

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra anglistiky

Diplomová práce

Philip Pullman a John Milton: Hledání ztraceného
ráje ve fantastické trilogii *His Dark Materials*

Philip Pullman and John Milton: The Quest for the
Lost Paradise in the Fantasy Trilogy *His Dark
Materials*

Vypracoval: Bc. Vít Glaser

Vedoucí práce: PhDr. Kamila Vránková, Ph.D.

České Budějovice 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této diplomové práce a že jsem ji vypracoval pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích dne _____ Podpis:

Poděkování

Chtěl bych moc poděkovat vedoucí své práce PhDr. Kamile Vránkové, Ph.D. za trpělivost, pomoc, rady a připomínky. Dále bych rád poděkoval své rodině a svým přátelům, kteří se mnou v dobách psaní byli.

Anotace

Cílem diplomové práce bude komparativní analýza Pullmanovy fantastické trilogie *Jeho temné esence* a Miltonova duchovního eposu *Ztracený ráj*. Teoretickým východiskem bude zamyšlení nad vazbami mezi anglickou fantasy literaturou pro děti a širším literárním a kulturně náboženským kontextem, odrážejícím se zejména v díle J.R.R. Tolkiena a C.S. Lewise, jehož význam pro Pullmanovu sérii je zcela zásadní. Pozornost bude v tomto ohledu soustředěna zejména na archetypy ráje a pekla (N. Frye). Samostatné kapitoly přiblíží osobnost a dílo J. Miliona a P. Pullmana s ohledem na jejich vztah k daným archetypům.

Hlavní náplní práce bude srovnávací interpretace vzájemně propojených motivů Pullmanovy trilogie a Miltonova eposu. V neposlední řadě se práce bude zabývat vztahem obou příběhů k duchovní zkušenosti pádu (the fall), ztráty a hledání (the quest), a k napětí mezi individualismem a vztahem k druhému.

V závěrečném shrnutí se práce pokusí ukázat hlavní shody a rozdíly v pojetí „ztraceného ráje“ u obou analyzovaných děl.

Klíčová slova: Milton, Pullman, Satan, Bůh, Ráj, Bible, hrdina, svoboda, pravda

Abstract

The aim of the thesis will be a comparative analysis of Pullman's fantasy *trilogy His Dark Materials* and Milton's religious epic *Paradise Lost*. The theoretical starting point will be a reflection on the connections between English fantasy literature for children and the broader literary and cultural context, reflected primarily in the works of J.R.R. Tolkien and C.S. Lewis, whose significance for Pullman's series is crucial. Attention will focus particularly on the archetypes of paradise and hell (N. Frye). Particular chapters will introduce the personality and work of J. Milton and P. Pullman with regard to their relationship to these archetypes.

The main content of the thesis will be a comparative interpretation of interconnected motifs in Pullman's trilogy and Milton's epic. Last but not least, the thesis will address the relationship of both stories to the spiritual experience of the fall, loss and quest, and the tension between individualism and the relationship to the others.

In the concluding summary, the thesis will attempt to demonstrate the main similarities and differences in the concept of "paradise lost" in both analyzed works.

Key words: Milton, Pullman, Satan, God, Paradise, the Bible, hero, freedom, the truth

Obsah

Abstract	5
Úvod	10
1 Náboženský a literárně historický kontext v díle Johna Milтона	13
1.1 John Milton a puritanismus	13
1.2 Miltonova imaginace.....	14
1.3 Miltonův vliv a recepce (T. S. Eliot)	15
2 Náboženský a literárně historický kontext v díle J. R. R. Tolkiena	16
2.1 Náboženský a kulturní vliv na Tolkienovo dílo.....	16
2.2 Melkor a Satan.....	17
3 Náboženský a literárně historický kontext v díle C. S. Lewise.....	21
3.1 Křesťan Lewis	21
3.2 Křesťanství v Narnii	22
3.3 Děti Narnie	23
3.4 Satan a Bílá Čarodějnice	25
4 Náboženský a literárně historický kontext v díle Philipa Pullmana.....	29
4.1 Pullmanovy náboženské názory a <i>Jeho temné esence</i>	29
4.2 Pullmanova inspirace Miltonem.....	29
4.3 Pullmanův názor na Tolkiena a Lewise.....	31
5 Archetypy Nebe a Pekla v dílech C. S. Lewise a J. R. R. Tolkiena	33
5.1 Archetypy podle N. Frye.....	33
5.2 Archetypy Nebe a Pekla v díle C. S. Lewise.....	34
5.2.1 Nebe.....	34
5.2.2 Peklo.....	34
5.3 Archetypy Nebe a Pekla v díle J. R. R. Tolkiena	36
5.3.1 Nebe.....	36
5.3.2 Peklo.....	37

5.4	Porovnání archetypů Nebe a Pekla v dílech Lewise a Tolkiena.....	39
6	Archetypy nebe a pekla v dílech Johna Milтона a Phillipa Pullmana.....	40
6.1	Miltonova kosmologie.....	40
6.2	Archetypy nebe a pekla v díle Johna Milтона.....	40
6.2.1	Nebe.....	40
6.2.2	Peklo.....	41
6.3	Archetypy nebe a pekla v díle Phillipa Pullmana.....	43
6.3.1	Nebe.....	43
6.3.2	Peklo.....	45
6.4	Porovnání archetypů Nebe a Pekla v dílech J. Milтона a P. Pullmana.....	46
	Praktická část.....	48
7	Pád člověka.....	49
7.1	Pád člověka ve <i>Ztraceném ráji</i>	49
7.1.1	Adam.....	49
7.1.2	Eva.....	50
7.1.3	Analýza pádu ve <i>Ztraceném ráji</i>	51
7.2	Pád v <i>Jeho temných esencích</i>	52
7.2.1	Lyra Belacqua.....	53
7.2.2	Will Parry.....	54
7.2.3	Lord Asriel.....	55
7.2.4	Marisa Coulterová.....	55
7.2.5	Mary Maloneová.....	56
7.3	Analýza a srovnání Pádu ve <i>Ztraceném ráji</i> a <i>Jeho temných esencích</i>	57
8	Vzpouora proti autoritám.....	59
8.1	Vzpouora proti autoritám ve <i>Ztraceném ráji</i>	59
8.1.1	Satan.....	59
8.1.2	Adam a Eva.....	61

8.1.3	Analýza vzpoury proti autoritám ve <i>Ztraceném ráji</i>	61
8.2	Vzpouora proti autoritám v <i>Jeho temných esencích</i>	61
8.2.1	Lord Asriel.....	62
8.2.2	Metatron	65
8.2.3	Marisa Coulterová	66
8.2.4	Mary Maloneová	66
8.2.5	Lyra a Will.....	67
8.3	Srovnání vzpoury ve <i>Ztraceném ráji</i> a v <i>Jeho temných esencích</i>	68
9	Individualismus a vztah k druhému.....	69
9.1	Individualismus a vztah k druhému ve <i>Ztraceném ráji</i>	69
9.2	Individualismus a vztah k druhému v <i>Jeho temných esencích</i>	70
9.3	Srovnání individuality a vztahu k druhému ve <i>Ztraceném ráji</i> a <i>Jeho temných esencích</i>	71
10	Cesta a úkol	72
10.1	Hrdinova cesta ve <i>Ztraceném ráji</i>	72
10.1.1	Satan.....	72
10.2	Hrdinova cesta v <i>Jeho temných esencích</i>	74
10.2.1	Lord Asriel jako antihrdina.....	74
10.2.2	Lyra a Will.....	75
10.3	Srovnání cesty a úkolu ve <i>Ztraceném ráji</i> a <i>Jeho temných esencích</i>	79
11	Pojetí pravdy.....	81
11.1	Pojetí pravdy ve <i>Ztraceném ráji</i>	81
11.2	Pojetí pravdy v <i>Jeho temných esencích</i>	82
11.3	Srovnání pojetí pravdy ve <i>Ztraceném ráji</i> a v <i>Jeho temných esencích</i>	84
12	Svobodná vůle a osud.....	86
12.1	Svobodná vůle a osud ve <i>Ztraceném ráji</i>	86
12.2	Svobodná vůle a osud v <i>Jeho temných esencích</i>	87

12.3 Srovnání pojetí svobodné vůle a osudu ve *Ztraceném ráji* a v *Jeho temných esencích*

89

Závěr.....	90
Summary	94
Citované zdroje.....	97
Primární literatura.....	97
Sekundární literatura	97

Úvod

Myšlenka Boha, boží existence a nadpřirozena byla vždy přítomna v lidské historii, a tedy i v literatuře. Mnoho spisovatelů pracovalo s náboženskou tematikou ve svých dílech. Mezi nejvýznamnější takové autory patří John Milton, který chtěl vytvořit veliké dílo o vztahu Boha a člověka. Jeho epická báseň *Ztracený ráj* se inspiroval biblickou knihou *Genesis*, ale do popředí staví Satana jako strůjce lidského neštěstí a pádu. *Ztracený ráj* se stal významnou inspirací pro mnoho autorů, jedním z nich byl i britský spisovatel Philip Pullman, který své nejslavnější dílo *Jeho temné esence* založil právě na Miltonově eposu. Logicky v něm tedy pracuje s podobnými motivy.

Náplní této diplomové práce bude srovnávací analýza Pullmanovy fantastické trilogie *Jeho temné esence* a Miltonova *Ztraceného ráje* s ohledem na funkci archetypů Nebe a Pekla, přičemž pozornost bude zaměřena na vztah Boha, člověka a přírody.

První část této práce se bude zabývat vlivem náboženské víry na vybrané spisovatele. Vzhledem ke skutečnosti, že potenciál odkazu *Ztraceného ráje* pro moderní fantasy literaturu využili zejména J. R. R. Tolkien a C. S. Lewis, samostatné kapitoly budou věnovány i významu židovsko křesťanské symboliky a morálky v díle těchto dvou autorů, jejichž vliv na Pullmanovu tvorbu je nezpochybnitelný. Konkrétně *Letopisy Narnie* jsou přímou inspirací pro výše uvedenou Pullmanovu trilogii, v níž je příběh Lyry a Willa polemickou variací na příběhy dětí z Lewisovy série. První kapitoly práce tedy zkoumají, jak se náboženské přesvědčení jednotlivých autorů projevuje v jejich nejslavnějších dílech,

Dále bude analyzována spojitost Tolkienových a Lewisových záporných postav s Miltonovou verzí Satana a vliv této souvislosti na Pullmanovo dílo.

Analyzovány budou i archetypy nebe a pekla v dílech Milтона, Lewise, Tolkiena a Pullmana podle modelu archetypálních světů v knize *Anatomie kritiky* od kanadského literárního vědce Northropa Frye.

Druhá část práce bude věnována komparativní analýze vybraných motivů *Ztraceného ráje* a *Jeho temných esencí*. Tato analýza se pokusí ukázat, jakým způsobem se konkrétní motivy vztahují k obrazu Boha ve zkoumaných dílech, jak jsou jimi ovlivněny postavy a svět. Analýza

má ukázat spojitosti a rozdíly v pojetí náboženské symboliky u obou autorů. Nakonec se práce pokusí odpovědět, jak je možné chápat symboliku ztraceného ráje v Pullmanově trilogii.

Teoretická část

Tato část mé práce bude věnována náboženskému a literárně historickému kontextu, který Pullmanovu trilogii propojuje s Miltonovým eposem, a v této souvislosti i s dílem Johna Ronalda Reuela Tolkiena a Clivea Staplese Lewise. Pozornost bude soustředěna na to, jak náboženské založení jednotlivých autorů ovlivnilo jejich díla a jak je v jejich díle reflektován jejich odborný kulturní a historický zájem. V neposlední řadě bude zkoumána otázka, jakým způsobem ovlivnili tito vybraní autoři sebe navzájem.

Přestože je hlavním cílem této práce jako celku komparativní analýza motivů vyskytujících se v Miltonově eposu *Ztracený ráj* a Pullmanově slavné literární trilogii *Jeho temné esence*, Miltonův literární vliv by neměl být opomenut ani v případě dalších autorů fantasy literatury, kteří Pullmana inspirovaly. Asi nejsilnějším aspektem Miltonovy básně, který představuje výzvu pro spisovatele dalších období, je Miltonovo vyobrazení Satana. Z tohoto důvodu bude v kapitolách zabývajících se Tolkienem a Lewisem část kapitoly tematicky zaměřená na srovnání ďábelských postav v jejich dílech (Tolkienův Melkor a Lewisova Bílá čarodějnice) s Miltonovým Satanem.

Další část tohoto teoretického úseku se bude zabývat literárními archetypy nebe a pekla v dílech uvedených autorů.

1 Náboženský a literárně historický kontext v díle Johna Milтона

Následující kapitola si klade za cíl prozkoumat náboženský a kulturní kontext Miltonova *Ztraceného ráje*.

1.1 John Milton a puritanismus

John Milton se narodil 9. prosince 1608 v Londýně do protestantské rodiny. Krátce po svém narození byl pokřtěn. Jeho otec, John Milton starší napsal za svůj život přes dvacet hudebních děl. Docházel na St. Paul's School, kde byl vzděláván v oblastech řečtiny, latiny i teologie. Také se zde seznámil s díly mnoha slavných autorů např. Philipa Sidneyho či Edmunda Spensera. Dále studoval na Christ's College v Cambridge a zde také napsal během studia některé první básně.

Po porážce royalistů v anglické občanské válce se stal státním tajemníkem pro zahraniční jazyky ve vládě Olivera Cromwella. Sám Milton byl zastáncem nového státního zřízení a psal eseje na jeho obranu a na obranu anglického lidu (*Defensio pro Populo Anglicano*). Po znovuoobnovení monarchie byl vězněn, ale díky svým přátelům a kvůli svému zdravotnímu stavu (v této době byl již zcela slepý) byl nakonec propuštěn.

Již v uvěznění, inspirován starými řeckými eposy i Dantovou *Božskou komedií*, chtěl sepsat velkolepé epické dílo, vykreslující pád člověka. Z této myšlenky vznikla jeho nejslavnější kniha *Ztracený ráj*.¹

Z výše uvedených důvodů někteří pokládají *Ztracený ráj* za dílo politické, nebo alespoň politicky motivované. Jeho obsahem je vzpoura proti autoritám a pokus o svrhnutí jediné moci a ustanovení nového řádu. Postavy lidí (Adama a Evy), andělů, Satana a jeho vojsk, dokonce i samotného Boha, bývají interpretovány jako obraz anglické vlády a jejího svržení. V díle se nacházejí narážky na tehdejší situaci. Jak však podotýká profesor Zdeněk Stříbrný, s těmito paralelami bychom měli pracovat velmi opatrně.²

¹ Campbell, Gordon, and Thomas N. Corns. *John Milton: Life, work, and thought*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2009.

² Stříbrný, Zdeněk. *Dějiny anglické literatury*. 1. *Dějiny světových literatur*. Praha: Academia, 1987. s. 257-263

Prostřednictvím své tvorby (nejen básní, ale i pamfletů) Milton komentoval tehdejší společenské dění, a šířil své politické i náboženské názory. Zajímal se o obnovení humanistických ideálů v církvi (*Of Reformation Touching Church Discipline in England and the Causes That Hitherto Have Hindered It*, 1641) a o návrat k původnímu Písmu, osvobozenému od dogmatismu a iracionality. Znamky těchto myšlenek můžeme vidět i ve *Ztraceném ráji*, kde jsou postavy Adama a Evy, ale i Satana či Boha Stvořitele, stavěny před různé volby a jejich jednání je ovlivňováno vlastními úsudky.³ Milton k nim přistupuje jako k bytostem s lidskou schopností uvažování a vnímání, vedeným emočními impulsy, které nakonec rozhodnou (predestinují) osud světa.

Miltonův epos měl a má zásadní vliv na západní kulturu. Miltonova verze příběhu Adama a Evy a celý narativ *Ztraceného ráje* je někdy zaměňován s původní biblickou verzí tohoto příběhu knize *Genesis*. Milton se Bible doslovně nedrží. Jednou z jeho největších invencí je přidání intimní roviny mezi Adama a Evu.⁴ V samotné *Genesis* sice nalezneme příkaz „*Plodte a množte se...*“⁵ Tento příkaz je však dán zvěři nikoliv člověku, jehož stvoření následuje až poté. V Miltonově verzi je mezi Adamem a Evou jisté intimní napětí, které je hlavní příčinou Adamova pokušení a sněžení jablka ze Stromu poznání.

1.2 Miltonova imaginace

Hlavní proměnou prochází Satan, jehož osobnost je z velké části vytvořena Miltonovou vlastní imaginací. Satan cítí smutek i vinu za utrpení svých vojáků a promlouvá k nim nikoliv jako zlý a krutý manipulátor, který svojí bezcitností zapříčinil jejich pád z nebes, ale jako generál, jako vůdčí osobnost, jako někdo hoden následování.

Proslov nedostane pouze Satan, ale i Bůh stvořitel, jeho Syn a andělé. Milton tak doplňuje vztahy mezi těmito nadpřirozenými bytostmi četnějšími dialogy. Archanděl Rafael v Knize 5 vypráví Adamovi o stvoření světa, božském uspořádání věcí, o Satanově vzpouře a o nebeské bitvě, která je v závěru rozhodnuta Synem. Tímto způsobem Milton vytváří samostatné příběhy, které tyto bytosti sdělují lidem, tedy přibližuje nadpřirozeno lidskému chápání vlastní invencí. V Miltonově době však Bible byla jediným textem a jedinou uznanou pravdou o

³ Khan, Abdul H. "The Conflict of Puritanism in Milton." *The Dialogue 11*, no. 3 (2016): 350-355. Accessed September 30, 2016. https://www.qurtuba.edu.pk/thedialogue/dialogue11_3.htm.

⁴ Duran, Angelica. 2007. *A Concise Companion to Milton*. 1st ed. Oxford: Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9780470757772>.

⁵ Genesis 1:20

nebeském dění, kterou bylo podle puritánské ideologie možné předávat dál. Doplnění vlastních prvků byl jistě veliký risk z Miltonovy strany.

Tato invence se netýká pouze řeči. Padlým andělům a dalším tvorům na Satanově straně je v knize dána schopnost tvořit. Na místě jejich svržení vystaví architekt Mulciber Pandaemonium jako místo pro sněm padlých (Pandaemonium znamená „místo démonů“): navzdory kráse tohoto místa jde o prostor, kde Satan plánuje zničení Stvořitelova nového díla (tj. člověka). Jde tedy o spojení špatnosti a krásy. I po svém pádu jsou tedy d'áblovi následovníci schopni ocenit krásu (Pandaemonium bylo postaveno na návrh Mamonu) i ji vytvořit.⁶

V básni se Satan promění v hada, aby svedl Evu k ochutnání plodů Stromu poznání. Zde je třeba podotknout, že ne vždy byl had spojován přímo s d'áblem. Učiněním Satana hadem Milton vlastně staví Satana na počátek událostí, které kauzálně vedou až k příchodu Krista na Zem – d'ábel je tedy v podstatě zodpovědný za vykoupení lidských hříchů (nikoliv pouze okušení plodů) a rozšíření křesťanské víry.

1.3 Miltonův vliv a recepce (T. S. Eliot)

Milton svým dílem nepochybně přispěl k vývoji anglické poezie i fantasy literatury. Jako příklad můžeme jmenovat romantickou báseň *Hyperion* od Johna Keatse. Z novějších knih *Burying the Shadows* od Constantine Storm, která vypráví o vzpouře andělů přeměněných v upíry proti jejich stvořiteli.⁷

Ne všichni autoři však považovali Miltonův přínos za dobrý. V roce 1936 Thomas S. Eliot publikoval esej, kde kritizoval Miliona kvůli jeho slepotě, která podle něj ovlivnila jazyk jeho díla (Eliot doslova řekl, že Miltonův jazyk zní mrtvě). Dále poukazoval na špatnou volbu slov (ta prý postrádala srozumitelný význam). Nakonec vytýkal Miltonovi, že se odchýlil od tehdejší literární tradice. Svá tvrzení pak Eliot opravil ve své druhé eseji z roku 1960 (Milton II). Miltonův jazyk a výrazivo nyní považoval ze jeho speciální projevy a důkaz jeho talentu. Eliot změnil i svůj názor na Miltonovu slepotu. Tu původně považoval za příčinu Miltonova jazyka, v druhé přednášce však slepotu označil za dar, který umožnil Miltonovi vytvářet jedinečné popisy a obrazy.⁸

⁶ Duran, Angelica. 2007. *A Concise Companion to Milton*.

⁷ Manlove, Colin; *Fantasy Literature of England*. London: Palgrave Macmillan London, 1999.

⁸ Eliot, S. T. *Milton I and Milton II*, 1968

2 Náboženský a literárně historický kontext v díle J. R. R. Tolkiena

John Ronald Reuel Tolkien nepochybně patří k nejvlivnějším autorům ve fantasy žánru. Jeho legendární dílo *Pán prstenů*, rozdělené na tři samostatné knihy *Společenstvo prstenu*, *Dvě věže*, *Návrat krále* (původně rozděleno do více knih, sledujících jednotlivé hlavní příběhové linie), ovlivnilo a stále ovlivňuje nespočet nejen knižních tvůrců.

Sám Tolkien se zabýval pohádkami, jejich sktrukturou, jejich přetrváním a přetrváním jejich motivů přes racionální obrozenecké období. Podle Tolkiena je to, čemu říkáme fantasy, „sub-kreativní umění samo o sobě,“ a také jakási „kvalita podivnosti a úžasu výrazu odvozená z obrazu.“⁹

2.1 Náboženský a kulturní vliv na Tolkienovo dílo

Ačkoliv se Tolkien hlásil ke katolicismu (ke kterému jeho matka konvertovala) již od svého dětství, sám popíral jakékoliv katolické a náboženské paralely v *Pánovi prstenů*. Náboženství bylo pro něj velmi vnitřní a intimní věcí, nikoliv něco, co by mělo být diktováno politikou náboženské instituce (zde katolickou církví).

V *Pánovi prstenů* nalezneme mnoho odkazů na starou anglo-saskou literaturu a kulturu. Jedním z nich mohou být lidé Rohanu. Tolkien je vykresluje podobně jako představitele anglo-saské kultury, jako hrdý lid válečných jezdců, hodujících ve svých síních a popíjejících medovinu. Například samotná scéna ze *Dvou věží*, kde Aragorn s Gandalfem, Legolasem a Gimlim přijíždí do hlavního rohanského města Edorasu a jsou ihned zastaveni strážemi dotazováni na jejich záměry a později žádání o odevzdání svých zbraní je velmi podobná scéně příjezdu Beowulfa se svými pobočníky do Dánska, kde jsou ihned dotazováni na svůj původ a záměry.

Ústřední Společenstvo je také odkazem na motivy anglo-saské literatury. Společenstvo je vázáno věrností jednoho k druhému (a to i po jeho rozpadu). Postava Boromira je ukázkou lidské síly a hrdosti i pod vlivem nadlidské moci (jeho ovlivnění Prstenem), což dokazuje následná pomoc v boji proti skřetům. To je sice příčinou jeho smrti, a i když jde o tragickou událost, Boromirovi se dostane úcty od jeho pravého krále Aragorna, který mu připraví anglo-sasky motivovaný pohřeb. Motiv silného přátelství lze především nalézt mezi postavami Froda

⁹ Tolkien, R. R. J.; Anderson, A. Douglas.; Flieger, Verlyn. On Fairy Stories. London: Harper-Collins Publishing 2014, s. 139

Pytlíka a Samvěda Křepelky. I když jejich původní pouto je mezi pánem a sluhou (Samvěd je Frodův zahradník) jejich přátelství a vazba jednoho na druhého je hlavní silou díky, které dojde ke zničení Prstenu moci. Sam prokáže značné množství odvahy na cestě do Mordoru – přemůže pavoučici Odulu i skřety držící Froda v zajetí. Na čas dokonce převezme Prsten, který na něj nemá značný vliv, především díky Samově odhodlání.

Středozem se blíží ke konci třetího věku a s tím je spojen i pocit nostalgie po starých časech. Během své cesty se členové Společenstva setkávají s ruinami starých civilizací a různé rasy obývající Středozem ve svých písních opěvují doby minulé i velké válečníky a krále starých věků. Nejvíce je tento motiv asi patrný na odchodu Elfů, se kterým se pojí pocit smutku i pro ty, kdo je dříve neznali (Hobiti). Tato melancholie se objevuje ve starých elegických básních.¹⁰

Pokud budeme uvažovat o křesťanských motivech v Tolkienově díle, asi nejlepším zdrojem je *Silmarillion*. Tato „Tolkienova bible“ popisuje vznik Tolkienova vesmíru. Tento vesmír, zvaný Eä, stvořil Eru (Ilúvatar), který povolal Ainur. Ti s ním zpívali velkou píseň (Ainulindalë) a když bylo jejich dílo hotové a Eä byl stvořen, Ainur sestoupili na Zemi. Vyšší Ainur jsou Valar, kteří vládli obrovskou mocí a každému byla přidělena role či element (například kovář, oheň). Nižšími Ainur jsou Maiar, ti existují ve větším množství a nevládnou takovou mocí jako Valar.¹¹ Zde vidíme, že i když Ilúvatar samotný je alegorií žido-křesťanského Boha-stvořitele, další mytologie Tolkienova světa nesleduje čistě křesťanský kontext. Samotný motiv písně můžeme nalézt v anglo-saské a severské mytologii. Zde můžeme najít termín *galdr* (též *gealdor*), což je forma vymítání, kouzlení spojené s písněmi či básněmi.¹² Valar jsou ve své podstatě mnohem blíže severským nebo řeckým bohům.

2.2 Melkor a Satan

Chceme-li hledat prvky *Ztraceného ráje* v díle J. R. R. Tolkiena, pak nejlepší bude analýza Melkora. Na vybraných epizodách z Melkorova života se tedy pokusím nastínit paralelu mezi ním a Miltonovým Satanem.

¹⁰ Mathers, Olivia, "The Road Goes Ever on and on: Anglo-Saxon Literary Influences on J.R.R. Tolkien's *The Lord of the Rings*" (2021). *English: Student Scholarship & Creative Works*. 12. <https://jayscholar.etsu.edu/englstu/12>

¹¹ Tolkien, J. R. R. 1991. *The Silmarillion*. London, England: HarperCollins.

¹² "Galdr." Dictionary of the Old Norwegian Language. Accessed November 4, 2023. <https://cleasby-vigfusson-dictionary.vercel.app/word/galdr>.

Melkor (později zvaný Morgot) byl nejmocnější z Valar a jeho živlem byl oheň. Už na počátku stvoření Melkor vnášel vlastní tóny do zpěvu Ainur. Snažil se tak změnit Ilúvatarovo dílo, a i poté toužil sám tvořit. Proto hledal Nehynoucí plamen, který měl být zdrojem Ilúvatarovy moci a schopnosti tvořit. Ten ale nenašel, protože Plamen by obsažený v Ilúvatarovi samotném a jenom on tak mohl používat jeho moc. Tak začal Melkor ovlivňovat ostatní svojí hudbou. Ta vytvářela neklid a nepohodlí a tím narušil Ilúvatarovo dílo. Ilúvatar poučil Melkora, že není možné, aby on tvořil ze sebe to, co nemá podstatu v Ilúvatarovi samotném.¹³

Podobně jako Satan i Melkor se vzbouří proti svému stvořiteli. Tak jako Miltonův Satan i on prochází Prázdnou (Void). Na rozdíl od Satana Melkor nebojuje na začátku s Ilúvatarovými silami v přímé bitvě, ale snaží se narušit jeho dílo od samého počátku, zatímco Miltonův Satan nejprve prohraje boj s nebeskými silami a poté se rozhodne zničit nový boží záměr. Melkorova bitva s Ilúvatarem probíhá v čistě metafyzické rovině (budeme-li považovat Satanovu bitvu jako fyzicky ukotvenou v prostoru Nebes) během aktu tvoření. Melkorova cesta Prázdnou má podobný cíl jako Satanova, avšak je jinak chronologicky a motivačně zařazena. Satan si je v době své cesty už vědom faktu, že přímý boj se Stvořitelem není možný, a tak zvolil lest jako způsob, jak Stvořiteli uškodit.

Naproti tomu Melkorova cesta je motivována touhou být jako je Ilúvatar – tedy moci tvořit něco z ničeho. Když zjistí, že tento způsob boje s Ilúvatarem není možný, zůstane u své původní strategie narušování zpěvu. Tento jeho čin je částečně úspěšný, jelikož ovlivňuje jeho okolí. Nicméně je poučen Ilúvatarem, že jeho sen není uskutečnitelný. Až v tomto bodě se Melkor přestane snažit stát se stvořitelem jako je Ilúvatar a dospěje k myšlence, že bude muset „pouze“ ničit Ilúvatarovo dílo, tak jako Satan usiluje o zničení člověka.

Jak Miltonův Satan, tak Tolkienův Melkor tedy na počátku projdou podobným vývojem. Liší se pouze jejich cesta a chronologie jejich uvědomění si zbytečnosti boje, který vedou, i cíle, o který se snaží.

Melkorova vzpoura však neskončí u narušování zpěvu Ainulindalë. Poté, co Ainur sestoupí do Ardy, se ji Melkor pokusí získat a stát se pánem všech Ainur. Ti si však jako svého vládce zvolí jiného z Valar, Manwého. Melkor na toto rozhodnutí reaguje bojem proti ostatním

¹³ Tolkien, 1991. Silmarillion

Ainur (jak Valar, tak i Maiar), a i když jejich síle čelí sám, má v boji určitou převahu a daří se mu kazit dílo Ainur, dokud do boje nevstoupí další z Valar (Tulkas).¹⁴

Zde opět vidíme podobnost se Satanem. Melkor se v této fázi dostává do přímého fyzického střetu s ostatními Ainur, a především s Valar Tulkasem. Tento motiv připomíná boj Satana proti mocnostem Nebes. Satan také vede boj proti jednomu z archandělů a po porážce je zahánán. V Melkorově boji však chybí element božího Syna, který podle Milтона rozhoduje bitvu.

Po vyhnání Melkora museli Ainur Ardu připravit na příchod Elfů, což znamenalo potřebu dát Ardě zdroj světla. Ainur vytvořili velké lampy, které byly schopné osvětlovat Ardu. V této době se ovšem vrátil Melkor a zbudoval si pevnost na severu Ardy. Než stihli Valar zareagovat, zničil Melkor jednu z lamp a její oheň ničil část světa. Po této události Valar přešli na jiný kontinent (Aman) a Melkor tak ovládnul část světa. Valar se vrátili až když se na Melkorově území objevili Elfové a znovu začal boj s Melkorem, kterého se jim podařilo přemoci a uvěznit.¹⁵

Zde lze vidět další neúspěch Melkora. Ten je však jen dílčí částí jeho cesty, jelikož je Melkorovi věnován rozsáhlejší příběh a úkol než Miltonovu Satanovi. Melkor je podobně jako Satan za svou vzpouru potrestán uvržením do vězení (Satan sice není přímo vězněn, ale musí pátrat a hledat cestu z míst, kam byl Bohem uvržen). Melkor zde poprvé projevuje lidskou nebo spíše polidšťující vlastnost, a tou je lítost. Toto tvrzení je však problematičtější vzhledem ke skutečnosti, že nemůžeme vědět, jak moc (či jestli vůbec) je Melkor při svém soudu k Manwěmu upřímný.

Po svém propuštění začal Melkor manipulovat s Elfy, aby je vzbouřil proti Valar a získal na svoji stranu. Díky zmatku, který svými činy vyvolal, se Melkorovi podařilo za pomoci pavoučice Ungoliant dostat do Valinoru, kde Ungoliant začala pohlcovat valinorské stromy. Její neutišitelný hlad však vyděsil i samotného Melkora a museli mu pomoci Balrogové. (Maiar změnění vlivem Melkorova působení). Poté Melkor ukradl vzácné Silmarilly, které odnesl z pevnosti, i když mu způsobovaly nevýslovnou bolest.¹⁶

¹⁴ Tamtéž

¹⁵ Tolkien, 1991. Silmarillion

¹⁶ Tamtéž

Tato část Melkorova života představuje paralelu mezi ním a Satanem. Melkor využil své Isti, aby zkazil Elfy a obrátil je proti lidem, ale také aby zničil Valinorské stromy, tak jako Satan lhal Evě a později i dalším lidem, přičemž měl také vliv na osud důležitého stromu. Co zde však také vidíme, je skutečnost, že Melkor dokáže cítit strach. Tak jak můžeme pochybovat o Melkorově lítosti za své činy, strach je pro něj emoci reálnou. Kromě strachu cítí Melkor i bolest. Na rozdíl od strachu je jeho bolest zapříčiněna výhradně jen touhou po moci – proto Silmarilly nepustil, i když mu způsobovaly nevýslovné utrpení.

Pokud srovnáme Tolkienova Melkora s Miltonovým Satanem, můžeme najít několik paralel. Oba se vydali na cesty do neznáma – Satan za účelem zkazit boží dílo, Melkor za účelem získat stejné schopnosti jako Ilúvatar.

Stejně tak mají oba schopnost prožívat emoce, kromě hněvu nebo pýchy. Oba ve svých plánech využívají Isti jako hlavní metody, i když Melkor daleko častěji, než Satan, sahá k fyzické síle. Oba také trpí pro svou pýchu. Melkor je však proti Satanovi mnohem přímočařejší zlá postava, což je patrně dáno fantasy podstatou Tolkienova díla.

Satan je sice důležitou inspirací pro postavu Melkora, ale vzhledem k Tolkienově oblibě severské mytologie můžeme v Melkorově charakteru najít i podobnosti se severským bohem lži a klamu, Lokim. Stejně jako Loki i Melkor využívá Isti k dosažení svých cílů a jeho úděl v řádu světa je být věčným ničitelem božího díla. Loki i Melkor mají být přítomni konce jejich světa.

3 Náboženský a literárně historický kontext v díle C. S. Lewise

Dalším nábožensky inspirovaným dílem jsou *Letopisy Narnie* z pera britského autora Clivea Staplese Lewise. Tento spisovatel vložil do svých knih silné náboženské poslání a symboliku a kladl na ni mnohem větší důraz než jeho kolega a přítel Tolkien. V této kapitole se také pokusíme najít spojitosti mezi *Ztraceným rájem* a *Letopisy Narnie*

3.1 Křesťan Lewis

Lewis se dnes může jevit jako neoblomný křesťan, to však nebyla vždy pravda. Lewis vychovaný v křesťanské rodině se ve svých patnácti letech od křesťanství odklonil a stal se na čas ateistou. Ve třiceti třech letech se k víře znovu vrátil, a to i díky svému kolegovi z Oxfordské univerzity Johnu Reuelu Ronaldovi Tolkienovi.

Ve své knize *K jádru křesťanství (Mere Christianity)* se Lewis pokouší bránit křesťanskou víru a vysvětlit určité náboženské zákonitosti. Tvrdí, že morální zákonitosti nacházíme velmi podobné ve všech společnostech světa, a tak dochází k závěru, že musí vycházet z nějaké univerzální skutečnosti, která není lidským vynálezem. Tímto původcem tak musí být Bůh. Pozastavuje se také nad otázkou zla, tedy jak je možné, že dobrý Bůh stvořil svět, ve kterém se nachází zlo. Na to Lewis odpovídá, že dobro a zlo si ve světě není rovné a to, co vnímáme jako zlo, je vlastně pokažená forma dobra. To znamená, že zlo nemůže existovat v samostatné ultimátní podobě, jelikož jde o špatně uchopený koncept dobra. Pokud se ptáme, proč ale lidé stále konají zlo, pak Lewis říká, že jelikož dal Bůh lidem svobodnou vůli, dal jim i možnost konat věci špatné a zlé. Podobná myšlenka svobodné vůle a konání zla je přítomna i ve *Ztraceném ráji*.

Způsob, jak dosáhnout dobra a jak sám být dobrý, vidí Lewis ve víře v Ježíše Krista. I přesto, že různé křesťanské církve mohou Krista vidět a vyznávat odlišně, podle Lewise se mohou shodnout na základních faktech o Kristově životě a vlivu. Ježíš Kristus je tak jakousi ultimátní formou pravdy.

Ve své knize se Lewis věnuje i problematičtým otázkám tehdejší doby. Nejvíce problémů spatřuje v nadmíře sexuality. Lewis je názoru, že sex a manželství je něco posvátného, proto je s nimi třeba nakládat moudře a střídmě. Být v manželství je podle něj dokonce nadřazené zamilovanosti. Pocit zamilovanosti by totiž měl dále vést k manželství.

Svoji knihu uzavírá návratem ke Kristovi. Víra v něj dokáže povznést člověka k Bohu a stát se tak jeho syny. Správní křesťané jsou spojeni ve své víře v Krista. Může se zdát, že tím lidé obětují svoji individualitu. Lewis je však přesvědčen, že tím lidé vlastní individualitu neztratí, protože vyznáváním Ježíše Krista člověk naplní svůj úděl čímž je pak naplněna i jeho lidská individualita.¹⁷

Lewis jako křesťan a literární kritik analyzoval teologii ve *Ztraceném ráji*. Zde porovnává Miltonovu teologii s doktrínami sv. Pavla

1. Neheretické – například vyobrazení Syna
2. Heretické, ale nenacházející se ve *Ztraceném ráji* – například záležitost dobra ve zlu
3. Heretické nacházející se ve *Ztraceném ráji* – podle některých je Miltonovo vyobrazení Syna podobné ariánské teologii (tedy Otec a Syn nejsou stejné substance)
4. Pravděpodobně heretické, nacházející se ve *Ztraceném ráji* – představa Boha jako někoho v sobě zahrnující veškerenstvo, včetně hmoty¹⁸

3.2 Křesťanství v Narnii

Všech sedm knih *Letopisů Narnie* lze považovat za převyprávění určitých biblických příběhů. *Čarodějiv učeň*, i když není první vydanou knihou ze série, nám vypráví příběh o stvoření Narnie za přítomnosti dvou dětí Polly a Diggoryho a samozřejmě lva Aslana, stejně jako *Genesis* ukazuje stvoření světa. V knize *Lev, Čarodějnice a skříň* je nám poprvé (v rámci vydání knih) představena Narnie spolu se čtyřmi dětmi, které do ní přišly naplnit proroctví o záchraně Narnie. Tato kniha v podstatě vypráví příběh obětování Ježíše Krista, kdy Aslan nabídne svůj život za Edmundův. Po své popravě rukou Bílé čarodějnice se však vrátí k životu a rozhodne závěrečnou bitvu proti armádám Bílé Čarodějnice. Kniha *Princ Kaspian* je v podstatě o znovunavrácení víry do Narnie sužované tyranii. Podobné téma předkládá i *Stříbrná židle*, kde je víra ohrožena i nezájmem a zapomněním běžného lidu. Třetí kniha v sérii, *Plavba Jitřního poutníka*, popisuje nástrahy životní a duchovní cesty člověka. Následující kniha *Kůň a jeho chlapec* zkoumá otázku toho, kdo a proč je vlastně hoden vstoupit do Nebe. Odpovědí je samozřejmě čestnost, spravedlnost a víra. Závěrečná kniha v sérii pojmenovaná

¹⁷ Lewis, C. S. 1952. *Mere Christianity*. Oxford: HarperCollins. <https://doi.org/10.1515/9783110847710-005>.

¹⁸ Lewis, C. S. 1942. *A Preface to Paradise Lost*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/english/4.22.129>.

Poslední bitva je verzí knihy *Zjevení*, podobně jako *Lev*, *Čarodějnice a skříň* je obrazem *Genesis*. V této knize dojde k poslednímu soudu lidu Narnie Aslanem.¹⁹

Již zmíněný Aslan je asi nejznámější postavou z celé ságy *Letopisů Narnie*. Jeho křesťanským předobrazem je zcela bez diskuze Ježíš Kristus a zčásti i sám Bůh. Aslan je synem nejvyšší autority Lewisova světa – Císaře za Mořem. V první knize se obětuje pro Edmunda, který podobně jako biblický Jidáš zradí své přátele. Aslanovo oživení je v knize vysvětleno porušením pravidel Hluboké magie, jejímž původcem je Aslanův otec. Aslanovi je Lewisem dána role tvůrce světů, jak je vidět ve čtvrté knize. Tím je Aslan povýšen do statutu podobného biblické postavě Boha stvořitele. Boží role a moc je tak ale blíže dětskému čtenáři. Tuto roli přejímá Aslan v závěru *Poslední bitvy*, kde on je soudcem všech lidí Narnie. Aslanova role v narativu má vlastně naplňovat Lewisovo tvrzení, že jen víra v Ježíše dokáže člověka pozvednout, zachránit, a že hlavním údělem člověka je, aby pro dobro své i dobro ostatních vzýval Ježíše.²⁰

Lewisovo dílo má však jeden teologický problém, jak ve své studii tvrdí Walter Hooper. Lewis nikdy nedokázal správně manifestovat a identifikovat Svatou trojici v *Letopisech Narnie*. Otázka Ježíše již byla řešena, stejně tak Otec (Bůh) má v Narnii jasné zastoupení – Císař za Mořem, Aslanův otec. Hlavním problémem pro Lewisem byla manifestace Ducha svatého. Duch nemá v Narnii jasnou paralelu. Nejblíže představě Ducha je nejspíše moc Aslanova dechu a slova. Svým dechem dokáže v první knize zachránit zkamenělé z dvora Bílé čarodějnice a přivést je zpět k životu. Nejvíce je Aslanova moc ukázána při již zmíněném stvoření Narnie v *Čarodějově synovci*.²¹ Aslan tak naplňuje křesťanskou doktrínu, podle které je Syn jedinou pochopitelnou manifestací Boha – tuto verzi sdílí i s Miltonem (viz podkapitola 3.1).

3.3 Děti Narnie

I postavy dětí v sobě nesou určitou náboženskou symboliku. Diggory a Polly jsou prvními lidmi v Narnii a během své cesty svedou boj s Bílou čarodějnici Jadis, která v podstatě představuje v Narnii d'ábla (viz dále).

¹⁹ Wilson, Dominique. "Christianity in Narnia." *Core*, (2008): 173-176. Accessed June 24, 2008. <https://core.ac.uk/reader/229404152>.

²⁰ Wilson. Christianity in Narnia

²¹ Hooper, Walter. 1996. *C. S. Lewis: A Companion & Guide*. San Francisco: Harper San Francisco. https://books.google.cz/books/about/C_S_Lewis.html?id=PC_uAAAAMAAJ&redir_esc=y.

Lucy ztělesňuje nevinost a jako první z dětí Pevensiových objeví Narnii. To odpovídá myšlence, že jedině lidé správného ducha a věku, bez zatížení hříchy, mohou vstoupit na půdu Narnie. Díky své dětské víře dokáže Lucy rychle uvěřit v Narnii i v Aslana a v tom zůstane neoblomná až do konce knižní série. Její víra jí pomáhá během celého příběhu s nejrůznějšími problémy, kterým ve svém životě musí čelit. Lucy je tak představitelkou správného křesťana, který své přesvědčení nikdy neopouští a díky tomu vždy nalezne pomoc.²²

Petr a Susan představují dva typy věřícího člověka. Petr je někdo, kdo po objevení své víry Aslana hrdě a statečně následuje a je pro něj a pro lid Narnie ochoten udělat vše. Za to je odměněn postavením krále a ochránce Narnie. Susan je naopak představitelem člověka, který na svoji víru zapomene, ztratí ji pod vlivem podnětů materiálního světa.²³ V poslední knize se neúčastní posledního soudu v Narnii, i když možnost jejího vstupu do ráje jí není odepřena na věčnost.²⁴

Postavou, která obdrží v první knize roli dosti odlišnou od ostatních třech dětí Pevensiových, je Edmund. Ten se stane zrádcem nejen svých sourozenců, ale i celé Narnie. Bílá čarodějnice ho přesvědčí, aby jí přivedl své sourozence. Na rozdíl od svého biblického předobrazu, tedy Jidáše, Edmund nezradí pro třicet stříbrných ani pro žádné jiné peníze, ale za cukroví. To má totiž pro dítě, obzvláště v době války, kdy se první kniha Narnie odehrává, velkou cenu. Edmund se také neoběsí za své činy jako Jidáš. Lewis Edmunda ukáže jako reprezentanta lidské slabosti podlehnout pokušení. Tím, že zrádcem je jeden z protagonistů příběhu, je jednodušší vykreslit metaforu Aslanovy oběti a zároveň mohou čtenáři přímo v příběhu najít motiv vykoupení díky síle víry – Edmund pochopí svoji chybu a přidá se ke svým sourozencům.

Další postavou je synovec dětí Pevensiových, Eustace. Poprvé se objeví ve třetí knize *Plavba Jitřního poutníka*. Eustace se na rozdíl od svých příbuzných do Narnie dostane proti své vůli a zpočátku nechce uznat skutečnost, že se nachází v úplně jiném světě, a nevěří, že věci, které se kolem něj dějí, jsou reálné. Jeho postoj se změní poté, co je proměněn v draka. Tato změna je dokončena, když se setká s Aslanem. V poslední knize je Eustace hrdým bojovníkem

²²Wilson. Christianity in Narnia. s. 182-183

²³Tamtéž. s. 184

²⁴Lewis, C. S. *The Last Battle*. New York etc.: Scholastic, 1988.

na straně Aslana. Eustace tak představuje nevěřícího člověka, který se vlivem setkání s boží přítomností stane přesvědčeným bojovníkem za svoji víru.²⁵

Podíváme-li se na příběh *Letopisů Narnie*, můžeme vidět, že se jedná o myšlenku mýtu a křesťanství. Otázka mytologie a mýtu byla tématem dlouhého rozhovoru mezi Lewisem a jeho přáteli Hugo Dysonem a Tolkienem na procházce po slavnostní večeři, která byla pořádána na počest Lewisovy konverze ke křesťanství. Tolkien navrhl Lewisovi názor, že křesťanství je také mýtus, ale takový, který se skutečně stal.²⁶ Děti v *Letopisech Narnie* objeví zázračný svět, který se ukáže jako pravý. Setkají se s Aslanem, který byl do té doby vnímán jako legendární hrdina. Jejich příběhy jsou přepisem příběhů z Bible. Lewis děti označuje jako „syny Adama a dcery Evy“, tím vším se mýty znovu stávají reálnými a ovlivňují svět. Lewis tak odstraňuje rozdíl mezi mýtem a skutečností. *Letopisy Narnie* jsou ukázkou pravosti křesťanských příběhů a důkazem důležitosti náboženských ideálů. Mýtus se znovu stává pravdou, protože musí. Protože jedině tak mohou lidé dospět k osvětlení.

3.4 Satan a Bílá Čarodějnice

Pokud hledáme postavu ďábla v *Letopisech Narnie*, existují dvě hlavní možnosti. Tash nebo Jadis, Bílá čarodějnice. Tash je démonická bytost uctívaná kultem v zemi Calormen a představuje zápornou postavu hlavně v poslední knize. I když Tash a jeho uctívači nesou určité satanistické motivy, víme toho o tomto démonu a jeho podstatě jen velmi málo.

Jako lepší možnost se jeví Jadis, zvaná Bíla čarodějnice. Jadis představuje hlavní antagonistku v první knize a s jejím příběhem je čtenář seznámen v knize šesté – *Čarodějův synovec*, která je prequelem k úvodu série.

Jadis nepochází původem z Narnie, patří k vládnoucí třídě v samostatném světě Charn, kde soupeřila o moc se svojí sestrou. V této válce nakonec zvítězí, avšak díky veliké oběti. Jadis se naučí *Osudové slovo*, kouzlo skryté před lidem Charnu. Touto kletbou uvrhne celý lid své země do katatonického stavu.²⁷

Tento příběh je určitou formou vzpoury proti autoritě. Jadis použije zakázané slovo i přes dohodu, že ve válce nebude použito této formy magie. Užití *Osudového slova* je však

²⁵ Wilson. Christianity in Narnia. s. 185-186

²⁶ Lazo, Andrew in *Tolkien the Medievalist*. ed. Chance, Jane, Routledge London, 2003, s. 36-41, ISBN: 0-203-27362-1

²⁷ Lewis, Clive S. 1955. *The Magician's Nephew*. London: The Bodley Head. <https://doi.org/10.1604/9780064405058>.

vzpourou nejen proti Charnu. Budeme-li vycházet z předpokladu, že Charn, tak jako Narnii stvořil Aslan pomocí síly mu dané jeho Otcem, pak lze Jadisin čin považovat i za vzpuru proti Bohu, božským nařízením a danému přirozenému řádu bytí. Jadisino užití magie tak může být určitou paralelou proti Satanově vzpouře proti Bohu, ovšem spíše v metafyzické rovině než přímým střetem, jelikož veškerá magie má počátek v Aslanově otci, Císaři za mořem.

Dále Jadis cestuje s Digorym a Polly lesem mezi světy, až dorazí na Zemi, kde Jadis okamžitě začne plánovat svoji nadvládu. Způsobí zde chaos, až je společně s Digorym, Polly, jejich strýcem Andrewem, povozem a lampou přemístěna zpět do *lesa mezi světy*, odkud projdou do dosud neznámého světa.²⁸

Podobně jako Miltonův Satan Jadis cestuje místy oddělenými od klasického času a prostoru. Stejně jako Satan se dostane na Zemi. Jejím plánem, na rozdíl od Satanova zničení nového božího díla, je zisk moci. Kde Satan využívá své schopnosti a inteligenci ke lsti, tam Jadis užívá těchto svých atributů ke vzniku chaosu a pokouší se ustanovit sama sebe jako nadřazenou bytost. V kontrastu se Satanem, Země v Lewisově narativu není hlavním cílem a obrazem božího díla ke zničení ďábelskou postavou, pravým božím dílem v této části příběhu je zde svět Narnie.

Jadis a ostatní dorazí do světa plného tmy v momentě jeho stvoření (nebo přetvoření) Aslanem. Ten ke tvorbě používá podobně jako je tomu u Tolkiena magii zpěvu. Po stvoření Narnie Jadis okamžitě napadá Aslana, kterého však její útok lampou nijak neovlivnil. Sama lampa zůstane ukotvena na místě, kam za mnoho let dorazí děti Pevensovy. Jadis tak označí místo, kde začne její porážka. Po zahnání Aslanem Jadis sní stříbrné jablko ze Stromu ochrany a následně se pokusí přesvědčit Diggoryho, aby jablko snědl také. Po svém neúspěchu uprchne daleko na sever Narnie.²⁹

V této části příběhu se Jadis již fyzicky vzbouří proti manifestaci Boha v Narnii a stejně jako Satanova vzpoura i ta její zde dopadne neúspěchem. Zvláštním úkazem je její pozření jablka. Lewis zde Jadis zdánlivě staví do role Evy. I když Jadis naplňuje nějaké základní podobnosti s Evou – odmítá se podvolit – zradí boží příkaz a sní jablko, nejedná se paralelu s touto biblickou postavou. Eva jablko okusí z touhy po poznání, zatímco Jadis je motivována primárně touhou po moci. Jadisina ďábelská postava je dále ukotvena v momentě, kdy

²⁸ Lewis, C. *The Magician's Nephew*

²⁹ Tamtéž

převezme roli hada z knihy *Genesis* a pokouší se svést další osobu (v tomto případě muže, Digoryho) k ochutnání zakázaného plodu. Na rozdíl od Satana zde však Jadis neuspěje a uprchne do své (budoucí) říše. Jadisino sněžení jablka také zdánlivě bylo součástí Aslanova plánu, jelikož tímto svým úspěchem byla zároveň i potrestána – získala nesmrtelnost, ztratila však schopnost prožívat a cítit štěstí.

Jadisin příběh pokračuje po téměř tisíci let, kdy převezme vládu v Narnii a ustanoví krutý režim včetně zavedení tajné policie a zrušení justičního systému. Její vláda jako Bílé čarodějnice však skončí poté, co do Narnie dorazí čtyři děti. Jadis se pokusí jednoho z nich, Edmunda, převést na svoji stranu a bojovat proti jeho sourozencům. V této době se do Narnie vrátí Aslan a společně s dětmi Pevensiovými začne plánovat porážku Bílé čarodějnice. Aslan se obětuje pro Edmondovy hříchy a v závěrečné bitvě po svém návratu sám porazí Bílou čarodějnici.³⁰

V této části Lewis vkládá postavu ďábla do příběhu motivovaného osudy Ježíše Krista a zároveň bitvu podobnou Satanově vzpouře popsané ve *Ztraceném ráji*. Lewis převypravuje biblický příběh, znovu opakuje (podle Tolkiena) křesťanský mýtus, který se opět stává reálným. Podobně jako ve *Ztraceném ráji* svádí síly na straně Boha (zde Aslana) krutou bitvu se silami zla (Jadis). Bitva je rozhodnuta Aslanem, který je zde paralelou Ježíše Krista. Jedná se tak o stejný průběh a výsledek boje s ďáblem jako ve *Ztraceném ráji* – zlo je poraženo Synem.³¹

Jadis v příběhu Narnie zažije (a vytvoří) podobné události jako Miltonův Satan. V porovnání se Satanem však Jadisina vzpoura probíhá po delší čas a v různých variacích se opakuje – Jadis se třikrát vzbouří proto Bohu. Jednou ve formě narušení přirozeného řádu věcí. Dále zaútočí na boží postavu po momentě stvoření. Pokusí se uplatnit lest k pokušení člověka, to se jí podaří, ale jen krátce, a nakonec je poražena vlastní neznalostí božích zákonů. Jadis představuje pyšnou postavu snažící se soupeřit s boží mocí, nakonec je její síla přemožena po styku s lidmi – božím výtvořem a její pokus o jejich manipulaci vede k její porážce. Na postavě Bílé čarodějnice a jejích několika pokusech je ukazována věčná snaha zla o boj proti dobru, případně Bohu, která je však vždy odsouzena k neúspěchu.

³⁰ Lewis, Clive S. 2021. *The Lion, The Witch and the Wardrobe*. New York: HarperCollins. <https://www.amazon.com/Lion-Witch-Wardrobe-Chronicles-Narnia/dp/0064404994>.

³¹ Tamtéž

V porovnání s Miltonovým Satanem je Jadis ze své podstaty mnohem krutější a svém boji kromě lsti i po porážkách stále užívá síly vycházející z jejího vlastního pocitu nadřazenosti.

4 Náboženský a literárně historický kontext v díle Philipa Pullmana

Jelikož je celá druhá část této práce věnována dílu Philipa Pullmana, bude tato pasáž o něco kratší než ty předešlé a budu se v ní věnovat základnímu přehledu náboženského uvažování Philipa Pullmana, jeho názoru na J. R. R. Tolkiena a C. S. Lewise a jakým způsobem se některé jeho výhrady k těmto autorům projevují v *Jeho temných esencích*.

4.1 Pullmanovy náboženské názory a *Jeho temné esence*

Philip Pullman byl pro své náboženské názory nazýván „*nejnebezpečnějším autorem v Británii*“ nebo „*autorem, ke kterému by se modlili ateisté, kdyby se ateisté modlili*“ (Peter Hitchens). Anglický novinář Nick Thrope popsal, že Pullmanovo dílo považují někteří pravicově ladění konzervativci za práci obsahující semi-satanistické poselství a symboliku.³² Po vydání filmu *Zlatý kompas* v roce 2007 nechaly některé kanadské školy odstranit knihu *Zlatý kompas (Severní světla)* ze školních knihoven. Nutno však podotknout, že zmiňovaný film anti-křesťanskou tematiku obsahuje v mnohem menší míře než kniha.

Pullman však nezískal z křesťanských řad za své dílo pouze kritiku. Někteří křesťanští recenzenti považovali jeho dílo za příležitost učit a posílit náboženské citění a zavést dialog na téma křesťanské víry. Pullmanova série prý také dobře poukazovala na falešné bohy, které si lidé sami sobě vytvářejí.³³

4.2 Pullmanova inspirace Miltonem

Philip Pullman byl od svého prvního setkání, v šestnácti letech, se *Ztraceným rájem* Miltonovým eposem inspirován. Jeho jazykem, příběhem i silou poezie. Název Pullmanova díla – *His dark materials*³⁴ je výňatkem z druhé knihy *Ztraceného ráje*:

*The womb of Nature, and perhaps her grave
Of neither sea, nor shore, nor air, nor fire*

*But all these in their pregnant causes mixed
Confusedly, and which thus must ever fight*

³² 9 Nick Thorpe, 'Philip Pullman', Times Online (4 August, 2002), at http://entertainment.timesonline.co.uk/to/arts_and_entertainment/article1009649.ece in Gerrahy, Jessica. "His Controversial Materials." *Literature Aesthetics*, (2011). Accessed December 6, 2023. https://www.academia.edu/52733667/His_Controversial_Materials_Philip_Pullman_and_Religious_Narrative_I_dentity.

³³ Gerrahy, Jessica. "His Controversial Materials." *Literature Aesthetics*, (2011). Accessed December 6, 2023. https://www.academia.edu/52733667/His_Controversial_Materials_Philip_Pullman_and_Religious_Narrative_I_dentity.

³⁴ Často překládáno jako „Jeho temné esence“, Jungman překládá jako „Jeho šerá hmota“

*Unless the Almighty Maker them ordain His dark materials to create more worlds*³⁵

Pullman ale nevyužil pouze název. Celý příběh *Jeho temných esencí* je variací na příběh o pádu člověka. Ten je ústředním motivem právě Miltonova *Ztraceného ráje*. Některé postavy a některá místa jsou inspirovány *Ztraceným rájem* a mají také své biblické protiklady.

Osudem hlavní hrdinky, Lyry Belaqui, je stát se novou Evou. Sama Lyra je sice stále nevinné dítě, ale se schopností ostrého jazyka, který jí dokáže na cestách mnohokrát pomoci. Lyra se v druhé knize trilogie (*Jedinečný muž*) setká s chlapcem Willem Parrym, ten se má stát právě novým Adamem. Společně pomohou Lyřině otci Lordu Asrielovi svrhnout nebeského vládce (Autoritu). Obraz pádu člověka je převrácen v pád nebeské autority.

Již zmíněná postava Lorda Asriela je silně inspirována Miltonovým Satanem. Na rozdíl od ďábla má však Asriel pro své jednání odlišné motivy – touží po svobodě lidstva a svobodě vědění a poznání. Rebelie proti Bohu je tak hlavně lidským dílem, i když se k Asrielově vzpouře připojí i bytosti jiných druhů (např. čarodějnice). Asriel však není jasnou postavou. Pro svůj úkol zabije Lyřina nejlepšího přítele Rogera, jeho cílevědomost jej činí nevšímavým k citům jeho jediné dcery. Asriel také vykazuje známky arogance. Jedná se o postavu s komplexní osobností, která překračuje etická dilemata pro vidinu vyššího cíle. Asriela nelze popsat jako postavu čistě kladnou nebo zápornou. Postava má vyvolávat emoce a otázky stejně jako Miltonův Satan.

Do své vlastní verze příběhu o Adamovi a Evě nezapomněl Philip Pullman vložit postavu hada. Tu zde představuje pozemská vědkyně Mary Malone. Mary je zajímavá tím, že už před začátkem románové trilogie prošla cestou od pevné víry k vědě. Ač by se to mohlo zdát, její role nespočívá v její vědecké myšlence ale v její emoční historii. Mary opustila církev, protože se zamilovala. Svoji zkušenost se silou a potřebou lásky pak přenesla na Lyru a Willa. Pullmanův had v sobě sice nese protikladnou sílu proti náboženství (vědecké poznání), jeho role se však nakonec váže na pocity lásky – tím Pullman ukazuje důležitost obou prvků – lásky i vědění. Magisterium (církevní organizace v Lyřině světě) se pokouší na konci třetí knihy Lyře odebrat možnost obojího. Hada tedy není zápornou postavou nesoucí hřích, ale postavou dobrou, která naučí hrdiny jednu z nejdůležitějších lekcí.

³⁵ Milton, John, *Paradise Lost* edited by John Leonard, Penguin Group, s. 48, ISBN: 987-0141-39463-3

4.3 Pullmanův názor na Tolkiena a Lewise

Philip Pullman se v několika rozhovorech vyjádřil na adresu J. R. R. Tolkiena a jeho díla. Tvrdil, že byl dílem „dočasně ohromen.“ Pullman kritizoval slabou roli žen a nedostatek sexuální reality ve Středozemi („*Děti by klidně mohly chodit poštou*“). Jeho kritika se nevztahovala pouze na ženy. Podle Pullmana trpí Tolkienova sága nedostatkem skutečných lidí. „*Skřeti a hobiti nám nic neřeknou. Nic nám to nedá. Nic v tom není.*“³⁶

Větší kritice podrobil Pullman slavné dílo C. S. Lewise *Letopisy Narnie*. Podobně jako u Tolkiena měl Pullman problém s rolí žen v Narnii. Vyjádřil své znepokojení z Lewisovým ukončením série, kdy není Susan puštěna do nebe z důvodu, že se zajímá o pozemské záležitosti a o chlapece. Podle Pullmana toto rozhodnutí nedává smysl, především s přihlédnutím k faktu, že Susan je v době konce Narnie ve věku teenagera.³⁷ Pullmanova Lyra se v průběhu děje *Jeho temných esencí* stává antitezí Lewisovy Susan.

Pullman také dává Lyře hned dvě důležitá zvířata. Daemon Pantalaimon je nedílnou součástí Lyry a oba existují v prakticky symbiotickém vztahu. Jejich vzájemná závislost ale nevytváří hierarchický řád – jeden tedy neslouží druhému. Jejich potřeba pramení z přátelství nikoliv z náboženské podřazenosti. Druhým zvířecím společníkem je pro Lyru král mluvících polárních medvědů Iorek Byrnison. Iorek nese podobnosti s Lewisovým Aslanem. Jedná se o inteligentní mluvící zvíře, které má určitou míru nadřazenosti ve vztahu k lidem a ke svému světu. Iorek je mnohem silnější než jakýkoliv člověk. Zároveň je právoplatným králem svého druhu a své země. Zatímco však Aslanova nadřazenost není nikdy nikým zpochybňována, Iorek si musí své místo vydobýt. To nezvládne bez asistence právě Lyry, která k tomu využije své schopnosti lhát. Iorek je nakonec Lyře věčně zavázán a je ochoten pro ni bojovat i zabíjet. Toto je opakem Aslanova postavení vůči ostatním v *Letopisech Narnie*. Všechny děti a všichni tvorové Narnie cítí velký respekt vůči Aslanovi, i jeho domnělá porážka je zvrácena díky Aslanově znalostem a moci. Veškerá moc a respekt, které Aslan má pramení čistě z jeho

³⁶ Dey, Siamity. "Why Do Women Have Such Small Parts in LOTR? Asks Philip Pullman, Calls Tolkien's Iconic Book A 'Dead-end'." News18. February 25, 2021. <https://doi.org/https://www.news18.com/news/buzz/exploring-lack-of-women-in-lord-of-the-rings-philip-pullman-calls-tolkiens-magnum-opus-dead-end-3469850.html>.

³⁷ Waldman, Kate. "A Conversation with Philip Pullman." Slate. November 5, 2015. <https://doi.org/https://slate.com/culture/2015/11/philip-pullman-interview-the-golden-compass-author-on-young-adult-literature-william-blake-innocence-and-experience-daemons.html>.

bytosťné podstaty – je to „Aslan“. Iorek na opak musel pro vše co má bojovat a nedokázal by to bez světské intervence Lyry.

5 Archetypy Nebe a Pekla v dílech C. S. Lewise a J. R. R. Tolkiena

Tato a následující kapitoly budou věnovány archetypům nebe a pekla v dílech probíraných autorů – Tolkiena, Lewise, Miltona a Pullmana. Nejprve je ale nutné podívat se na archetypy z hlediska literární teorie. Tomu se ve svém obsáhlém a významném díle *Anatomie kritiky* z roku z roku 1957 věnoval kanadský literární kritik a teoretik Northrop Frye.

5.1 Archetypy podle N. Frye

Frye ve své knize dělí literární archetypy do několika základních kategorií, které se dále dělí do mnoha světů (božský, lidský, zvířecí, rostlinný, minerální, ohnivý a vodní). Ty jsou dále děleny podle literárních módů na romantický, vysoký mimetický a nízký mimetický (realistický).

	APOCALYPTIC	ROMANTIC	HIGH MIMETIC	REALISTIC	DEMONIC
DIVINE WORLD	Society of gods Trinity	Parental, wise old men with magical powers Prospero Raphael	King idealized as divine Mistress of courtly love as goddess	Spiritual vision anchored in empirical psychological experience	Stupid powers of nature, machinery of fate Blake's Nobodaddy, etc.
HUMAN WORLD	Society of men Men as members of one body	Children and innocence Chastity Dante's Matelda Spenser's Britomart	Idealized human forms	Common, typical human situations, parody of idealized romance	Society of egos in tension Tyrant-leader Pharmakos
ANIMAL WORLD	Lamb of God Sacrificial horse Dove	Pastoral lamb, horses and hounds of romance, ass, unicorn, dophin, birds	Eagle, lion, horse, swan, falcon, peacock, phoenix	Ape, tiger	Beasts of prey, tiger, wolf, vulture, dragon
VEGETABLE WORLD	Paradisaal garden and tree Arcadian imagery of green world Rose, lotus	Garden of Eden (Milton, Bible) Spenser's Garden of Adonis LOCUS AMOENUS	Formal gardens (in background)	Farms, painful labor of man Peasants	Sinister forest or enchanted garden Tree of forbidden knowledge
MINERAL WORLD	Jerusalem Highway and road "The Way"	Tower, castle	Capital city with court at center	Labyrinthine modern city Stress on loneliness and lack of communication	Deserts, rocks, waste land
FIRE WORLD	Seraphim and Chárubim Ritual sacrifice by fire Saint's halo Burning trees	Fire as purifying symbol Spenser's castle of Busirane Dante's purgatory	King's crown Lady's eyes	Fire as ironic and destructive Prometheus	Malignant demons, will-o'-the-wisps, spirits broken from hell Burning cities
WATERY WORLD	Water of life Fourfold river of Eden Baptism	Fountains, pools Fertilizing rains Lethe	The disciplined river (Thames) ornamented by royal barge	Sea as destructive element Humanized leviathans Moby Dick, Shelley's open boat	Water of death Spilled blood Sea monsters

Obrázek 1 Rozdělení archetypálního vyobrazení

5.2 Archetypy Nebe a Pekla v díle C. S. Lewise

Přestože *Letopisy Narnie* jsou dílem značně analogickým k Bibli a křesťanství jako takovému, představy Nebe a Pekla se v Letopisech samy neobjevují dost na to, aby bylo možné je hlouběji analyzovat. Tím jsou myšleny dva světy z Lewisova multiversa, které v sobě nesou jasnou spojitost s křesťanskými ideály těchto dvou archetypů.

5.2.1 Nebe

Nebem se zde rozumí Aslanova země. Ta má být jakýmsi dokonalým obrazem Narnie. Tento svět není v knihách popsán. Víme jen, že Aslan v něm už nevypadá jako lev, a že se jedná o začátek Velkého příběhu.

„And as He spoke He no longer looked to them like a lion; but the things that began to happen after that were so great and beautiful that I cannot write them. And for us this is the end of all the stories, and we can most truly say that they all lived happily ever after. But for them it was only the beginning of the real story. All their life in this world and all their adventures in Narnia had only been the cover and the title page: now at last they were beginning Chapter One of the Great Story which no one on earth has read: which goes on forever: in which every chapter is better than the one before.“³⁸

Aslanova země s největší pravděpodobností odpovídá božskému světu podle Frye. Je tvořena společenstvím bohů (Císař a Aslan), společenstvím lidí i zvířat, kteří jsou spolu všichni vázáni poslušností a věností Aslanovi. Ohledně rostlin víme, že je poseta zelenou travou. Informace o městech a jiných výtvorech minerálního světa (kromě obrovských hor) však chybí.

5.2.2 Peklo

Pokud hledíme na Aslanovu zemi jako na archetyp Nebe, musí k ní existovat protiváha, která by představovala archetyp pekla. Tím je v Letopisech Narnie svět, ze kterého pochází Tash. Ten je brán jako určitá antiteze Aslana. Pro potvrzení této teze však chybí důkazy, jelikož Lewis sám se podstatě Tashe příliš nevěnuje a není jasné analogií čeho vlastně Tash je (může

³⁸ Lewis. S. C., *The Last Battle*, s. 165, HarperCollins 1956, ISBN: 9780061974144

se jednat o démona jak z křesťanské, tak jiné mytologie, někteří také nachází spojitost mezi Tashem a islámem)³⁹

Pokud se zabýváme archetypálními vyobrazeními v *Letopisech Narnie* nesmíme zapomenout na Narnii samotnou. Ta v sobě a své historii nese vlastní formy nebeských a pekelných představ. Základní podobu přírody Narnie tvoří zelené louky, lesy a řeky, ale i zahrady. V jedné takové bychom našli i Strom života. Ten je jasnou analogií stromu poznání z knihy *Genesis*. Zvířecí říše je okupována mnoha tvory, jak našemu světu blízkými (koně, bobři, myši, jezevci), tak i mýtickými (pegasové, minotauři). Co je na zvířecích obyvatelích Narnie specifické je jejich schopnost mluvit lidskou řečí a lidské řeči rozumět. Tato schopnost se stává aspektem božského světa, spojíme-li ji s hrdiny prvních knih v sérii. Mluvící zvířata jsou jistě snem mnoha dětí. Když do Narnie poprvé vstoupí Lucy Pevensieová není ani překvapena setkáním s pro ni nadpřirozenou bytostí (faunem) a mluvícími zvířaty. Narnie tak v sobě uchovává formu lidské touhy, která je typická pro božský svět podle Frye, Samostatnou kapitolou je v tomto případě Aslan, který je propojením animálního světa v božské a vysoké mimetické formě – jedná se o lva a zároveň posvátného krále.

Podle výše napsaného se Narnie stává nositelem znaků více Fryových světů. Kromě nebeských znaků můžeme nalézt i znaky pekelné. Takovým je efekt působení bílé čarodějnice Jadis v době své stoleté vlády. Jadis uvrhla Narnii do zimy a mrazu, které jsou opakem přirozeného narnijského podnebí. Svým činem Jadis poškodí faunu i floru Narnie pomocí destruktivních sil přírody. Tyto destruktivní síly přiřazuje Frye démonické představě božského světa, sám Frye tyto síly nazývá jako „hloupé.“⁴⁰ Jadis působí na zvířecí svět i jinak, pomocí své kouzelné hůlky mění zvířata v kámen. Tím narušuje přirozený řád zvířecího i rostlinného světa. Frye spojuje ve své teorii mýtů zimu s ironií a satirou. Jadisino konání může být chápáno i jako výsměch Aslanovi, přetváří jeho zemi v ironický až satirický opak sebe samé – krásné letní podnebí v nekonečnou zimu.

Další zemí, která je v *Letopisech Narnie* spojována se zlými silami, je Kalormen. Karlomská říše je tvořena převážně rozlehlou pouští. Tu lze vidět opět jako antitezi

³⁹ Howe, Andrew. "The Latest Battle: Depictions of the Calormen in The Chronicles of Narnia." *American, British and Canadian Studies*, no. 29 (2017): 84-102. Accessed January 20, 2024. <https://doi.org/10.1515/abcsj-2017-0020>.

⁴⁰ Frye, Northop. 1957. *Anatomy of Criticism*, s. 147 New Jersey: Princeton University Press. ISBN: 0-691-06004-5

k slunnému narniiskému království. Je třeba zmínit, že podnebí Karolmenu není utvořeno působením síly jako Jadis. Zdejší lidé uctívají děsivého Tashe a dávají mu lidské oběti. Zajímavou spojitostí s Miltonovým *Ztraceným rájem* je osud několika Kalormanů v Telmaru, které Aslan za jejich chování přemění v obyčejné „hloupé tvory.“⁴¹ Podobný osud potká i Satana a jeho přívržence ve *Ztraceném ráji*, kde jsou na konci všichni přeměněni v hady.

Hlavní archetypy nebe a pekla, tj. Aslanova a Tashova země jsou v díle C. S. Lewise čtenáři vzdálené a autor se jim příliš nevěnuje. Hlavní pozornost je soustředěována na země Narnie. Narnie tvoří jakési „tělo stvoření“, na kterém se odrážejí rozhodnutí související s vírou v Aslana (potažmo Boha či Ježíše). Narnie je idealizovanou formou našeho světa, ale stále jen pouhým odrazem pravého ráje.

5.3 Archetypy Nebe a Pekla v díle J. R. R. Tolkiena

Tolkien ve svém díle představuje několik míst, které bychom mohli považovat za určitý obraz Nebe a Pekla. Nikdy se však nejedná o přímou paralelu s křesťanskými představami, nejspíše proto, že Tolkien se nechal silněji inspirovat různými mytologiemi.

5.3.1 Nebe

Pokud chceme hledat Nebe v Tolkienově mytologii a kosmologii, nacházíme několik částečně propojených možností. První z nich je Valinor, místo, kde žijí Valar a Maiar. Původně zde však nežili, ale museli tam uprchnout poté, co Melkor zničil jejich sídlo a lampy Illuin a Ormal.⁴² Dílem Melkorova nástupce, druhého temného pána Saurona, byl Valinor odtržen od fyzického světa samotným Ilúvatarem.⁴³ Země Valinor se podobá svým účelem a popisem částečně křesťanské představě Nebe a odpovídá Fryově archetypu božského světa, je zde krásná příroda, svět je ovládán společenstvím bohů. Kromě křesťanské inspirace Rájem, bychom Valinor mohli ale srovnávat například i s Valhalou vyskytující se v severských mytologiích. Sám Tolkien se netajil svojí vášní pro vikingské mýty.

⁴¹ Duriez, Colin. 2013. *A Field Guide to Narnia*. 3rd ed. S. 109 Gloucestershire: The History Press. ISBN: 978 0 7524 9554 5

⁴² Tolkien, *Silmalirion*, s. 23-24

⁴³ Tamtéž, s. 258–265

Části Valinoru jsou také Mandosovy síně. Tam cestují nesmrtelné duše oddělené od těl vyčkávat na Mandosův soud, reinkarnaci nebo obnovení světa druhou písni Ainur. O těchto síních mluvil například Thorin na své smrtelné loži v knize *Hobit*.

„Sbohem, můj milý lupiči,“ řekl mu. „Odcházím do síní čekání, abych tam seděl vedle svých předků, dokud se neobnoví svět. Poněvadž opouštím všechno zlato a stříbro a jdu tam, kde nemá žádnou cenu, chci se s vámi přátelsky rozloučit a odvolat, co jsem vám řekl a udělal v bráně.“⁴⁴

Nelze však jasně označit Mandosovy síně jako obraz Nebe v Tolkienově díle, i když nesou i určité znaky křesťanského konceptu očištění. Mandosovy síně nejsou určené pro všechny bytosti obývající Ardu. Lidé po své smrti cestují jinam, není však známo kam, jelikož to neví ani nejvyšší z Valar Manwë. Kam se lidské duše po svém skonání odeberou vědí pouze Mandos a Ilúvatar.⁴⁵

Posledním místem spojeným s konceptem Nebe, o kterém bychom se dočetli v Tolkienově díle, jsou Nadčasové Haly. Ty obývá samotný Ilúvatar a neexistují fyzicky ve vesmíru Eä, protože samy nemají fyzickou formu. Právě zde Ilúvatar stvořil Ainur a zde pěli svoji velkou píseň, skrze kterou Ilúvatar stvořil svět. I když by se toto mohlo jevit jako jasná paralela Nebes, máme příliš málo informací o tomto místě, abychom mohli lépe posoudit jeho nebeskou podstatu či účel.

5.3.2 Peklo

Otázka Pekla je poněkud složitější. V Tolkienově díle nenacházíme žádné místo, které by bylo přímou paralelou křesťanského Pekla, alespoň ne pokud jde o účel, který Peklu přisuzuje křesťanství. Některá místa však podobnosti nesou. Melkorova první pevnost Utumno byla zvána také Udun, což se někdy překládá jako *podsvětí* nebo *peklo* (nejspíše však něco temného, velmi hluboko).⁴⁶ Druhá pevnost Angband se v sindarinštině překládá jako *železné peklo*.⁴⁷ Pokud přihlídneme k těmto překladům, zjistíme, že určitá myšlenka Pekla v Tolkienově díle existuje. Obě pevnosti byly místem temnoty a utrpení. Utumno bylo Melkorovou základnou v první válce proti Valar a odtud ničil dílo svých bratrů a sester. Zde

⁴⁴ Tolkien, R. R. J. *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky*, Mladá Fronta 2002 s. 196, přeložil František Vrba, ISBN: 9788020405067

⁴⁵ Tolkien, *Silmalirion*, s. 93

⁴⁶ Foster, Robert, *The Complete Guide to Middle Earth*, Random House 1971, s. 22, ISBN: 9780593594490

⁴⁷ Tamtéž, s. 357

shromažďoval zlé síly.⁴⁸ Mohutná pevnost sahala hluboko pod zem, hlouběji než všechna ostatní sídla a doly Středozezemě, a byla tak silná, že spojená moc Valar po první porážce Melkora dokázala zničit jen část celé konstrukce. Druhou pevnost Angband Melkor postavil (podobně jako tu předchozí) na severu Středozezemě. Právě zde mučil Húrina. Poté, co se mu Húrin odmítnul podvolit, prokřel Melkor celý jeho rod a připoutal Húrina na kamenný stolec, odkud musel po dlouhá léta sledovat neštěstí své rodiny.⁴⁹ Po další porážce Morgotha byly obě pevnosti zničeny.

Mnozí obyvatelé Středozezemě by jistě označili obě pevnosti jako peklo. Pokud chceme Utumno a Angband soudit podle Northropa Frye, najdeme znaky, které obě pevnosti přiřazují k démonickému obrazu. Jedná se o místa zlých sil a démonů (démonický obraz, ohnivý svět), obě pevnosti mění své okolí, kde po dobu jejich existence nic nerostlo a příroda byla pustá a rostliny se u Angbandu v době jeho stání objevily pouze při jeho obležení,⁵⁰ což by odpovídalo démonické představě minerálního světa.

Prvním temným místem, které však přijde na mysl většině lidí ve spojitosti s dílem J. R. R. Tolkiena, je zcela jistě Mordor. Toto území na jihovýchodě Středozezemě hrálo roli v konci dvou věků Ardy. Zde se nacházel druhý temný pán Sauron, a zde také stvořil Prsten moci, kterým si chtěl podmanit národy Středozezemě. Území Mordoru je podobně jako u dvou výše zmiňovaných pevností ponuré a pusté, bez rostlinného života.⁵¹ Hlavními obyvateli Mordoru jsou skřeti, trollové a podobná temná stvoření. I okolí podléhá zkáznému mordorskému vlivu. Na cestě do Mordoru se nachází sídlo Oduly, kruté pavoučice, která loví a požírá nešťastné cestovatele bez ohledu, jestli se jedná o skřety, elfy nebo hobity. Hlavními místy Mordoru jsou Hora osudu a věž Barad-dur, sídlo Saurona. Hora osudu jako aktivní sopka zatemňuje nebe nad Mordorem a chrlí do světa spousty lávy. To vše naplňuje Fryoův archetyp démonického světa ohně, kde je oheň jen a pouze ničivou silou, která pohlcuje přírodu i člověka.

Stejně jako u konceptu nebe, kde posledním zkoumaným místem byly Nadčasové Haly, i pro myšlenku pekla existuje v Tolkienově dílu místo mimo prostor a čas. Tím je Prázdnota, která obklopuje vesmír Eä. Podobně jako u Nadčasových Hal i zde však nemáme dostatek

⁴⁸ Tolkien, *Silmalirion*, s. 23

⁴⁹ Tamtéž, s. 187

⁵⁰ Tolkien, *Silmalirion*, s. 107

⁵¹ Fonstad, W. K., *The Atlas of Middle Earth*, Houghton Mifflin 1992, s. 91, ISBN: 0395535166

informací. Víme, že do Prázdnoty byl vykázán Morgoth po své porážce⁵² a odtamtud přišla Ungoliant, která na sebe vzala podobu obří pavoučice a pohltila Stromy Valar.⁵³ Samotná podstata Prázdnoty je však neznámá, a tudíž není možné ji porovnat s koncepty předloženými v knize Northropa Frye.

5.4 Porovnání archetypů Nebe a Pekla v dílech Lewise a Tolkiena

Z výše uvedeného vyplývá, že oba autoři ve svých dílech užívají archetypů Nebe i Pekla. Nebe u obou představuje jakousi odměnu pro hrdiny. V Lewisově případě je nebe hlavním ideálem, ke kterému by měli všichni hrdinové spět svými činy a svojí vírou. Existence hrdinů v jejich světech je pouhou zkouškou, pouhým čekáním na spasení, které přichází v podobě Aslana. Autor se samotným Nebem moc nezabývá, jelikož je příliš dokonalé na delší popis. Tolkienův obraz Nebe je sice lépe představen, avšak ve srovnání s Lewisem je jeho funkce a dosažení složitější. Zatímco elfové jsou k nebi (Valinoru, Mandosovým síním) přímo vázání, pro jiné je Nebe (Valinor) odměnou za odolání ovlivnění nebezpečnou silou Jednoho Prstenu. Hlavním rozdílem je, že Lewis své dílo zakončil právě vzestoupením na Nebesa v sedmé knize, Tolkien k tomuto ve svém díle nikdy nedošel.

Tolkien i Lewis jsou si podobnější v užívání pekelného archetypu. Zatímco Lewis má verzi Pekla, Tolkien přímou paralelu postrádá. Oba autoři však projektují pekelné představy do světa obývaného jejich hrdiny. Prostředí, kde jejich postavy žijí (nebo tam vstoupí), je měněno zlými silami, které je třeba zlikvidovat. Svět se stává obrazem dobrého ideálu a je úkolem hrdinů tento odraz zachránit od přetvoření na pekelnější verzi sebe sama. Narnie i Středozem jsou vlastním živým tělem, které je raněno krutostí těch, kdo oponují božímu řádu, do kterého byli stvořeni.

⁵² Tolkien, *Silmalirion*, s. 245

⁵³ Tamtéž, s. 84

6 Archetypy nebe a pekla v dílech Johna Milтона a Phillipa Pullmana

Pullmanova inspirace Miltonem zde již byla v základu popsána (viz kapitola 4.2). Jejich kosmologie se v určitých aspektech podobá. Jejich představy Nebe a Pekla jsou však v mnohém rozdílné.

6.1 Miltonova kosmologie

Dříve než se budeme zabývat samotnými archetypy, podíváme se na kosmologii, kterou Milton ve své epické básni prezentuje.

Milton ve *Ztraceném ráji* užívá výrazy jako „vesmír“ a „svět“ jejich významy se ale v básni od sebe odlišují. Pojmem „vesmír“ (space) myslí Milton celý prostor, ve kterém vše existuje. Tento prostor se skládá z Nebe, Pekla, Chaosu, Noci a našeho Vesmíru (Universe), v němž se nachází Země. Pojmem „svět“ je pak myšlen právě náš fyzický Vesmír (Universe).

Miltonův vesmír (space) je vyobrazován jako sférický ohraničený Nocí. Mezi těmito světy je Chaos. Nebe a Peklo se nachází na vrchu a spodku tohoto prostoru. Mezi literárními vědci se stále vedou debaty o konečnosti celého toho Miltonova Vesmíru (Universa). Peklo má být nejvzdálenějším bodem od Nebe, nicméně Chaos bývá v básni popisován jako nekonečný. Tento pojem však může být pouhou hyperbolou, jelikož takto prostor okolo našeho fyzického Vesmíru popisuje ve své mysli Satan.⁵⁴

6.2 Archetypy nebe a pekla v díle Johna Milтона

6.2.1 Nebe

Nebe je místem, kde vládne Bůh a kde žijí andělé. Nebe má u Milтона určitou geografickou a hierarchickou strukturu. Hlavní dominantou je hora s božím trůnem, na kterém sedí Bůh se svým Synem po boku, odkud vyzařují mocné světlo, které je podstatou Nebe. Andělé a archandělé se nacházejí pod Horou. Zdá se sice nekonečné, ale je zřejmě ohraničeno, alespoň branou popsanou v knize 5:

„Through all the empyreal road; till, at the gate

⁵⁴ Leonard, John introduction to *Paradise Lost*, Penguin Group, s. XIX, ISBN: 987-0141-39463-3

Of Heaven arrived, the gate self-opened wide

On golden hinges turning, as by work

*Divine the sovran Architect had framed*⁵⁵

Nebe je také popisováno jako zlaté s geografii podobnou Zemi. Bitva Satana a proti božím služebníkům se odehrála na nebeské pláni (the plains of heav'n). Milton spojuje Nebe se zlatem jakožto nejcennějším kovem symbolizujícím bohatství a dokonalost Nebes.

Nothrop Frye označuje Nebe jako extrémní případ apokalyptické představy (opakem je Peklo jako extrémní příklad démonické představy). Miltonovo Nebe je ukázkou takové představy i co se týče Fryových světů. Jedná se božský svět, je mu vládnuto jedním Bohem a jeho Synem, tedy určitým společenstvím bohů.

Dalším místem spojeným s Nebem je logicky zahrada Eden, kde až do svého pádu žijí víceméně klidně Adam s Evou jako jedna malá společnost. Eden je popsán jako rozlehlá zahrada plná vegetace a ovocných plodů, jejím hlavním symbolem je Strom života. Celá zahrada je pak prostorově ohraničena a střežena archandělem Gabrielem. Podle tohoto je patrné, že rajska zahrada je v určitých směrech podobná Nebi popsanému výše. Z hlediska Fryovy archetypální teorie nese Eden podobnosti s apokalyptickou představou lidského a rostlinného světa. Tato podobnost není náhodná. Eden je v Miltonově díle odrazem Nebe, je krásný, ale nedosahuje nebeské dokonalosti. Jedná se tedy o jakýsi sestup na estetické hierarchii, stejně jako na Fryově hierarchii světů.

6.2.2 Peklo

Milton ve *Ztraceném ráji* vykresluje fascinující obraz Pekla. To bylo vytvořeno pro Satana a jeho vzbouřence a tam byli po své porážce sesláni. Jedná se o nejbližší místo od Nebes. Je to místo ohně a beznadějného utrpení.

„A Dungeon horrible, on all sides round

As one great Furnace flam'd, yet from those flames

No light, but rather darkness visible Serv'd only to discover sights of woe

⁵⁵ Milton, *Paradise Lost*, s. 108

Regions of sorrow, doleful shades, where peace

And rest can never dwell, hope never comes

*That comes to all; but torture without end*⁵⁶

Z tohoto úryvku je patrné, že Peklo má určitou geografickou a geometrickou strukturu, v Knize II se dozvídáme, že jím protékají i řeky.

„Abhorred Styx the flood of deadly hate,

Sad Acheron of sorrow, black and deep;

Cocytus, nam'd of lamentation loud

*Heard on the ruful stream; fierce Phlegeton*⁵⁷

Co činí Miltonovo Peklo nejzajímavějším je jeho kontrast s běžnými zákonitostmi (fyzikálními zákony) Země i Nebes. Peklo je sice plné ohně a plamenů, ty však nevyzařují žádné světlo („*no light, but rather darkness visible*“). Tato absence světla činí věčnou tmou základním prvkem Pekla jakožto antitezi k Nebi, které je tvořeno právě světlem. Satan a jeho padlá vojska následně postaví v Pekle Pandaemonium jako své hlavní sídlo. To celé je nápodobou nebeské Hory a božího trůnu.

Zde odbočíme zpět k Tolkienovi. Zmíněný nesvětelný motiv totiž můžeme nalézt i v jeho díle. Přímo se jedná o již zmíněnou pasáž se *Silmalirionu*, kde temný pán Morgoth plánuje zničení Valinorských stromů. Aby zabránili svému odhalení, pokryje Ungoliant sebe a Melkora stínem Nesvětla.⁵⁸ Jak název napovídá nejedná se o pouhou tmou, tedy absenci světla, ale o antitezi světla. Tato její schopnost je nápadně podobná pekelné podstatě v Miltonově díle.

Peklo pro své protivníky stvořil Bůh s věčného Chaosu, řeky, které jím protékají neposkytují život ale bolest, plameny neosvěčují prostory a nechávají obyvatele v nekonečné tmě. Toto Peklo Bůh stvořil jako výsměch svým protivníkům, jako ironický protiklad svého království a božího díla.

Miltonovo Peklo je ukázkou démonického obrazu ohnivého světa. Je tvořeno plameny a osídleno společností démonů, nestvůr a ovládáno samotným ďáblem. Pokud budeme hledat

⁵⁶ Tamtéž, s. 4

⁵⁷ Milton, *Paradise Lost*, s. 39

⁵⁸ Tolkien, *Silmalirion*, s. 62

stopy jiných Fryových světů, pak nenalezneme nic z rostlinného světa, nehostinnou pustinu minerálního světa a řeky smrti z imaginace vodního světa. Milton tak vytvořil velmi efektivní obraz pekla.

Pokud bychom hledali v Miltonově textu archetyp Pekla i mimo Peklo samotné, nabízí se nám ještě možnost Chaosu. Ten vyplňuje prostor mezi Nebem, Peklem a světem (universe). Satan skrze něj prochází, když hledá cestu k Zemi s cílem zkažit nové boží dílo. Je popisován jako bezforemný kouř, jako bezedná propast. Je to místo anarchie. Milton ho však popisuje i jako dělohu přírody a jako její hrob (kniha II, verše 910-916). Jde totiž o substanci, jíž Bůh používal při tvorbě, a která má potenciál, aby z ní bylo dál tvořeno. Toto vše přináší otázku, jestli je Chaos ve své podstatě zlý a nepřítelem Boha. Podle studie *The Fascination of Chaos in Paradise Lost*, která vyšla pod hlavičkou The Milton Society of Georgia, není Chaos nepřítelem Boha, jelikož se jedná o dělohu přírody, tedy s ním může Bůh dále pracovat a dále tvořit.⁵⁹

Chaos svým popisem, podobně jako je tomu u Tolkienu lze těžko zařadit do systému Fryovské imaginace. Místo je sice popsáno lépe, než je tomu u předchozího autora, jeho nicotná podstata však dává málo indikátorů.

6.3 Archetypy nebe a pekla v díle Phillipa Pullmana

6.3.1 Nebe

Pullmanův kosmos zahrnuje mnoho různých světů. V jednom takovém sídlí i Nejvyšší autorita a jeho andělé. Tento svět je Pullmanovým Nebem a v textu je nazván Oblačná hora. Název samotný ukazuje na inspiraci Miltonem, který do centra svého Nebeského království vložil horu (viz výše). Podstatu Pullmanova nebe tvoří světlo, které vychází z jeho nitra. Samotná hora se člověku jeví jako surreální prostor.

*Spíš než skálu připomínala [Oblačná hora] silové pole, v němž se prostor sám od sebe skládá, natahuje a vrství do chodeb, teras, síní, promenád a strážních věží zbudovaných ze vzduchu, světla a par.*⁶⁰

V knize je Oblačná hora označována jako pevnost odkud Autorita vládne. Samotný popis, i když strohý, ji vykresluje jako nadpřirozeně vypadající svět obývaný anděly. To

⁵⁹ Zhong, Kailai. "The Fascination of Chaos in Paradise Lost." *Caucasus Journal of Milton Studies* 2, no. 1 (2023): s. 13. Accessed February 2, 2024. <https://doi.org/2720-8222>.

⁶⁰ Pullman, P., *Jeho Temné Esence: Jantarové Kukátko*, Argo 2007, s. 349, přeložila Dominika Křesťanová, ISBN: 978-80-7203-963-0

odpovídá apokalyptické představě božského světa podle Frye. Koncept nadpřirozena v Pullmanově díle je však složitější otázkou, které bude věnována pozornost v druhé části této práce.

Druhým světem s vazbou na biblické archetypy, který můžeme v *Jeho temných esencích* nalézt, je svět obývaný Mulefi. Mulefové jsou inteligentní tvorové podobní slonům s diamantovou kostrou. Jsou schopni základní komunikace ve svém jazyce a dokáží využívat základní nástroje jako například kolo, dokáží opracovávat materiály a mají i vlastní formy umění. Jejich existence je závislá na Prachu, kterým se živí díky plodům ze stromů, a který dokáží vidět. V době příchodu Mary Maloneové Prach jejich svět opouští a Mulefové jsou tak ohroženi.⁶¹

Svět Mulefů připomíná biblický ráj. Jedná se o místo plné přírody a života. Důležitou paralelou jsou tobolekové stromy, ze kterých Mulefové získávají olejem nasáklé plody. Tyto plody jsou důležité pro vývoj Mulefů a především jejich mladých. Skrze plody získávají sílu a poznání. K plodům se váže také mulefská legenda velmi podobná příběhu z Bible.

„Ano, samička. Předtím neměla žádné jméno. Uviděla, jak se otvorem v tobolce plazí had a ten jí řekl –

Ten had s ní mluvil?

Ne, kdepak! To je jakovost. Podle toho příběhu jí had povídá: Co víš? Co si pamatuješ? Co čekáš, že nastane? A ona odpověděla: Nic, nic, nic. A had jí řekl: Provleč nohu tímhle otvorem v tobolce, kde jsem si prve hrál, a nabudeš moudrosti. A tak vložila nohu do místa, kudy prolezl had, nasákl se jí do ní olej a ona prohlédla, viděla najednou jasněji než kdy dřív a první, co uviděla, byl právě sraf [prach].“⁶²

Tento příběh v sobě nese podobnost s biblickým příběhem Evy. Samička pozře (vsaje) plod stromu, což jí přinese moudrost. V mulefské kultuře se však nejedná o příběh prvotního pádu, ale jde o počátek civilizace. Tobolekové stromy představují Stromy života z Evina příběhu.

Svět mulefů nese prvky romantické představy zvířecího a rostlinného světa. Je to svět obývaný krásnými bytostmi, kde rostou „magické“ stromy. Pullman však do tohoto ráje vkládá

⁶¹ Pullman, P., *Jeho Temné Esence: Jantarové Kukátko*, Argo 2007, přeložila Dominika Křesťanová, ISBN: 978-80-7203-963-0

⁶² Tamtéž, s. 201

realistické a dystopické prvky. Mulefové nejsou obyčejnými zvířaty. Vykazují vysoké známky inteligence. Jejich schopnost používat nástroje a tvořit z jim daných materiálů naznačuje určitou společensko-kulturní evoluci a vyspělost civilizace. Mulefové tedy nejsou ve svém ráji vývojově uzavřeni, jejich společnost má tendence se rozvíjet a měnit, což je odlišné od biblického archetypu života v Edenu.

Tvorové světa však nežijí v harmonii, Mulefové jsou ohrožováni ptáky Tulepy, kteří ničí jejich vesnice. Dále již bylo zmíněno, že svět opouští Prach. Mulefové tak žijí na pokraji své existence a nejsou schopni se proti žádnému problému bránit ani nemají možnost své problémy vyřešit. Realita společenského, technického i kulturního vývoje společně s přítomností konfliktu odlišuje svět Mulefů od archetypu dokonalého ráje.

6.3.2 Peklo

Pullman ve svém díle představuje variantu Nebe, otázka Pekla jako protiváhy Oblačné hory je však složitější. Ve třech knihách *Jeho temných esencí* není zmíněn ani navštíven svět, který by přímo odpovídal biblické představě Pekla, tedy místu ovládaném ďáblem, kde jsou hříšníci mučeni ve věčných plamenech.

Svět, který by se blížil představě a formě Pekla však v Pullmanově kosmu existuje. Jedná se o Svět mrtvých. Do tohoto světa putují duše všech mrtvých ze všech paralelních existencí. Svět se skládá z několika částí. První je předměstí, kde čekají doposud živí lidé, kteří se do světa dostali omylem nebo neprávem. Předměstí připomíná chudinskou čtvrť nebo slum. Vše je šedivé a lidé se tísní v malých domech a čekají až za nimi přijde zosobnění jejich smrti a vezme jejich ducha do Země mrtvých.⁶³

Druhou částí je samotná Země mrtvých, kam zemřelé převáží Převozník. Země se nachází v nitru ostrova. Duchové nacházející se v Zemi mrtvých, tam čekají v apatickém, téměř neemotivním stavu. Všichni jsou přesvědčeni, že není úniku. Strážemi v Zemi mrtvých jsou harpyje (nebo bytosti připomínající harpyje), které trápí a mučí mrtvé a jsou schopny odhalit lež. Lyře a Willovi se povede mrtvé osvobodit. Hlavními silami, které zde Lyře i mrtvým

⁶³ Pullman, P., *Jeho Temné Esence: Jantarové Kukátko*, Argo 2007, přeložila Dominika Křesťanová, ISBN: 978-80-7203-963-0

pomohou, jsou zkušenost a pravda, jelikož harpyje povolí odchod mrtvých za cenu vyprávění pravdivých příběhů z dob, kdy duchové ještě žili.⁶⁴

Z výše uvedeného je zřejmé, že Svět mrtvých neslouží v Pullmanově díle jako Peklo v pravém křesťanském smyslu. Do tohoto světa přicházejí všichni bez rozdílu postavení nebo činů (s výjimkami mála těch, kteří byli povýšeni do andělského stavu). Svět mrtvých připomíná spíše Očistec, ovšem zde není možnost soudu, který by mrtvého dostal z Očistce ven. Krutost světa mrtvých se znásobí, pokud si uvědomíme, že vládcem tohoto světa je ve skutečnosti Autorita. Bůh tak zároveň plní i roli ďábla.

Svět mrtvých také připomíná mytologické podsvětí, avšak nerozlišující skutky mrtvých. Do Světa duše veze převozník a ty jsou dále hlídání harpyjemi. Pojem harpyje v knize však použije Will, který vidí podobnost tohoto tvora s bájnými řeckými bytostmi. Tyto harpyje tak mohou být i lítice, které sloužily v podsvětí bohu Hádrovi.

Svět mrtvých je celý démonickým obrazem minerálního a zvířecího světa. Je pokrytý pustinou a nuznými slumy, lidé žijí v neštěstí a neustálém strachu a napětí. Svět je ovládán predátorskými nestvůrami a ovládán tyranskou rukou Autority.

6.4 Porovnání archetypů Nebe a Pekla v dílech J. Milтона a P. Pullmana

Miltonovo i Pullmanovo Nebe si jsou podobné. Jde o místa dominována horou jako božím sídlem nepředstavitelné velikosti. Jejich hlavní podstatou je světlo. Pullman klade větší důraz zvláštnost, zatímco Milton se soustředí na okázalost. Pullmanovo Nebe je také lépe přístupné, jelikož do něj vstoupí Lord Asriel i Marisa Coutlerová. Oblačná hora je hlavně sídlem tyрана, zatímco Miltonovské Nebe je sídlem Stvořitele. Milton i Pullman ve svých dílech zahrnují i ráj. Miltonův ráj je převážně jasným obrazem biblického Edenu. Pullman naopak vytvořil Ráj jako jeden z mnoha světů, který umírá z důvodů probíhající války a božího sobectví. Ve světě Mulefů se také odehrává nebo odehrával evoluční vývoj. Pullmanovo Nebe stejně jako jeho ráj jsou tak v určitém funkčním protikladu.

Miltonovo Peklo je pozoruhodnou představou místa mimo svět, kde přirozené zákony neplatí, a kde hlavním motivem existence místa je touha po potrestání jeho obyvatel. Pullman ve svém díle nemá přímou paralelu Pekla podle křesťanského vyobrazení. Namísto toho v *Jeho temných esencích* přicházejí do Země mrtvých téměř všichni a donekonečna tam trpí

⁶⁴ Tamtéž

v nepříznivé existenci. Fakt, že Pullman změnil Peklo v Podsvětí a dal mu roli Očistce, má poukazovat na boží sobectví a tyranii.

Oba autoři využívají prvky podle Fryova dělení světů, především apokalyptické a démonické sféry, do kterých vkládají božské, lidské, zvířecí i rostlinné nebo minerální světy.

Každý z autorů se svým využitím daných archetypů pokusil poukázat na něco jiného. Milton chtěl ukázat boží moc a spravedlnost, naopak Pullman tyto archetypy přetváří do jejich realističtější (svět Mulefů) nebo extrémní (Svět mrtvých) podoby s cílem ukázat sobectví a krutost Boha.

Praktická část

Cílem praktické části bude komparativní analýza vybraných motivů nacházejících se ve *Ztraceném ráji* a v *Jeho Temných esencích*. Myšlenka boží existence přinášela vždy spoustu otázek, které byly řešeny různými způsoby, různými mysliteli. V původních polyteistických mytologiích představovaly božské bytosti přírodní aspekty jim přisuzované. Jedním takovým příkladem je Thor, bůh hromu, jehož jméno znamenalo doslova hrom a jeho osobnost a mýtická moc byly manifestací hromu a bouře.

V monoteistických náboženstvích je moc nad přírodou a jejími aspekty, stejně jako moc nad člověkem předána jediné božské postavě (která může figurovat ve více rolích). Otázka vůle Boha v kontrastu s vůlí člověka zajímala známe teology jako například svatého Augustýna nebo Tomáše Akvinského. Stejně tak i otázka Boha a přírody. Milton i Pullman pracují s těmito otázkami a stavějí je do literárních narativů.

Vybrané motivy z děl obou autorů přiblíží způsob, jak je s těmito otázkami v těchto knihách pracováno. Mezi vybrané motivy patří pád člověka, který je v náboženské tematice spojován s hříchem. Dále boj proti autoritám. Tento boj probíhá u obou autorů v různých rovinách a s různými motivacemi. Boží přítomnost a její vliv na společnost podněcuje otázku lidské individuality, součástí většiny příběhů je také vztah k druhému. Oba tyto motivy budou v praktické části řešeny. Řešena bude i samotná cesta vybraných hrdinů, kdy bude kladen důraz na porovnání s monomýtem Josepha Campbella. Na konci budou řešeny motivy pravdy, svobody vůle a osudu.

Nábožensky založená literatura často obsahuje tyto motivy a Milton i Pullman jsou výjimeční ve svém přístupu ke křesťanské tematice. Proto je důležité najít podobnosti a rozdíly v pojetí výše uvedených problematik u obou autorů.

7 Pád člověka

Oba autoři, Milton i Pullman se ve svých knihách zabývají pádem člověka a jeho významem. Slovo pád je zde spíše synonymem pro hřích. *Ztracený ráj* i *Jeho temné esence* ukazují cestu člověka k původnímu hříchu. Zatímco Milton popisuje jeho vznik a příčinu jeho existence ve světě, Pullman se zabývá především lidskou reakcí na hřích a jeho podstatou pro civilizaci.

7.1 Pád člověka ve *Ztraceném ráji*

Ztracený ráj ukazuje pád u dvou hlavních a jediných lidských postav v celém eposu, tedy u Adama a Evy. Pád je zapříčiněn snědením plodů ze Stromu poznání. Každá z postav však má určité předpoklady k hříchu ještě před vypovězením z ráje.

7.1.1 Adam

Adam byl jako první člověk stvořen k božímu obrazu, má být tedy téměř dokonalým tvorem. Byla mu dána, síla, krása i značná inteligence – je schopen rozmlouvat s archandělem Rafaelem. Sám má potřebu se vzdělávat, a to i ve vyšších záležitostech týkajících se stvoření, historie a podstaty světa a vesmíru. Tato Adamova touha po vědění však před pozřením plodů ze Stromu poznání však není sama o sobě špatnou vlastností. Sám Rafael v knize V vysvětluje, že člověk je nadřazeným tvorem na Zemi, protože má schopnost rozumového uvažování. Nicméně ukazuje, že Adam jako takový měl určité předpoklady ke sněžení plodu Stromu. Jeho hlavním motivem k pádu však nebyla síla jeho mysli.

Adam totiž netouží pouze po vědění, ale i po jemu stvořené partnerce Evě. Adam Evu miluje a cítí k ní značnou náklonost. Považuje se za jejího ochránce a mentora. Uklidňuje Evu poté, co se jí ve snu zjevil Satan a lákal ji ke Stromu poznání. Adamova touha po Evě v sobě nese sexuální podtext, který se amplifikuje v momentě prozření po sněžení plodů Stromu poznání. Existence Adamova sexuálního zaujetí je dalším předpokladem ke konečnému pádu.

Další vlastností Adama je jeho přehnaná sebedůvěra. V knize IX přistoupí (po prvotním nesouhlasu) na nabídku Evy k oddělené práci. Původně má strach, že tak budou oba jednodušším cílem pro Satana a jeho svádění. Sám ale nakonec oddělenou práci povolí, i kvůli potřebě postavit se výzvě, kterou Satan představuje. Toto rozhodnutí nakonec vede k Evině zmanipulování Satanem, a tedy i k prvnímu hříchu.

Poté, co Adam zjistí, že Eva podlehla a okusila plod ze Stromu poznání, ucítí Adam hněv. Tento hněv je sice primárně motivován Evinou neposlušností, ale je možné, že jde o projev Adamova strachu ze ztráty Evy. Další možností je, že Adam se částečně zlobí i sám na sebe, že nedokázal Evu ochránit, a že jeho rozhodnutí se ukázalo jako chybné.

Akt prvotního hříchu přinese Adamovi naplnění jeho touhy po Evě. Hned poté v sobě Adam poprvé ucítí stud za svoji nahotu. Pocit studu naznačuje, že se v obou lidech probouzí sexuální sebeuvědomění.

Trestem za neuposlechnutí božího příkazu je Adamovi vyloučení z ráje, ale s ujištěním, že budoucnost neznámá pro lidstvo pouze hříchem, jelikož se na Zem vrátí Syn.⁶⁵ Adamovo sněžení plodů ze Stromu poznání je příčinou jeho nepochopené sexuální touhy a jeho sebedůvěry. Samotný fakt hříchu je jeho prohrou.

7.1.2 Eva

Eva byla stvořena z Adamova žebra, aby mu byla v Ráji společnicí jakožto bytost stejného druhu jako je on sám. Adam a Eva si však nejsou zcela rovni. Adam je silnější, uvědomělejší a inteligentnější než Eva. Z tohoto se může zdát, že Eva je ve *Ztraceném ráji* vykreslena jako podprůměrně inteligentní žena závislá na Adamovi, to však není pravda. Evě spíše chybí samostatná touha po vědění, neúčastní se rozhovorů mezi Adamem a archandělem Rafelem a získané informace chce vyslechnout až později od Adama.

Brzy po svém stvoření spatřila Eva vlastní odraz ve vodní hladině a zamilovala se do jeho krásy. Tímto příběhem, pravděpodobně motivovaným starořeckou tragédií o Narcisovi, autor přisuzuje Evě její hlavní slabinu – marnivost. Vzhled je jedinou vlastností, kterou Eva překonává Adama. Satanova chvála Eviny krásy mu postačí, aby ji nakonec přiměl ke sněžení plodu ze Stromu poznání. Satan jí namluví, že bude jako Bůh, že Strom poznání ho přivedl k ní, a že její krása je tak správně hodna uctívání.

Poté co okusí plod ze Stromu, rozhodne se Eva, že musí ihned najít Adama, aby okusil také. Přemluví ho, že tak je to správně. V tento moment se spojí motivace chůčce obou postav. Adam touží po Evě, a tak ji nechce opustit ani v hříchu. Eva nechce, aby po jejím trestu žil Adam v Ráji s jinou ženou. To vše nakonec přivede oba před soud. Evě je zde uložen trest vyhnání z Ráje a zároveň je jí řečeno, že její hřích si s sebou v bolestech ponese všechny ženy

⁶⁵ Milton, *Paradise Lost*

při porodu. Dále budou muset být podrobené svým manželům. Eva nemohla ani vidět Rafaelem předloženou vizi budoucnosti. Eva po svém činu prochází mentálním zhroucením, a dokonce uvažuje o sebevraždě, kterou jí pak vymluví Adam.⁶⁶

7.1.3 Analýza pádu ve *Ztraceném ráji*

Miltonův epos měl být o boží spravedlnosti. Samotné boží nařízení Adamovi a Evě nepojídat plody ze stromu, který se nachází v jejich zahradě, se může bez bližšího vysvětlení zdát jako iracionální. Adam s Evou plní příkaz pouze proto, že jim byl dán bez ohledu na další kontext. Miltonova racionalita však funguje jinak. Nepojídat plody ze Stromu poznání je jakožto boží příkaz nadřazeno všem příkazům a uvažování, a to jen ze své podstaty. Lidské ratio nedosahuje toho božího.

Reakce Adama i Evy na skutečnost hříchu je odlišná. Adam je nejdříve rozzlobený na Evu, ale posléze podléhá vlastní touze a starosti o ni. Po božím soudu zůstává Adam v roli racionálnějšího a silnějšího a musí pomoci nešťastné Evě. Také je mu ukázána vize budoucnosti. Adam vychází z příběhu jako „menší zlo“ a má tak díky tomu i díky své povaze možnost přistupovat k problému více racionálně a pragmaticky, ale zároveň musí i dokázat pracovat s emocemi druhého člověka.

Eva sice není přímou příčinou hříchu, ale je stále jeho aktérkou. K hříchu jí dovedla její marnivost, často neprávem považována jako ženská vlastnost. To je dále prohloubeno rozsudkem nad Evou, a tak i nad všemi ženami. Eva je vykreslena jako především emocionální bytost a s tím se pojí i její reakce na hřích. Nejprve je nadšena, po zjištění konsekvencí psychicky zničena.

Milton sice vykresluje Adama a Evu jako určité stereotypy, nicméně dává jim k tomu autentické lidské reakce na zkušenost pádu (hříchu). Nadšení a strach jsou následovány naplněním sexuálních tužeb. Ty poté studem, a nakonec i hněvem, kdy si Adam s Evou navzájem dávají za vinu realitu uskutečnění hříchu. Milton se tak sice drží biblických předobrazů, ale pomocí lidských reakcí humanizuje své postavy. Celý příběh o prvotním hříchu tak dostává lehce lidský rozměr už v silnější motivaci Adama i Evy k neuposlechnutí Boha. Ty také pomohou Satanovi k naplnění jeho, v křesťanství typické, role svůdce ke špatnému. Nicméně ono špatné je z části vědomé jak Adamovi, tak i Evě ještě před aktem hříchu. Jejich

⁶⁶ Milton, *Paradise Lost*

lidský rozměr je tak vede k neštěstí. V momentě vykázání je tento rozměr to jediné, co jim zůstává. Adam však uvidí, že takové lidstvo není ztraceno a dokáže i přesvědčit Evu, aby si nebrala život. Hřích je tak vlastně amplifikátorem určitých vrozených vlastností.

Otázkou tak zůstává, proč by Bůh stvořil svůj nejdokonalejší výtvar s takovými předpoklady k hříchu. Zde je důležité, že v básni existuje fyzická manifestace hříchu, a to jako jeden z potomků Satana. Jestliže Bůh stvořil Satana, který dal světu hřích, pak je Bůh svým způsobem zodpovědný za události, které dal do pohybu.

Jeden z hlavních argumentů proti tomuto tvrzení je, že Bůh jako vševědoucí věděl, že dobro, které vzejde z pádu člověka převyšuje s tím spojené zlo. Dalším argumentem, je že Bůh dal člověku svobodnou vůli a ten tak mohl spáchat i hřích.⁶⁷ Víze budoucnosti, kterou dává na konci Rafael Adamovi, naznačuje, že se Milton mohl přiklánět k první variantě.

7.2 Pád v *Jeho temných esencích*

Přítomnost hříchu je v *Jeho temných esencích* poněkud složitější. Zatímco Milton si vystačil s biblickou analogií pro prvotní hřích, Pullmanovo dílo se neodehrává v biblických časech a hřích je pojem používaný církví (Magisteriem) v biblickém významu neuposlechnutí a nepodvolení se božím příkazům. S hříchem je tam však spojován i Prach. Prach je důležitou součástí trilogie, Pullman sám ho v knihách vysvětluje různě. Jde o kolektivní, doposud neuskutečněné myšlenky, jako základní látku vesmíru a všeho, jako temnou hmotu, svědomí.⁶⁸ Magisterium považuje tvrzení o existenci Prachu za herezi, jelikož podle nich právě Prach představuje původní hřích. Toto tvrzení podporují citací z Bible, kde Bůh promlouvá k Adamovi.

„Církevní scholáři si s překladem tohoto verše nikdy nevěděli rady,“ pokračoval lord Asriel. „Někteří tvrdí, že se tu nepraví ,a v prachu se navrátíš‘, ale ,prachu podleheš‘, kdežto jiní mají za to, že se vlastně jedná o hříčku se slovy ,země‘ a ,prach‘ a že Bůh tím vlastně přiznává, že jeho vlastní podstata je do určité míry hříšná. Nemůžou se

⁶⁷ Ulreich, J. C. (1971). *A Paradise Within: The Fortunate Fall in Paradise Lost*. *Journal of the History of Ideas*, 32(3), 351. doi:10.2307/2708351

⁶⁸ Tucker, N. *Darkness Visible*, Icon Books Ltd, 2017, s 74 ISBN: 978-1-78578-228-2

dohodnout, a ani není divu, protože ten text je zkomolený. Ale byla by škoda nechat tak pěkné slovo ležet ladem, a proto se těm částicím začalo říkat Prach.“⁶⁹

Jeho temné esence jsou o reakci lidstva na myšlenku původního hříchu a novém Pádu, jeho motivacích a důsledcích.

7.2.1 Lyra Belacqua

Lyra je hlavní hrdinkou knižní trilogie, k ní se váže proctví a ona je (společně s Willem) klíčem k vítězství lidstva ve válce proti Autoritě a jeho moci. Lyřina návaznost na Prach se ukáže již v první knize, když je jí darován alethiometr, přístroj, který dokáže pomocí symbolů radit člověku a vést ho správnou cestou. Čtení symbolů alethimetru normálně stojí spoustu úsilí a léta tréninku, Lyra to však zvládá s lehkostí a zcela intuitivně. Během svých cest se Lyra spoléhala především na svůj důvtip a schopnost lhát, která ji několikrát pomohla. Už z tohoto vyplývá, že Lyra není typická hrdinka, obzvláště ne v biblicky motivovaném příběhu. Navíc její samotná existence je předzvěstí opakování prvotního hříchu. Lyra je tedy často spojována s pádem člověka jako takovým.

Na konci první knihy Lyra projde do jiného světa (existence paralelních vesmírů je v jejím světě považována za herezi). Tímto krokem postupuje Lyra dále ve svém příběhu, který je zakončen určitým uvědoměním si vlastní pohlavní identity. Jde tedy o jakousi bránu z (relativního) bezpečí do neznámého k dospělosti. Konec první knihy je pro Lyru určitým přechodovým rituálem dveří a bran, které se reálně na světě provádějí.⁷⁰ V novém světě se seznámí s chlapcem Williamem Parrym.

S Williamem později ve třetí knize Lyra zachrání mrtvé ze Země mrtvých (viz kapitola 6.3.2), Lyra se tímto činem postaví božímu záměru. Tento její akt byl jedním z předpovězených činů. Změnila tak průběh lidské existence po smrti.

Lyřin úkol nespočíval v krvavé bitvě, neměla žádnou tajnou zbraň, kterou by mohla probodnout nebo jinak zničit nebeského vládce (teď už regenta Metatrona). Jejím osudem bylo postavit se před složité rozhodnutí tak, jako Eva v Ráji, když stála před Stromem poznání.

⁶⁹ Pullman, P., *Jeho Temné Esence: Zlatý kompas*, Argo 2007, s. 328, přeložila Dominika Křesťanová, ISBN: 978-80-7203-875-6

⁷⁰ Van Depp, A. *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*, Lidové noviny 1981, s. 61, ISBN: 80-7106-178-6

Lyřinou volbou bylo, jestli zůstat s člověkem, ke kterému cítí milostné city, nebo společně zavřít všechny brány do paralelních světů a nikdy se nevidět. Lyra s Willem se rozhodli pro druhou možnost.⁷¹

Lyra zvolila zachránit svět i za cenu, ztráty Willa. Její čin s sebou nesl ustanovení multiversa do jeho patřičného stavu. Zjištění, jakou obět' musí přinést bylo samozřejmě pro Lyru velmi těžké a chvíli doufala, že existuje nějaký způsob, jak zachránit světy a zůstat s Willem.

Důležitou roli v prorocství hrál fakt, že Lyra nesmí o své volbě vědět, dokud před ní nebude postavena. Tím je posílen šok, který při zjištění prožívá. Po dobu celé trilogie chce Lyra pomáhat ostatním, především svým přátelům, svůj úkol tak splní pomocí vlastní emoční oběti. I přesto si však Lyra zachová míru optimismu, pád ji tedy nezlomí.

7.2.2 Will Parry

William Parry pochází z našeho světa a původně nemá ani daemona – bytost z Prachu, která by mu bylo celoživotním přítelem a průvodcem. Na začátku druhé knihy *Jedinečný nůž* se Will stará o svoji mentálně nemocnou matku. Když zjistí, že ho hledají agenti, schová matku u své učitelky a uprchne oknem do jiného světa – Cittágazze. Tam se setká s Lyrou a získá *Jedinečný nůž* – nůž, jehož ostří je schopné projít vším, včetně bariér mezi jednotlivými světy.

Willova cesta je v knize motivována touhou najít svého otce Johna Parryho. Ten žije v jednom ze světů jako šaman. Později se s ním Will setká a John mu vysvětlí, že Nůž musí donést Lordu Asrielovi jako zbraň proti nepřátelským andělům a proti Autoritě samotnému.⁷² Will jakožto vyvolený nositel *Jedinečného nože* je tak automaticky spojen s ideou druhého pádu, i když jeho skutečná role v celé válce bude nakonec odlišná.

Ve třetí knize *Jeho temných esencí* Will odmítne svůj úkol a místo toho se vydá s pomocí dvou andělů bojujících na straně Lorda Asriela hledat Lyru, kterou vězní její matka Paní Coulterová. Po jejím nalezení se s ní Will vydá do Země mrtvých, odkud pomocí svého Nože propustí duchy mrtvých.⁷³ Will tak hraje důležitou roli v realizaci druhého Pádu.

⁷¹ Pullman, *Jeho temné esence: Jantarové kukátko*.

⁷² Pullman, P., *Jeho Temné Esence: Jedinečný nůž*, Argo 2007, přeložila Dominika Křesťanová, ISBN: 978-80-7203-888-6

⁷³ Pullman, *Jeho temné esence: Jantarové kukátko*

Jeho již zmíněná skutečná role nastává po porážce božích vojsk, kdy spolu s Lyrou je postaven před volbu zůstat s Lyrou nebo zachránit všechny světy. Podobně jak ona je i pro Willa celá tato situace velmi obtížná, ale nakonec pomocí Nože zavře všechny okna do jiných světů s výjimkou cesty ze Země mrtvých.⁷⁴

Willova situace je složitá hlavně z důvodu, že on musí vědomě vykonat akt uzavření oken mezi svět. Jeho role vyvoleného, díky které mohl osvobodit mrtvé, ho postaví do emočně složitě situace. Stejně jako Lyra nakonec však zvolí prospěch.

7.2.3 Lord Asriel

Lord Asriel Belacqua je otec Lyry, bývalý milenec Paní Coulterové a především člověk rozhodnutý postavit se samotnému Bohu a ukončit jeho tyranii. Asriel chce opakovat vzpuru proti božským silám a obnovit nebeskou válku s cílem osvobodit lidstvo. Tímto se Asriel stává účastníkem druhého Pádu. Aby mohl dosáhnout svého, musí Asriel nejprve získat dostatek energie na otevření brány mezi světy. To dokáže jenom oddělením daemona od dítěte. V tento moment se Asriel dopustí nejtěžšího hříchu, tedy zabití. Díky tomuto činu se uvolní dostatek energie a Prachu.⁷⁵ Prach je v Asrielově světě v církevním učení spojován s hříchem, Asriel se tak s hříchem setkává přímo (vražda Rogera) a metaforicky (Prach).

Jeho další zkušenost s pádem nastává při boji s Metatronem, nebeským regentem a novým Autoritou. Asriel přijde s plánem svrhnout Metatrona do prohlubně chaosu pod všemi světy. To se mu nakonec podaří díky lsti Marisy Coulterové. Jejich vítězství není bez oběti a oba se spolu s Metatronem propadnou do věčného chaosu.⁷⁶ Asriel se tak setkává reálně i metaforicky s Pádem – reálný pád do nekonečné hlubiny, ale především svržení nebeské Autority. Lordu Asrielovi je během jeho mise vyčítáno, že jeho záměry jsou mu nadřazeny nade vše dokonce i nad lásku k jeho dceři, a že mu jde nejen o svobodu, ale i o slávu. Asrielovo rozhodnutí padnout do nekonečna ukazuje, že se nebojí obětovat pro druhý Pád ani sebe sama.

7.2.4 Marisa Coulterová

Marisa Coulterová, v knize často zvaná Paní Coulterová je biologickou matkou Lyry a pracovnící pro Magisterium. Pro něj je schopná vykonávat i ty nejkrutější praktiky jako experimentování s dětmi a jejich daemony v Bolvangaru. Po celou knižní sérii je Marisa

⁷⁴ Pullman, Jeho temné esence: Jantarové kukátko

⁷⁵ Pullman, Jeho temné esence: Zlatý kompas

⁷⁶ Pullman, Jeho temné esence: Jantarové kukátko

Coulterová vystavována volbám mezi její kariérou a její dcerou. S touto volbou přijde poprvé do kontaktu v první knize při pokusech v Bolvangaru, kde se Lyra bez jejího vědomí stane jedním z dětí, kterému má být zabit daemon. Marisa pokus zastaví na poslední chvíli.⁷⁷

Později se Marisa dozví o proroctví, které tvrdí, že Lyra je novou Evou. Rozhodne se Lyru unést před Magisteriem, ale zároveň si nepřeje, aby bylo Magisterium zničeno. Po nepovedených pokusech zachránit Lyru se přidá na stranu Lorda Asriela, kterému však vyčte, že se o její dceru nestará. S Lordem Asrielem naplánují boj s Metatronem. Při setkání s novým nebeským vládcem musí Marisa využít své nejlepší schopnosti – lhaní. Dokáže přesvědčit Metatrona o své loajalitě a následně s Asrielem archanděla svrhne do propasti.⁷⁸

Podobně jako její dcera je Marisa Coulterová vystavena volbě, v tomto případě mezi mocí a Lyrou. Marisa zpočátku nemá žádné problémy s pácháním hříchů a snaží se zabránit Pádu, její mateřská láska ji však nakonec postaví proti jejím původním záměrům. Tak jako Lord Asriel musí Marisa zaplatit cenu za své rozhodnutí, a to pád do propasti. Pád pro ni zpočátku znamená hrozbu, a nakonec volbu mezi vlastní potřebou moci a láskou k dceři.

7.2.5 Mary Maloneová

Mary Maloneová je bývalá jeptiška a v době děje *Jedinečného nože* teoretická fyzička působící na Oxfordské univerzitě v našem světě. Lyra za ní přijde s otázkami ohledně Prachu. Mary zjistí, že s Prachem lze komunikovat, a že existuje spojitost mezi ním a temnou hmotou.

„Vy jste Stíny? Ano.

Jste totéž, co Lyřin Prach? Ano.

Totéž, co temná esence? Ano.

Má temná esence vědomí? Má, jak je vidno.

To, co jsem dopoledne říkala Oliverovi, ta myšlenka s evolucí,

je to..

Správně. Ale měla by ses ptát víc.

...

⁷⁷ Pullman, Jeho temné esence: Zlatý kompas

⁷⁸ Pullman, Jeho temné esence: Jantarové kukátko

Neodpovídá mi lidská mysl, že

ne?

Ne. Ale lidé o nás odjakživa vědí.

O vás? Je vás víc než jeden? Nesčetné biliony.

Ale kdo vlastně jste?

*Andělé.*⁷⁹

Mary pronikne do světa Mulefů, toto místo se jeví jako biblický Eden (viz kapitola 6.3.1), zde se jí podaří vyrobit jantarové kukátko, kterým může pozorovat Prach. Později do tohoto světa přijdou Lyra s Willem a Mary jim poví jak a proč opustila církev. Její příběh je založen na lásce k druhému, Magisterium se v *Jeho temných esencích* obává Lyřina sexuálního uvědomění, Mary tak na sebe bere jí předurčenou roli hada.⁸⁰

Role hada je pro Mary Maloneovou příznačná už jejím osobním příběhem. Jedná se ženu, která opustila církev pro lásku a pro vědu. Představuje tak spojení citu a poznání, které hrají zásadní roli v příběhu Adama a Evy ve *Ztraceném ráji* a s největší pravděpodobností i v biblické verzi *Genesis* v *Jeho temných esencích*. Mariina role však není záporná, jakožto vědkyně dokáže získávat odborné poznatky a díky nim pomáhat druhým (Mulefově). Její životní zkušenost dovede Lyru a Willa k uvědomění, kterému chtělo Magisterium zabránit. Její role v druhém Pádu nevychází ze zlomyslnosti, ale ze základních lidských tužeb po lásce a poznání.

7.3 Analýza a srovnání Pádu ve *Ztraceném ráji* a *Jeho temných esencích*.

Milton ukazuje biblický Pád jako původ hříchu a jako důkaz nutnosti boží spravedlnosti. Pád přichází v momentě, kdy Adam a Eva neuposlechnou příkaz svého Stvořitele. Jejich neuposlechnutí je motivováno především lidskou touhou. Milton tak staví špatné lidské vlastnosti (přehnaná sebedůvěra, marnivost) do stejné pozice jako vlastnosti zdánlivě lidem přirozené (láska k druhému, touha po poznání). Tyto vlastnosti získají své negativní konotace právě aktem původního hříchu. Z etického hlediska je boží rozhodnutí ospravedlněno proroctvím budoucnosti, kdy bude lidstvo částečně vykoupeno božím Synem.

⁷⁹ Pullman, *Jeho temné esence: Jedinečný nůž*, s. 218-219

⁸⁰ Pullman, *Jeho temné esence: Jantarové kukátko*

Pullman ve své trilogii pracuje s podobnými lidskými motivy jako Milton. Vlastnosti člověku přirozené jako touha po poznání nebo po lásce jsou vykreslovány jako dobré a postavené do konfliktu s teokratickou tyraníí Magisteria. Pullman pracuje i s vlastnostmi, které můžeme považovat za špatné. Lyra si po většinu své cesty vypomáhá svojí schopností lhát druhým. To jí také přinese nové jméno Lyra Stříbroústá, tímto je jí vyjádřena úcta. Pojmenování také znamená přijetí do společnosti.⁸¹ Pro vykonání svého úkolu a osvobození mrtvých však Lyra musí mluvit pouze pravdu, jelikož Harpyje jsou schopné lež rozeznat. Pullmanův přístup ke lži je tak spíše utilitaristický, lež může být ospravedlněna svým cílem. Pravda hraje u Pullmana důležitou roli a Pullman ji někdy spojuje s objektivní realitou. Lidská duše tak není posuzována čistě nábožensky na základě teologických doktrín. Svým činem v podsvětí Will s Lyrou postavili objektivní skutečnost nad boží záměr. Tento motiv se opakuje i na konci série, kdy Will s Lyrou musí uposlechnout a uzavřít vstupy mezi světy, aby je zachránili. Motiv spásy tady opět není dán božské síle ale přírodně přirozené skutečnosti.

Motiv přirozenosti se objevuje i v roli postav samotných vůči Pádu. Zatímco Milton staví boží zákon nade vše, Pullman ukazuje, že základní a přirozené lidské touhy nesmí být utlačovány. Magisterium se obává Lyřiny pohlavní dospělosti. Pohlavní dospělost, a s ní související city jsou však běžnou věcí, kterou si musí každý člověk projít. Fakt, že Magisterium chce Lyře v dospění zabránit, ukazuje na konflikt mezi tím, co je vyžadováno boží vůlí a tím, co je z přírodní podstaty běžné. Pojmem boží vůle/příkaz je v této práci myšleno přání nebo nařízení Boha či Autority, které je dáno jemu poddaným.

Pullmanův Pád tak funguje obráceně na rozdíl od Miltonovského, boží vůle, a to ve dvou rovinách. V rovině lidské a v rovině přírodní. Na konci knihy dokonce i lidská přirozenost musí ustoupit přirozenosti přírodní. To však neznamená, že se Pullman staví proti lidským citům, jelikož Lyra i Will mají možnost poznání lásky ve svých světech, což se v sequelové sérii v případě Lyry skutečně stane.

⁸¹ Van Gennepe, *Přechodové rituály*, s. 64-65

8 Vzpouira proti autoritám

Motiv vzpoury proti autoritě je klíčovým pro Miliona i Pullmana. Oba autoři užívají příběh o rebelii relativně nižších bytostí proti božím silám. Zatímco Milton bere myšlenky z Bible a přidává k nim svoji imaginaci, Pullman si bere rámecek biblického příběhu se silnou inspirací Miltonem a mění je podle svých názorů. Konflikt božích sil se silami jim poddaných je pro oba autory hlavním hnacím motivem pro vytváření jejich děl.

8.1 Vzpouira proti autoritám ve *Ztraceném ráji*

Milton sám považoval za hlavní poselství svého díla obhájení boží spravedlnosti vůči člověku. Aby tuto spravedlnost mohl vůbec představit, bylo potřeba dobře představit a dobře vykreslit motivaci vzbouřenců. Ty lze v Miltonově díle vidět jako anděly i lidi. Důvody jejich vzpoury se odlišují, ale mají stejnou příčinu, a to manipulaci Satanem. Ten sám je jednou z nejvíce fascinujících postav v Miltonově díle.

8.1.1 Satan

Rebelský archanděl v básni známý pod jménem Satan je mnoha lidmi považován za hrdinu nebo alespoň protagonistu *Ztraceného ráje*. Do jaké míry ho můžeme považovat za hrdinu není náplní této práce, podstatné však je fakt, že aby byla boží spravedlnost poukázána co nejlépe, je třeba dobře poznat její narativní počátek.

Satan je ve *Ztraceném ráji* popsán jako nejmocnější z archandělů, jako bytost obřích rozměrů. Jeho hlavní vlastností je jeho pýcha. Jak v knize pět vylicí archanděl Rafael, Satanova myšlenka vzpoury začala v momentě, kdy zjistil, že není druhým po Bohu. Bůh totiž představil svým andělům Syna, který měl zaujmout místo vedle Stvořitele u božího trůnu. Satan tak začal plánovat svržení nově nastoleného pořádku, kdy využil druhé své nejvýraznější vlastnosti, tedy svého charismatu. Postupně začne přesvědčovat nebeské bytosti o své pravdě a svede je k myšlence vzpoury proti Bohu a jeho Synovi. Ve své vzpouře pokračuje i poté, co mu je vyhrožováno, že jeho boj nemá smysl, a že nemá šanci na vítězství. Pokračuje i když jeho síly jsou podstatně menší než síly jeho všemocného protivníka. Samotná bitva trvala dlouho a Satan sám v ní byl silně zraněn mečem, který jej málem přesešnul, Satanova moc a odhodlání byly tedy značné.

Satanova vojska v bitvě nakonec prohrají a jako trest jsou sesláni do Pekla, které, jak již bylo zmíněno, je nejdálčenějším bodem od Nebes. Satanova cesta trvá devět dní a připomíná

padající meteor nebo kometu. V Pekle si Satan nechá vystavit vlastní verzi boží hory a trůnu, a tam přesvědčí své druhy pro nový plán. Satan ví, že další boj by byl zbytečný a končil by s největší pravděpodobností další porážkou a dalším trestem, jeho novým cílem je místo plného ovládnutí božího díla jeho pokažení. Lze tedy vidět, že Satan svoji vzpouru proti boží autoritě přesouvá do jiných rovin. Jeho odhodlání je tak jeho přirozenou rebelií proti boží ideji služby. Milton tak vyobrazením Satana jako pyšné figury poukazuje na psychologii, tedy Satanova vzpoura proti autoritám je v převážně v duchovním rozměru, který je hlavním rozměrem víry v Boha. Satan tak odporuje Bohu, tam kde je Bůh nejsilnější. A tam se mu nakonec podaří i zvítězit.

Satan sám na sebe vezme úděl pokazit nový boží výtvar, tj. člověka. Aby svého cíle mohl dosáhnout, musí projít chaosem. Cestuje tedy skrze místa, která podle knihy II Bůh používá k tvorbě světů. Jeho schopnost projít může být určitý výsměch Bohu – Satan zvládne část kosmu, která má být tou nejvíce nebezpečnou. Satan se tam setká se svými potomky – bytostnými manifestacemi smrti a hříchu. Fakt, že smrt a hřích mají svůj původ v Satanovi samotném ukazují ontologickou rovinu Satanovy vzpoury – jeho samotná existence a její důsledky se stávají nástroji proti Bohu a jeho stvoření.

Satanova zmíněná inteligence se dále projeví v momentě, kdy podvede srážce Edenu archanděla Uriela. Satan využije svých (vůči člověku) nadpřirozených schopností a vezme na sebe podobu nižšího anděla. V Ráji se Satan také vícekrát změní. Jeho schopnost měnit svoji podobu je v rozporu s myšlenkou ustavené struktury bytí, která je dána člověku a novému božímu dílu.

Hlavním tahem proti Bohu je pokus o zkažení člověka. Satan se zaměří na Evu, která je pro něj snadnějším cílem. Nejprve se jí pokusí svést ve snu, proniknutí do snu je dalším psychologickým faktorem Satanovy vzpoury. Vniknutím do Evina snu se Satan přenesl do mysli božího výtvaru. Satanovou prvotní akcí je proniknutí do božího stvoření. Tento akt je silnou vzpourou proti Bohu, jelikož tak naruší hlavní dílo Boha v podstatě nehlouběji zevnitř. Ve snu se mu Evu svést nepodaří. Satan však ze svého pozorování ví, jakým způsobem ve svém plánu pokračovat. Opět využije schopnost přeměny a změní se v hada. V této podobě promlouvá k Evě, kterou hadova schopnost mluvit silně překvapuje. V Bibli je had popsán jako nejinteligentnější a nejlstivější ze všech zvířat v Edenu. Milton tuto hadovu vlastnost vysvětluje právě tím, že had byl ve skutečnosti Satanem. Pro přesvědčení Evy využije Satan Eviny již zmíněné marnivosti. Fakt, že hlavním faktorem lidského pádu je zneužití dokonalosti Evě dané

Bohem, je pravděpodobně jedním z největších úspěchů Satanovy vzpoury. Využil boží schopnosti tvořit dokonalé a krásné proti němu samotnému.

Satanovým vítězstvím je fakt, že jeho čin má dlouhodobý efekt na boží dílo, a to v dějinné komplexnosti – lidé jsou stále hříšnější.

8.1.2 Adam a Eva

Adam i Eva hrají hlavní roli ve vzpouře proti Bohu po porážce Satanových vojsk. Jejich osobnosti byly již popsány v předchozí kapitole. Tyto vlastnosti se stanou jejich slabiny při střetnutí se Satanovým plánem. Motiv poznání, které má být dáno člověku po pozření plodů ze Stromu, je u Evy spojován s motivem krásy – Eva jakožto podle hada nejkrásnější stvoření se rozhodne, že se tak může rovnat Bohu. Adamovým motivem je láska k Evě. Adamova a Evina vzpoura není podle Miliona totožná se vzpourou tak jak ji chápal Satan a jak je často chápána i mezi lidmi. Jejich vzpoura má původ v čistě lidských vlastnostech, to však nemusí nutně znamenat, že Bůh stvořil člověka chybně. Tyto vlastnostmi se stanou skutečnými slabiny až při setkání se Satanem a po okušení plodů ze Stromu poznání. Osud Adama a Evy má ukazovat neporušitelnost a neomylnost boží spravedlnosti.

8.1.3 Analýza vzpoury proti autoritám ve *Ztraceném ráji*

Vzpouře proti autoritám ve *Ztraceném ráji* můžeme rozdělit na vzpoury záměrné a vzpoury způsobené. Satanovu vědomou vzpouře můžeme rozdělit na vzpouře aktivně bojovou, jejímž výsledkem kniha začíná (jak bylo v literatuře v 17. století zvykem začít příběh *in media res* – uprostřed dění). Vzpouře ontologickou – kdy samotná Satanova existence způsobuje akty rebelie proti božímu uspořádání. A nakonec vzpouře psychologickou nebo duchovní, kdy Satan využívá svých inteligenčních a osobnostních vlastností k narušení božího pořádku. Tyto tři faktory vzpoury se však překrývají v Satanových činech.

Vzpouře Adama a Evy je vzpourou způsobenou, jsou k ní svedeni Satanem, kdy jejich slabiny jsou využity k převrácení dokonalosti božího díla proti dílu samotnému.

8.2 Vzpouře proti autoritám v *Jeho temných esencích*

Jak již bylo zmíněno, *Ztracený ráj* byl pro Pullmana velikou inspirací při psaní *Jeho temných esencí*. Je tak logické, že motiv vzpoury bude pro Pullmanovo dílo klíčový. Na rozdíl od Miliona dává Pullman prostor pro vzpouře více postavám.

8.2.1 Lord Asriel

Lord Asriel je Pullmanovou verzí Satana, ve smyslu, že jde o hlavního iniciátora povstání proti Autoritě. Jeho jméno je odkazem na Azraela, anděla smrti, který se vyskytuje v křesťanské a islámské tradici.⁸² Jméno Asriel připomíná i anděla Azriela, který je v křesťanství andělem zkázy.⁸³

Lorda Asriela v knižní sérii potkáváme jako kontroverzního vědce pracujícího pro Oxfordskou univerzitu, které předloží své závěry ohledně Prachu a možnosti existence paralelních světů. Tyto myšlenky jsou Magisteriem považovány za heretické. Asriel přesto dostává od univerzity finanční prostředky a vydává se na sever, aby mohl pokračovat ve výzkumu.⁸⁴ Už od počátku příběhu tedy Asriel vystupuje jako někdo, kdo svým myšlením a přesvědčením odporuje Magisteriu a jeho dogmatické vizi uspořádání struktury vesmíru, kterou Magisterium prosazuje. To staví Asriela do podobné role jako historičtí badatelé, kteří se vzepřeli církvi jako například Galileo Galilei nebo Mikoláš Koperník.

Podstatné je zde, že v Brytánii (tj. světě, kde se odehrává první díl *Jeho temných esencí*) není věda sekularizovaná od náboženství. Míra spojení je dokonce ještě silnější než v naší historii. Například vědní obor, který bychom my nazvali fyzikou (teoretickou i experimentální), je v *Jeho temných esencích* nazýván jako experimentální teologie. Asrielova vzpoura tedy začíná už od jeho vědeckého zaměření, které se staví do protikladu s dogmatickým výkladem světa. Jelikož jsou víra a věda v Brytánii tak silně spjaté, můžeme tento akt Asrielovy vzpoury částečně připodobnit ke vzpouře duchovní. Zde je však podstatné, že pro Asriela samotného jsou věda a duchovno dvě oddělené entity, jak vyplývá z jeho názorů a motivací k pozdějším činům.

Asrielova vzpoura a osobnost se více projeví na konci první knihy, kdy je odhodlán spáchat nejhorší ze hříchů, a to vraždu dítěte. Tento čin je potřebný pro pokračování jeho plánu. Zde můžeme nahlédnout do Asrielova uvažování, které je ve své podstatě utilitaristické, tedy je ochoten obětovat dílčí i neetické činy pro svůj cíl, který považuje za správný. Jeho vzpoura tak jde i proti (obecně považovanému) božímu stvoření.

⁸² Davidson, G. A Dictionary of Angels: Including the Fallen Angels, The Free Press, 1967, s. 64, ISBN: 9780029070529

⁸³ Tamtéž, s. 65

⁸⁴ Pullman, Jeho temné esence: Zlatý kompas

Usmrcení dítěte, Lyřina přítele Rogera, pomocí oddělení chlapce od jeho daemona dovolí Asrielovi otevřít okno do jiného světa. To dokončí první část Asrielovy vzpoury proti autoritám, a to dvojitým způsobem. Asriel se tím postaví proti Magisteriu a jeho výkladu světa, tím zároveň odmítne ustavený strukturální rád světů, který byl Autoritou zamýšlen.

Na konci první knihy se také dozveme, že Lord Asriel je pravým biologickým otcem Lyry. Ta je součástí proctví, podle kterého má být novu Evou a její činy mají vést k pádu boží autority. Tento jednoduchý akt otcovství je podobnou ontologickou rovinou vzpoury proti Bohu jako v případě Satana, kdy jeho potomci byly zosobněním hříchu a jejich podstata měla vést k věcem, které jsou v rozporu s božím ustanovením pořádku.

Lorda Asriela potkáme ve třetí knize, kdy kolem sebe vybudoval početnou armádu nejrůznějších tvorů ochotných bojovat na jeho straně proti Autoritě. To vypovídá o jeho charismatu. Právě ten je jeho silnou vlastností, díky které může vést svoji rebelii. O síle a přesvědčivosti jeho osobnosti vypovídá i fakt, že se na Asrielovu stranu přidali i padlí andělé vedeni Xaphanií, které v Pullmanově verzi byla vůdkyní původní vzpoury proti Bohu. Kromě charismatu Asrielovi slouží i jeho inteligence. Ta se projevila už při zmíněném experimentu s otevíráním bran mezi světy, a kterou jistě potřeboval pro plánování vzpoury proti nejmocnější síle ve všech vesmírech.

Asrielova vzpoura dosáhne svého vrcholu ve třetí knize v Bitvě na pláni, zde se střetnou jeho síly se silami nebes.

„Ve vzduchu nad nimi se rozletovaly na kusy výbušné rakety a úlomky kovu štípaly z nedaleké hory kusy kameni. Na obloze spolu zápasili andělé, mezi nimi se proháněly divoženky a s bojovým křikem svého klamu zasypávaly nepřátele šípy...“⁸⁵

Asrielova bitva se od původní rebelie proti Bohu odlišuje faktem, že do ní vstoupili nejrůznější tvorové obývající vesmíry. Rozsah bitvy připomíná Bitvu na Nebeské pláni ze *Ztraceného ráje*, kdy spolu zápasí andělé na nebi i na zemi. Tento boj je Asrielovou militantní vzpourou proti Bohu a zároveň vzpourou duchovní. Asriel nalezne ty, kdo nevěří nebo pochybují o pravosti boží moci a božího příběhu, a ty postaví proti Bohu samotnému. Tím

⁸⁵ Pullman, Jeho temné esence: Jantarové kukátko, s. 342

oslabí boží moc, jelikož v Pullmanově světech je víra hlavním nástrojem tyranie Bohu poddaných.

Asrielův boj proti Autoritě končí přímou fyzickou konfrontací s Metatronem, regentem Nebes. V Oblačné hoře se s pomocí Marisy Coulterové dostane až k Metatronovi a společně ho napadnou. Archanděl se sice bránil s obrovskou silou, kterou Asrielovi až vyrážel dech, ale za pomoci Coulterové a daemonů dokážou Metatrona svrhnout do propasti, ze které není návratu.⁸⁶

„Ale to už se přehoupli přes okraj propasti a stoupali do výšky Jestli

vyletí jen o něco vyš, Asriel spadne dolů a Metatron jim unikne.

„Mariso! Mariso!“

Výkřik vyrazil lordu Asrielovi z nejhlubšího nitra. Lyřina matka, po

boku sněžnou levhartici a v uších burácivý řev, našla pod nohou pevné

místo, vši silou se odrazila a skočila, vrhla se přímo na anděla

obtěženého jejím daemonem a umírajícím milencem, popadla ho za

tlukoucí křídla a všechny společně strhla dolů do propasti.“⁸⁷

Metatron je tak poražen pomocí hrubé fyzické síly. Tento fakt mu odpírá nejen jeho andělskou nadpřirozenost, ale staví ho do určité míry na roveň s lidmi. I když ke svržení Metatrona bylo potřeba velkého úsilí, to zmíněnému faktu nijak neodporuje, jelikož i na „běžného“ člověka je zapotřebí někdy vyvinout velikou sílu. Pokud bychom se podívali na to, co odlišuje Metatrona od běžných lidí, tak i to se nakonec stalo součástí jeho porážky. Tím jsou myšlena archandělova křídla, která mu sice v boji značně pomáhají, ale jejich existence poskytne daemonům Asriela a Marisy Coulterové možnost, jak Metatrona napadnout jako prosté zvíře (tj. trhání peří).

Asrielova vzpoura v podstatě dokončuje Satanovu vzpouru ze *Ztraceného ráje*. Podstatným rozdílem, je skutečnost, že Asrielovy vzpoury se účastní množství bytostí z existujících vesmírů, tedy se proti Bohu postaví značná část díla, které přisuzuje sobě. Tím je

⁸⁶ Pullman, Jeho temné esence: Jantarové kukátko, s 359-360

⁸⁷ Tamtéž, s. 360

biblická rebelie rozšířena a ukazuje, že Satanova myšlenka odporu proti Bohu může pokračovat i v dalších fázích stvoření.

8.2.2 Metatron

Svoji část zabývající se vzpourou proti autoritám si zaslouží i výše zmíněný nebeský regent, archanděl Metatron. Metatron je v židovsko-křesťanské tradici králem andělů, který v sobě nese spojení mezi lidmi a anděli.⁸⁸ V Pullmanově pojetí je Metatron člověk povznesený do andělského stavu.

„Kdy jste býval člověkem?“

„V těch dobách mě znali jako Henocha, syna Jeredova, jenž byl synem Mahalalela, syna Kenanova, syna Enošova, syna Setova, syna Adamova. Žil jsem na zemi šedesát pět let a pak mě Nejvyšší vzal do svého království.“⁸⁹

Henoch v Bibli byl jedním z potomků Adama a podle Genesis nikdy nezemřel, neboť si ho Bůh vzal.⁹⁰ Pullmanův Henoch si postupně uzurpoval moc Autority, a nakonec převzal jeho pozici. Jeho bratr Baruch je jedním z padlých andělů, kteří stojí na straně Lorda Asriela. Metatronovo převzetí moci je velmi přímou vzpourou proti Autoritě. Otázkou zůstává, co má Henochovo převzetí moci znamenat. Metatron patřil mezi anděly, kteří na rozdíl od většiny vyhledávají boj.⁹¹ Bůh jej však vzal k sobě a povznesl do andělského stavu. Z toho mohou vycházet tři závěry. Buď byl Henoch bojechtivý a mocichtivý už za svého života a tím si vysloužil respekt Autority. Druhou možností je, že Henoch Autoritu oklamal a přesvědčil o své falešné dobrotě. Nebo třetí možnost, že Henoch zpychnul po vzetí do andělského stavu. Ani jedna z těchto možností není příliš pozitivní pro božskou moc, jak ji Pullman vykresluje. Autorita byl buď uchvácen krutými činy, nebo se nechal lehce oklamat, nebo se jím daná moc ukázala jako síla kazící lidskou mysl.

Fakt, že Henoch jako Metatron byl schopný v Nebi převzít moc Autority nám ukazuje, že Autorita není nejmocnější bytostí v kosmu, a že jeho vliv vede ke zlým rozhodnutím a činům.

⁸⁸ Davidson, A Dictionary of Angels: Including the Fallen Angels, s. 192

⁸⁹ Pullman, Jeho temné esence: Jantarové kukátko, s. 352

⁹⁰ Bible, kniha Genesis, verš 5:24

⁹¹ Pullman, Jeho temné esence: Jantarové kukátko, s. 334

Metatron na sebe nakonec přebírá roli Autority a vzpoura je vedena vůči němu. Metatronova andělská podstata i jeho plán vycházejí z původní Autority. V Metatronovi se tak mísí dvě vzpoury, jedna proti Autoritě původní, vedená jím. A druhá proti němu a myšlence, kterou stále reprezentuje, vedená lidstvem.

8.2.3 Marisa Coulterová

Postava Marisy Coulterové je původně vykreslena jako krutá a bezcitná žena, která udělá vše pro dosažení svých cílů. V tomto si je částečně podobná se svým bývalým milencem Lordem Asrielem. Oba také prováděli v první knize podobné experimenty. V čem se Marisa od Asriela odlišuje je především její touha po moci v rámci Magisteria a její věrnost Magisteriu. Její věrnost Magisteriu zpočátku ukazuje i na její věrnost Autoritě a podobně jako Lord Asriel i ona pracovala s Prachem, ovšem na objednávku Magisteria. Ve druhé knize získá Marisa moc nad fantomy – bytostmi obývající svět Cittagázza. Její motivace je v zastavení vlastní dcery, aby nebyla ohrožena její pozice v Magisteriu. Své rozhodnutí však změní a pokusí se Lyru ukrýt a následně i zachránit. Když zjistí, že Lyra zemřela (což v danou chvíli není pravda), přidá se na stranu Lorda Asriela s motivací pomstít svoji dceru.⁹²

Její vzpoura proti Autoritě dojde až ke konfrontaci s Metatronem, kterého Marisa obelže. Její schopnost lhát Metatronovi je pozoruhodná, vezmeme-li v potaz fakt, že regent by měl mít moc Boha, a tedy i schopnost odhalovat lež. Pozoruhodnějším se to stává, přihlédneme-li ke skutečnosti, že u ustanoveném multivesmíru existují bytosti, které automaticky lež rozpoznávají (Harpyje). Metatron se pokusí Marisu svést na svoji stranu poukazováním na její krásu. To je velmi podobné jednání hada ve *Ztraceném ráji*. Pullman tak staví Marisu do role Evy, pouze obrací zavedené strany – Metatron hraje roli zlého svůdce, zatímco Marisina správná loajalita patří k Asrielovi jako vůdci vzpoury. Marisa odolá Metatronovým svodům a s pomocí Asriela a daemonů jej svrhne do propasti.⁹³ Její vzpoura je tudíž důkazem nadřazenosti lidských citů nad boží vůli a schopností člověka oklamat Boha.

8.2.4 Mary Maloneová

Vzpoura Mary Maloneové začíná v okamžiku jejího odchodu z církve pro studium vědy. Dále pokračuje, když se Mary stane nepřímým účastníkem vzpoury. Mary odhalí existenci andělů, místo duchovního osvícení však hledá vědecké a rozumové poznatky. Ve světě Mulefů

⁹² Pullman, Jeho temné esence: Jantarové kukátko

⁹³ Tamtéž, s. 360

zjistí, že Prach je důležitou součástí všeho živého. Její role hada je jasnou symbolikou její podstatnosti pro vzpouru proti Autoritě.

Jako had však Mary neschvává Willa ani Lyru ke špatným činům, pouze poukáže na jejich reálné a přirozené city. Maryina účast na vzpouře tak není důkazem její bojechtivosti nebo špatného charakteru ale pouze její lidskosti. Mary se tak v podstatě nebouří, ale jednoduše koná, jak by měla, motivována jak vlastními zkušenostmi, tak vlastním vědeckým úsudkem. V Mary se tak setkávají dvě hlavní lidské formy poznání – rozumové a citové, a ona sama je důkazem důležitosti obou forem. V neposlední řadě také ukazuje, že jak rozum, tak cit nejsou v moci Autority.

8.2.5 Lyra a Will

Lyřina vzpoura proti autoritám začíná jednoduše jako dětská vzpurnost proti nařízením dospělých. Lyra jako obyvatelka Jordánské koleje si chce pouze hrát se svým kamarádem Rogerem a věnovat se hodinám, které ji baví. Její vzpoura pokračuje útekem od její matky, Marisy Coulterové. Další Lyřinou vzpourou proti autoritám je její ovlivnění boje o trůn krále ledních medvědů, kdy Lyra pomocí lži přemluví Iofora Raknisona k boji s Yorkem Byrnisonem. Kniha *Severní světla (Zlatý kompas)* končí Lyrou cestující do jiného světa. Tak na sebe bere podobnou roli jako její otec a staví se proti řádu vynucovaným Magisteriem.⁹⁴

Pravděpodobně největším Lyřiným činem je již zmíněná záchrana mrtvých z jejich světa. Tímto Lyra rozšiřuje svoji vzpouru do rovin, které do té doby patřily pouze pod moc Autority, čímž zároveň přebírá vlastní iniciativu v o ní řečeném prorocství. Lyřina a Willova cesta do podsvětí je ukončena neuvěřitelným činem, jak často bývá u hrdinů, kteří na sebe berou podobný úkol.⁹⁵ Vrchol Lyřiny vzpoury vychází z již dříve zmiňovaného základního lidského pohlavního sebeuvědomění. Poslední část její rebelie je tak zcela přirozená.

Postavení se proti autoritám u Williama Parryho začíná podobně jako u Lyry v rovině společenské. Zatímco Lyra je v podstatě pouze neposlušným dítětem, Will je staven do mnohem obtížnější role. Musí se starat o svoji mentálně nemocnou matku a prchat před agenty, kteří se jeho a matku pokouší zajmout. Willova cesta dál pokračuje skrze trhlinu mezi světy do Cittágazze. Na rozdíl od Lyry však jde ve Willově případě o nutnost ze zoufalství, a ne o chtěné

⁹⁴ Pullman, Jeho temné esence: Zlatý kompas

⁹⁵ Eliade, M., Rites and Symbols of Initiation: The Mysteries of Birth and Rebirth, Spring Publications, s. 175, ISBN: 978-0-88214-598-3

projítí. V novém světě Will postupně zjistí, že je předurčeným nositelem Jedinečného nože. Tento nůž dokáže protnout jakýkoliv materiál, a dokonce dokáže ublížit andělům, včetně Metatrona. Samotná existence takovéto zbraně je vzpourou proti ustanovenému božimu řádu. Tento závěr vychází z faktu, že Autorita ani Metatron nejsou tvůrci této všemocné zbraně. Dále Will cestuje s Lyrou do Země mrtvých, kde pomocí Nože osvobodí duchy zemřelých, což je další čin proti Autoritě a jeho zavedenému pořádku. Posledním aktem vzpoury je stejně jako u Lyry pohlavní sebeuvědomění.

8.3 Srovnání vzpoury ve *Ztraceném ráji* a v *Jeho temných esencích*

Ve *Ztraceném ráji* vzpoura začíná a končí Satanem, který ji vždy podmiňuje. Prvotní boj proti Bohu je veden právě jím a následná korupce a pád člověka je také způsoben Satanem. Jeho vzpouru můžeme rozdělit do tří rovin: militantní, psychologickou (duchovní) a ontologickou. Tyto tři roviny se vzájemně prolínají a vedou k Satanově úspěchu ve zkažení člověka, kde Satan využije určité problematické vlastnosti Adama a Evy k jejich vzpouře.

V *Jeho temných esencích* najdeme Lorda Asriela jako iniciátora boje proti nebeské Autoritě. Podobně jako Satan, Asriel využívá své inteligence a charismatu k dosažení svého cíle. Podobně jako Satan i Asriel je ochoten obětovat mnohé pro svůj cíl, a to dokonce i život dítěte. Hlavní motivací jeho činů je znechucení nad tyranii, kterou Autorita a Magisterium lidstvu přináší. Asrielova vzpoura končí znovuoobením nebeské bitvy. Asriel je tak přímým pokračovatelem Satana. Na rozdíl od něj však není motivován pouze vlastní pýchou.

Vzpoura proti Autoritě proběhne v *Jeho temných esencích* hned několikrát různými způsoby, samotný Autorita je svržen a nahrazen Metatronem, který je poté obelhán a přemožen Asrielem a Marisou. Vzpoura v Pullmanově podání je v protikladu s Miltonovou verzí. Je totiž důkazem konečnosti boží moci a nadřazenosti a slabosti před člověkem.

9 Individualismus a vztah k druhému

Motivy individuality stejně jako vztah k druhým jsou přítomny ve většině děl. Vytváří se pomocí jejich vnitřní i vnější napětí postav. Oba tyto motivy se přirozeně vyskytují v dílech Milтона i Pullmana, kde mají své důležité místo.

9.1 Individualismus a vztah k druhému ve *Ztraceném ráji*

Nejprve se zaměříme na postavu Satana. Ten reprezentuje ideu individuality. Tato potřeba se u něj prolíná s jeho pýchou. Ta ho vede až k myšlence vzpoury proti Bohu po zjištění existence Syna. Satanovy individualistické tendence se více projeví po jeho porážce, a to nejlépe v jeho slavném výroku z knihy I.: „*Better to reign in Hell than serve in Heaven*“⁹⁶. Zde můžeme vidět Satanovu potřebu vlastní nezávislosti a zároveň i potřebu moci. Satan využije své lstivosti nejprve k přesvědčení ostatních padlých o svém plánu, a nakonec se ho i sám vydá vykonat. Satan tak vnímá svůj úkol jako individuální, který může zvládnout jedině on, a zároveň má být důkazem jeho schopnosti překonat Boha zkažením jeho díla. Satanova individualistická a sebestředná motivace je v rozporu s ideou prosazovanou Bohem, kdy všichni jsou poslušní pouze Jemu. Právě víra v něj má být kolektivistickým pojídlem mezi již existujícími a nově stvořenými bytostmi.

Rozpor individuality a vztahu ke druhému je dobře pozorovatelný na postavách Adama a Evy. Oba mají, jak již bylo dříve popsáno, své silné individuální vlastnosti. Tyto vlastnosti zpočátku utvářejí jejich pouto – Adam je okouzlený Evinou krásou a pro Evu je Adam jejím průvodcem a učitelem. Jejich vztah ke Stvořiteli je také silný, když Rafael navštíví Eden, ujme se ho Adam jako vzácného hosta. Jejich vlastnosti se silněji projeví při vystavení ďáblu plánu. Adam sám sebe vidí jako silného a zároveň ochránce Evy, jeho vztah k ní ho tak paradoxně žene k myšlence vlastního silného individua schopného postavit se Satanovým svodům. Eva, když je vystavena hadovým svodům začne také uvažovat více individualisticky až sobecky. Následkem těchto selhání je vyhnání z Ráje.

Mohlo by se zdát, že Milton tak spojuje ideu individuality s hříchem a kolektivismus s dobrem. Je nutné si však uvědomit, že v Miltonově biblickém pojetí je myšlenka individualismu špatná nikoliv sama o sobě, ale až po intervenci Satana. Ten odvádí od Boha.

⁹⁶ Milton, *Paradise Lost*, s. 25

Víra v Boha je tak nadřazená, nejde o to, jakým způsobem člověk myslí, pokud jsou jeho myšlenky stále v souladu s Bohem.

9.2 Individualismus a vztah k druhému v *Jeho temných esencích*

Myšlenka individualismu v Pullmanově díle je pozoruhodná z jednoho důvodu. Tím jsou daemoni. Každý člověk ve světě, odkud pochází Lyra, má svého daemona – zvířecího partnera tvořeného Prachem, který ho provází po celý život. Daemon na sebe bere podobu, která má určitý vztah k osobnosti člověka. Můžeme tak daemony brát jako určité rozšíření individua. Oddělení člověka a jeho daemona je krutý čin, který vždy znamená smrt. To však neznamená, že vy v Pullmanově díle nemohli být lidé samostatní.

Myšlenku individuality dobře vystihuje právě Lyra. Její potřeba nezávislosti ji provází po většinu trilogie. Lyra se zpočátku nevidí jako členka nějaké větší společnosti. Její důvěra a pozornost směřuje pouze k lidem jí blízkým jako je například Roger. Součástí její cesty a úkolu je tak bez jejího vědomí i naučení se důvěry a koexistence. Lyra je tak v zajímavém protikladu, kdy její individualita i její potřeba koexistence hrají podstatnou roli v příběhu. Tato skutečnost dává větší smysl s přihlédnutím k faktu, že Lyra vstupuje do období puberty, které je typické hledáním vlastní identity a přijetím od ostatních.

Ve druhé knize se Lyra setká s Willem, ke kterému je zpočátku lehce nedůvěřivá. Postupem času jejich vztah posiluje. Lyřina individualita se dostane do v podstatě vnitřního i vnějšího boje v době, kdy musí opustit svého daemona, aby mohla jít za Rogerem do světa mrtvých. Odloučení od daemonů je kritické ve více bodech Pullmanova příběhu. Na konci třetí knihy je podstatné, aby Lyra i Will našli své daemony, které opustili u Země mrtvých. Spojitost člověka s daemonem je v *Jeho temných esencích* životně důležitá, je fyzicky nemožné pro lidi daemony nemít. Pullman tak spojuje objektivní biologickou potřebu s potřebou citovou. Tato pouta však nejsou dána Autoritou. Pokusy odstranit daemona od člověka se v knize objeví na obou stranách rebelie, jak Magisteria, tak u Lorda Asriela. Ve druhém případě sice vede odstranění k pokroku, jde však stále o krutý čin. Spojení lidí a daemonů je tak objektivně danou skutečností, jejíž porušení nese stejné následky na lidech a daemonech bez ohledu na motivaci.

Speciálním případem je Lord Asriel. Jeho myšlenka individuality totiž existuje v kosmickém měřítku. Asriel je přesvědčen, že nikdo nebude nikdy dostatečně samostatný, dokud bude existovat nebeská vláda. Pro Asriela se samostatnost rovná možnosti volně uvažovat. Jeho vztah k druhým je paradoxně touto myšlenkou individuality poškozen, kdy je

Asriel schopen čehokoliv pro své přesvědčení. I on však nakonec dosáhne určitého vztahu s druhým člověkem. Jenom díky dohodě se svojí milenkou dokáže své cíle uskutečnit.

V Pullmanově kosmologii je myšlenka nezávislosti spojena s vesmírem jako takovým. Samotný Prach vznikne až když si hmota uvědomí samu sebe.⁹⁷ Nic z toho však automaticky nepodléhá Autoritě.

„Hvězdy jsou živé, dítě, jestlipak jsi to věděla?”

Všechno ve vesmíru je živé a podléhá dalekosáhlým záměrům.

Všechno kolem nás má svůj účel, to je potřeba si uvědomit. ⁹⁸

9.3 Srovnání individuality a vztahu k druhému ve *Ztraceném ráji* a *Jeho temných esencích*

Individualita i vztah ke druhému hrají důležitou roli pro oba autory. Milton staví nad obojí myšlenku víry v Boha, vztah Adama k Evě se ukáže jako problematický v momentě, kdy se stane jednou z příčin jejich neuposlechnutí a pádu. Satan reprezentuje tuto myšlenku, jeho individualita je spojována s jeho pýchou, která vede k odpojení se od Boha.

Pullmanova myšlenka individuality je komplikovanější. Jeho postavy s sebou vždy mají svá rozšířená individua v podobě daemonů. Pullman přebírá Miltonovu myšlenku nadřazenosti vztahu k Bohu, ovšem obrací ji. Nadřazenost božího závazku může být v kontrastu se základními lidskými potřebami, ať už biologickými, jako Lyřino dospívání, nebo s potřebami kognitivními, tedy možností svobodného uvažování. V Pullmanově pojetí není vztah k Bohu tím nejlepším a nejpodstatnějším, naopak stojí v protikladu s přirozeností člověka i vesmíru.

⁹⁷ Pullman, *Jeho temné esence: Jedinečný nůž*, s. 32

⁹⁸ Pullman, *Jeho temné esence: Zlatý kompas*, s. 291

10 Cesta a úkol

Pokud chceme analyzovat cestu vybraných postav z děl obou autorů, je podstatné využít monomýtus popsaný v knize Josepha Campbella *Tisíc tváří hrdiny*. Campbell tvrdí, že v podstatě každý příběh obsahuje určitý počet pasáží, kterými musí hrdina projít, než dosáhne konce své cesty. Tento koncept se však nevztahuje pouze na hrdiny, jakožto kladné postavy příběhu, ale i na další aktéry včetně antihrdinů nebo záporných postav. Hrdinova cesta začíná *voláním k dobrodružství*, kdy se obyčejný svět, kde hrdina doposud žil, pozmění. Téměř vždy však hrdina nejdříve *odmítne*. Toto rozhodnutí se změní při setkání s *mentorem*, moudrou postavou, která je hrdinovi pomocníkem. Typickým příkladem mentora je Gandalf z *Hobita* a *Pána prstenů*.

Další důležitou pasáží je *překročení prahu*. Zde se hrdina rozhodne opustit svůj dočasný život a vydá se do neznáma. Finálním krokem k separaci je *břicho velryby*. Na další cestě se hrdina setká s *božskou bytostí*, od které získá předměty nebo znalosti, které mu dále pomohou. Další výzvou je, když se hrdina setká s něčím nebo někým, kdo drží velikou moc, poté přichází fáze *apoteózy*, kdy si hrdina uvědomí, co potřebuje a vydá se splnit nejobtížnější část svého úkolu. To nastane ve fázi *konečného přínosu*, tehdy hrdina dosáhne svého. Poté se hrdina někdy *brání návratu*, ale musí *uprchnout*. Na cestě zpět také někdy potřebuje pomoc, ale nakonec se *opět vrátí jako vládce dvou světů se svobodou k životu*.⁹⁹

10.1 Hrdinova cesta ve *Ztraceném ráji*

Postavou, na kterou můžeme koncept hrdinovy cesty nejlépe aplikovat, je Satan. A to i za podmínky, že jej nemusíme považovat za hrdinu příběhu. Jeho cesta však stále prochází některými výše zmíněnými Campbellovými body.

10.1.1 Satan

Satanovo volání *po dobrodružství* ve *Ztraceném ráji* nastává po jeho porážce, kdy Satan padne do Pekla, a kde je vystaven plánu na pomstu Bohu a zkažení člověka. Druhá fáze, tedy *odmítnutí*, se u Satana nenachází, jelikož je plně oddaný myšlence na nový boj proti Bohu. Satanovi se dostane *nadpřirozené pomoci* od jeho spolubojovníků během rady a stavby Pekla. Tato pomoc není však mentorské podoby, jak ji obvykle známe. Spíše jde o projev Satanova

⁹⁹ Campbell, J. *The Hero with Thousand Faces*, Princeton University Press 2004, ISBN: 0-691-11924-4

vůdcovství a odporu vůči božímu řádu. *První práh* Satan překročí, když se vydá na cestu skrze Peklo, kde se setká se svými potomky Hříchem a Smrtí. Ti ho pustí pekelnými branami do Noci, kde Satan potká zosobnění Chaosu. V těchto dvou pasážích splývají etapy *břicha velryby* a *cesty zkoušek*. Satanovi se zde do cesty staví různá příkoří, která musí překonat. Dále se Satan setkává s archandělem Urielem. Ten představuje božskou bytost a střed Satanovy cesty. Satan využije svých schopností a své lsti k oklamání Uriela. Ještě před tím je však Satan ohromen krásou Nebe viditelného ze Země, *žemu svůdnici* tady tak představuje samotná krása Nebes a Slunce, které na malý čas Satana odvedou z jeho cesty.

Usmíření s otcem jako takové nalezneme u Satana po většinu jeho poutě. Otec často vystupuje jako bůh, král nebo ideál hrdinovi blízký.¹⁰⁰ Satanovo usmíření s otcem znamená jeho přelstění archanděla, vkročení do ráje, i konečné svedení Evy. Satan je zde sám sobě otcem, božskou figurou, a jeho usmíření znamená poražení boží vůle.

Satan dosáhne *apoteózy* zmanipulováním Evy ke sněžení plodu ze Stromu poznání, čemuž následuje *konečný přínos*, kdy podlehne i Adam a Satanův plán tak dojde úspěšného konce. Etapa *odmitnutí návratu* se v Satanově cestě neuskuteční, jelikož Satan nemá důvod proč se nechtít vrátit do Pekel. Z této motivace vyplývá i absence *magického letu* nebo *záchrany z venku*. Satan se do Pekla vrátí jako *vládce dvou světů*, přesvědčený o své moci. Jeho cesta je však zakončena trestem, kdy jsou on i ostatní padlí andělé proměněni v hady.

Pokud budeme analyzovat Satanovu cestu ke zkažení člověka z pohledu Campbellova monomytu, tak zjistíme, že Satan prochází některými etapami popsány v *Tisíci tvářích hrdiny*. Absenci nebo změnu některých etap můžeme vysvětlit nejprve faktem, že Satan není hrdina s kladnou motivací, a dále, že Satan je bytost nesmírné moci a pýchy. Jeho cesta se prolíná s cestou Evy, kde na sebe Satan bere roli svůdce.

Úkol, který na sebe vezme, je pro Satana otázkou principu, musí dokázat, že je schopen Boha porazit i jiným způsobem než na bitevním poli. Satan nehledá magické předměty nebo zbraně, pouze způsoby, jak přemoci boží vůli. Svůj úkol nakonec zvládne, ale jeho vítězství trvá pouze krátce, jelikož pro Adama i Evu existují alternativy, jak svého osudu dále využít pro dobro lidstva.

¹⁰⁰ Campbell, *The Hero with Thousand Faces*

Je složité postavu Satana typologicky zařadit. Někdy je považován za hrdinu nebo antihrdinu *Ztraceného ráje*. Jeho motivace je však převážně postavena na pomstě. Svými činy chce primárně působit škodu a zlo. Jeho není konat dobro, to by jej mohlo stavět do pozice záporné postavy. Z těchto důvodů je zařazení Satana velmi obtížnou a subjektivní záležitostí.

Ve *Ztraceném ráji* bychom mohli některé body hrdinovy cesty aplikovat i na postavy Adama a Evy. Jejich role je v tomto však menší, a jejich role do určité míry přebírají Lyra a Will v *Jeho temných esencích*, kteří Campbellův koncept naplňují více.

10.2 Hrdinova cesta v *Jeho temných esencích*

Jeho temné esence nám nabízí mnoho postav, jejichž cestu můžeme sledovat a analyzovat. Jelikož v předchozí podkapitole byla zkoumána cesta Satana, začneme tuto podkapitolu cestou Lorda Asriela. To nám dá i možnost srovnání těchto dvou postav. Dále se budeme věnovat i hlavním aktérům příběhu Lyře a Willovi.

10.2.1 Lord Asriel jako antihrdina

Lord Asriel je sice Pullmanovou verzí Satana z hlediska vztahu vůči Autoritě (Bohu), autor však v knize nedává tolik prostoru jeho samotné cestě jako je tomu v případě Miliona. Některé etapy hrdinovy cesty však u Asriela nalézt můžeme.

Volání dobrodružství, které se ve *Zlatém kompasu* dostane Lordu Asrielovi, není jeho první. V první knize Asriel získá dostatek finančních prostředků od Oxfordské univerzity pro výzkum Prachu a možnosti existence paralelních světů. Toto volání neodmítne a vydá se na sever. Tam padne do zajetí polárních medvědů, kde má však stále možnost práce na svých experimentech. Jeho zabití Rogera a následné otevření portálu jsou jeho *břichem velryby*, ovládnutím dvou světů, ale zároveň i dalším *překročením prahu*. Také se zde setká se *svůdkyní* v podobě Marisy Coulterové. Pokud se totiž budeme na Asrielův úkol dívat jako na cestu k osvobození člověka od vlivu Autority, pak jeho *volání k dobrodružství* muselo začít mnohem dříve. Asrielova cesta ve *Zlatém kompasu* je tak pouze úkolem uvnitř úkolu, pro ten však stále platí Campbellova pravidla.

Asrielova cesta k dosažení *prostředků a spojenců* není v knize popsána. Ve třetí knize však na jeho straně stojí i skupina padlých andělů pod vedením Xephanie, která je v podstatě prvotním Satanem Pullmanova příběhu. To můžeme identifikovat jako setkání s *božskou bytostí* (nebo bytostmi). Jeho *cesta zkoušek* zde však nekončí, jelikož se musí ve třetí knize vyrovnávat se smrtí své dcery (která se ukáže jako falešná). Zde se Asriel opět setkává s Marisou

Coulterovou, která však již nehraje roli svůdkyně, nýbrž *spojenkyně*. Jejich setkání je určitou formou *usmíření s otcem*. Asriel získá plán, jak Autoritu porazit. V tuto chvíli to přejde do fáze *apoteózy*, kdy je ochoten se řídit jiným plánem než svým. Konečný přínos nastává v momentě svržení Metatrona do propasti. Asriel však již nemůže vidět *důsledky svého jednání*, a tak podobně jako pro Satana, tak ani pro něj není konec úplným vítězstvím. Na konci *Jantarového kukátka* chce však Lyra pokračovat v Asrielově údělu. Jeho odkaz tedy žije dál v jeho dceři.

„*A jediné tak...?*“ *zeptal se její daemon ospale. „Co vybudujeme?“*

„*Nebeskou republiku,*“ *odpověděla Lyra.* ¹⁰¹

Asrielovo vnímání vlastního úkolu je silně provázáno s jeho vnímáním sebe. Asriel se vidí jako osvoboditel, který pro svůj záměr dokáže obětovat mnohé, jak je patrné z již dříve zmíněného zabití Rogera.

10.2.2 Lyra a Will

Lyra a Will jako hlavní hrdinové knižní série *Jeho temné esence* logicky sledují určité etapy hrdinovy cesty.

Lyřin život na Jordánské koleji je dlouhou dobu lehce ovlivňován *voláním dobrodružství*. Lyra sama jako dítě vyhledává různé způsoby, jak svůj život zpestřit, ať už jde o souboje s dětmi mimo univerzitu, nebo o tajné vloupání se do vinných sklepů s Rogerem. Právě volání však nastane, když Lyra opustí kolej v doprovodu Marisy Coulterové. V této době Lyra získá alethiometer. Tento předmět je také jednou z jejích nadpřirozených pomoci (i když pojem „nadpřirozený“ je v *Jeho temných esencích* nesprávný, této problematice se budeme věnovat v pozdější kapitole). Lyřin příběh nese i určité pohádkové elementy. Tato fáze odpovídá *opuštění domova*¹⁰² a zisku magického předmětu, jak je popisuje Vladimír Propp.¹⁰³

Otázka *překročení prahu* je poněkud složitější. V první knize existuje pro tuto etapu několik možných bodů.

- 1) Samotné opuštění koleje s M. Coulterovou, to je podporováno i faktem, že Lyra dostane alethiometr ještě před odchodem.
- 2) Útěk od M. Coulterové, zde se Lyra dostane do skutečného světa.

¹⁰¹ Pullman, Jeho temné esence, s. 458

¹⁰² Propp, V., Morfologie pohádky a jiné studie, H&H 1999, s. 41, překlad: Miroslav Červenka, Marcela Pittermanová, Hana Šmahelová

¹⁰³ Tamtéž, s. 44

3) Odchod ze světa na konci knihy.

Vyřešení tohoto problému záleží na tom, v jakém měřítku Lyřin příběh analyzujeme. Podobně jako u Lorda Asriela totiž můžeme říci, že možnosti 1 a 2 jsou jen menšími body v Lyřině postupu dějem. Pro tuto podkapitulu je nejvhodnější právě bod 3). Lyřin odchod z Oxfordu a útěk od M. Coulterové je tak část cesty uvnitř části cesty. Další události první knihy jako zajetí a experimentování a setkání s medvědy jsou tak dílčími *břichem velryby a cestou zkoušek*.

Mentorských postav, které Lyra potká, je také více. Zpočátku se i Marisa Coulterová zdá jako mentor, a skutečně pomůže Lyře pokračovat v její cestě, i když ne úplně kladným způsobem. Dalšími mentory jsou pro Lyru Lee Scoresby a poté i znovu obnovený král polárních medvědů Iorek Byrnison. Lyřin přechod přes *práh do bodu, ze kterého není návratu*, přijde na konci první knihy, kdy je Lyra odhodlaná opustit svět, aby zjistila, proč musel Roger zemřít.

„A tak se Lyra a její daemon odvrátili od světa, v němž se narodili, zadívali se do slunce a vykročili na nebesa.“¹⁰⁴

Druhá a většina třetí knihy pro Lyru znamenají *zkoušky*. Musí se naučit důvěřovat Willovi, se kterým se setkala, musí nalézt Jedinečný nůž, pomoci Willovi s jeho rolí nositele Nože, a získat zpět alethiometr. Setkání s *božskou bytostí* je v Lyřině příběhu rozprostřeno do několika menších setkání. Setkání se Serafinou Pecalou, Mary Maloneovou, ale i s vlastní Smrtí nebo harpyjemi podsvětí nesou pro Lyru určité obohacení.

Do role *svůdkyně* nebo svědce můžeme postavit také několik postav v závislosti na jejich osobní motivaci a vztahu k Lyře. První takovou osobou je Marisa Coulterová. Ta jako matka zajme Lyru na konci druhé knihy s úmyslem ochránit jí před plány Magisteria a zastavit tak i možnost naplnění proroctví.¹⁰⁵ Lyru tak svádí od její cesty. Jedná se ovšem o specifický typ *svůdkyně*, jelikož svádění probíhá v podstatě bez vědomí a souhlasu hrdinky. Další postavou, kterou bychom mohli označit jako svědkyni, je Mary Maloneová. Ta svým příběhem o nalezení lásky a opuštění církve pomůže Lyře a Willovi s uvědoměním jejich vlastní pohlavní identity. Tato role svědkyně však plní opačnou funkci než svědkyně Campellovského typu. Nevede hrdiny od jejich cesty, ale naopak je navádí v cestě dál. Svůdcovská role tak vyplývá spíše z jednání Mary Maloneové a její pozice hada v proroctví. Poslední možností je Will Parry. Jeho role

¹⁰⁴ Pullman, Jeho temné esence: Zlatý kompas, s. 350

¹⁰⁵ Pullman, Jeho temné esence: Jedinečný nůž

svůdce spočívá v jeho náklonosti k Lyře a jejím opětování Lyrou. Mary i Will však začnou své role hrát až v závěru příběhu.

Pokud hledáme *usmíření s otcem*, můžeme nalézt moment, kdy Lyra projde Zemí mrtvých a osvobodí duchy zemřelých a podobně jako Satan se tak vzepře boží vůli. *Apoteóza* neboli zbožštění proběhne ve dvou momentech. Tím prvním je Lyřin návrat ze Světa mrtvých, druhým je uvědomění si citů k Willovi a první polibek. V obou případech se jedná o metaforický přerod, kdy se Lyra stane odlišnou osobou, než kterou byla předtím. *Magickým letem* můžeme rozumět návrat Lyry z podsvětí a její setkání s daemony. Setkání s daemony také plní funkci záchrany, kdy Lyra ani Will nemohou bez svých daemonů existovat. Záchrana tak proběhne podobou nalezení a funguje ve dvou směrech.

Odmítnutí návratu je velmi silně spojeno s citovým uvědoměním postav. Většinou hrdina odmítá návrat kvůli tomu, co během své cesty vybudoval, nebo z důvodu nově vzniklých vztahů, které získal během své cesty.¹⁰⁶ Lyřino *odmítnutí návratu* se však nepojí s místem, ale s osobou. Konec příběhu pro Lyru znamená ztrátu možnosti vztahu s Willem. Původním místem, zde tak rozumíme svět, ve kterém nemůže s být Lyra s Willem. Odmítnutí je tak motivováno právě uzavřenými vztahy.

Lyra se však vrací do světa bez vlivu Autority a Magisteria, do světa, který je otevřen novým myšlenkám, a kde se nemusí obávat proroctví.

Will Parry, jako druhý z hrdinů, sdílí některé etapy cesty s Lyrou v některých se od ní odlišuje. Willovo *volání dobrodružství* nastává, když najde materiály o svém otci. Následně musí uprchnout před agenty. *Odmítnutí volání* je u Willa spojené s emočním vztahem k jeho nemocné matce. Tu nakonec ukryje a uprchne oknem do jiného světa. Zde nastává fáze *překročení prvního prahu*. Za *mentorskou osobu* můžeme u Willa označit Lyru, se kterou se setká v Cittágazze, a to z důvodu, že Lyra je lépe obeznámena s událostmi, které se okolo ní a Willa dějí. Uvědomění si širší reality, do které se dostal, je pro Willa v podstatě *první zkouškou* a také jeho *břichem velryby*. Fyzickou reprezentací *břicha velryby* může být i samotné Cittágazze jakožto místo, které pro Willa představuje prvotní sekularizaci od známého světa.

V Cittágazze také začíná *cesta zkoušek*, kdy musí Will čelit fantomům a dětem obývajícím město. Tam se Will také dostane do etapy *setkání s bohyní*, v tomto případě

¹⁰⁶ Campbell, The Hero with Thousand Faces

s prvotním vlastníkem Jedinečného nože. V této fázi můžeme vidět rozdíl mezi Willovou a Lyřinou cestou. Lyra dostala svůj magický předmět ještě před *překročením prahu*. Will ho získal až po *překročení* a po překonání mnoha útrap. Lyra i Will jsou oba vyvolení k užívání svého magického předmětu. Nůž stejně jako alethiometr má svému nositeli pomoci na jeho cestě. Alethiometr ukazuje realitu, nůž dokáže vytvořit okna mezi světy. Jako setkání s *božskou bytostí* můžeme také identifikovat Willovo nalezení vlastního daemona. To úplně změní Willovo vnímání sebe sama, jelikož daemon, jak již bylo zmíněno, představuje část individua člověka.

Roli *svůdkyně* hraje pro Willa, stejně jako pro Lyru, Mary Maloneová, a to ze stejných důvodů jako těch popsaných výše. U Lyry byl také popsán Will jako svědce, tento vztah je v případě Willa obrácen. Svůdkyni v jeho příběhu představuje Lyra.

Smíření s otcem ve Willově případě znamená nalezení jeho skutečného otce, Johna Parryho. Will si díky němu uvědomí svoji roli ve válce proti Autoritě. Tuto roli však nakonec sehraje jinak, než jeho otec očekával. Společně s Lyrou se vydá do Země mrtvých. Zde se etapy Willa a Lyry opět shodují. *Apoteóza, odmítnutí návratu* i svoboda bytí jsou pro Willa stejně jako pro Lyru a shodují se v emoční síle.

Pro Lyru i Willa je jejich úkol zpočátku otázkou nalezení jim ztracené blízké osoby. V Lyřině případě Rogera, ve Willově jeho otce. To je pro ně motivací opuštění jim známého prostředí, vkročení do liminálního prostoru. Jejich hledání končí u obou hrdinů stejně, a to smrtí jejich hledaného. Oba hrdinové musí překročit portály do jiných světů. Jejich cesta je tedy částečně vystavěna podle portal-quest fantasy schématu.¹⁰⁷ Lyřina další cesta je motivována hledáním vysvětlení smrti svého přítele, zatímco Willovi je v této fázi sděleno, aby bojoval ve válce proti Autoritě. Jejich úkol je od počátku silně emočně motivován. Tato původní emoční motivace se na konci změní ze strachu a pomsty na romantickou. Úkol Willa a Lyry v sobě nese paralelu s dospíváním. Musí opustit místa, kde se cítí dobře, nebo alespoň bezpečně, a vydat se do neznáma. Tam dojde k různým vztahovým vývojem s rodiči. Celá cesta spěje k vyvinutí vlastního vztahu k autoritám. Zatímco Mary Maloneová reprezentuje autoritu pomocnou, Autorita jako Bůh představuje vynucené podvolení se, a tedy nemožnost změny. Pullman tak spojuje principy liminality materiální s liminalitou citovou. Podobně jako v typické liminální fantasy se hrdina dostane z liminální fáze zpět, ovšem pozměněn.¹⁰⁸ Stejně tak portály vedou

¹⁰⁷ Mendlesohn, F. *Rhetorics of Fantasy*, Wesleyan University Press, 2008, ISBN: 0-8195-6867-8

¹⁰⁸ Tamtéž

hrdiny do dalších nových částí jejich reálné i emoční cesty. Liminalita i portal-quest sdílí tento princip i s Campbellovou hrdinovou cestou. Pullman v případě Lyry a Willa dokonale propojil vnitřní cestu a vývoj hrdinů s cestou vnější.

10.3 Srovnání cesty a úkolu ve *Ztraceném ráji a Jeho temných esencích*

Pullman nabízí zajímavé srovnání Lorda Asriela se Satanem. Obě postavy jsou definovány svým vztahem vůči nejvyšší moci. Oba musí podstoupit značné zkoušky, aby mohli vykonat svůj plán. Před samotným opuštěním svého světa jsou Satan i Asriel konfrontováni se smrtí a hříchem. V případě Satana jde o jeho potomky a manifestace jimi představovaných konceptů. V případě Lorda Asriela jde o setkání ve vícero rovinách. K vytvoření portálu do jiného světa musí zabít dítě, a to tak, že ho oddělí od jeho daemona. Daemoni jsou složeni z Prachu, stejně tak otevření portálu je také spojené s velkým množstvím Prachu. Prach podle doktríny Magisteria představuje hřích. Asriel se tak setkává s hříchem reálným v podobě zabití člověka, a metaforicky v podobě Prachu. Chápání Prachu jako hříchu v této situaci může být však problematické, jelikož Asrielovo přesvědčení tuto spojitost určitě neuznává. Se smrtí se Asriel také setká v její reálné podobě, kdy je příčinou úmrtí Rogera, ale setká se i s osobní manifestací smrti, i když mu tato skutečnost v situaci nejspíš není známa. V *Jeho temných esencích* má každý člověk svoji vlastní osobní manifestaci smrti. Tato Smrt k němu přijde v momentě úmrtí a odvede ho do Země mrtvých. Stejně jako Satan se nejprve setkal se Smrtí a Hříchem u bran Pekla, tak i Asriel potkal smrt a hřích v různých rovinách před opuštěním svého světa.

Satan i Asriel na konci svého úkolu dosáhnou svého, avšak ani jeden nebude schopen prožít svůj úspěch na plno. Satan je proměněn v hada, a Lord Asriel propadne společně s Metatronem a Marisou Coulterovou do propasti. Rozdíl je však ve vztahu jejich konce k cíli jejich cesty. Pro Satana je proměna v hada trestem a důkazem nadřazenosti boží vůle a spravedlnosti. Konec Lorda Asriela je sebeobětováním pro vlastní přesvědčení. Asriel ví, že po zneškodnění nebeského regenta, může být splněna jeho vize i bez jeho přítomnosti.

Hlavní rozdíl mezi Satanem a Asrielem je v jejich primární motivaci. Satan je veden pomstou vůči Bohu. Pýcha hraje v Asrielově motivaci také značnou roli, nicméně především chce osvobodit svět od boží tyranie. Podobně jako u Satana, i Asrielova role hrdiny je poněkud diskutabilní. Ve srovnání s ďáblem jsou však jeho motivy pochopitelnější a spravedlivější, jeho způsoby tomu však často neodpovídají. Nejlépe můžeme Asriela označit za anti-hrdinu, tedy někoho, kdo má správné cíle, ale ne způsoby jejich dosahování.

Cesta Lyry a Willa se podobá cestě Adama a Evy, na konci stojí emoční uvědomění. V případech obou dvojic je toto uvědomění v rozporu s přáními vrchních sil působících v jejich příběhu. Konotace daného uvědomění jsou také rozdílné. V prvním případě jde o efekt neuposlechnutí příkazu, v druhém o logický konec cesty. Tomu naznačují i faktory, že postup Lyry a Willa v sobě nese částečně pohádkové motivy, kdy nalezení lásky je jedním z častých šťastných konců. V jejich případě však nejde o zcela šťastný konec, jelikož jejich láska musí zůstat nenaplněna.

Cesta Lyry a Willa je cestou emoční změny, kde překážky často představují metafory dospívání – fantomové jako strach z dospívání, Autorita jako stálost pořádku, Země mrtvých jako uvědomění si procesu postupu života.

11 Pojetí pravdy

Milton i Pullman pracují ve svých dílech s myšlenkou určitého původu pravdy a poznání. Tato myšlenka a její pojetí vychází z nábožensko-filozofických postojů obou autorů. Centrem myšlenky je v obou dílech Bůh a jeho efekt na vše ostatní. S tím dále souvisí i koncept přirozenosti. Hlavní otázkou tedy je, kdo nebo co je nejvyšším arbitrem pravdy v obou dílech a jaký vliv tato skutečnost má na svět a na postavy svět obývající.

11.1 Pojetí pravdy ve *Ztraceném ráji*

Pojmy pravda, poznání nebo spravedlnost mají ve *Ztraceném ráji* stejný původ. Tedy původ v Bohu. Miltonova prezentace *Ztraceného ráje* jako obhájení boží spravedlnosti má přesah i do dalších pojmů. Adam a Eva po svém stvoření do Edenu dostanou jasný příkaz, aby neokoušeli plody ze Stromu poznání. Evina vzpoura proti Bohu, jak je popsána v kapitole 8 této práce, je i vzpourou proti božímu řádu. Ten je jasně daný a je nadřazen všemu ostatnímu, jelikož Bůh je původcem všeho ostatního. Boží příkaz musí být splněn, a to i bez ohledu na jeho logiku. Boží test je ultimátní formou zkoušky. Pravda vychází z něj, je boží pravdou, že plody ze Stromu poznání nesmí být okuseny, pak jsou nedotknutelné. Jejich sněžení není tolik popřením boží pravdy, jako lži Bohu, za kterou musí být člověk potrestán.

Bůh je nejvyšší i v kosmologické hierarchii *Ztraceného ráje*. Když krátce prostudujeme již zmíněnou pasáž z první knihy, najdeme boží nadřazenost i v rámci abstraktních částí Miltonovského vesmíru.

The womb of Nature, and perhaps her grave

Of neither sea, nor shore, nor air, nor fire

But all these in their pregnant causes

mixed Confusedly, and which thus must ever fight

Unless the Almighty Maker them ordain

His dark materials to create more worlds¹⁰⁹

¹⁰⁹ Milton, *Paradise Lost*, s. 48

Částice chaosu, který se jeví jako fascinující i samotnému Satanovi, jsou zde popsány ve vlastnickém příměru k Bohu. Bůh disponuje nekonečnou možností tvořit nové světy. Jestliže by každý nový svět vznikl díky Bohu, pak by ve všech figuroval jako nejvyšší arbitr všeho.

Satanova vzpoura, jakkoliv se zdá jako úspěšná, je Bohu známa. Když je ve třetí knize *Ztraceného ráje* varován před Satanovými úmysly, už předem ví, co se stane. Spojíme-li tento fakt s koncem básně, kdy je Adamovi ukázána vize budoucnosti, pak boží pravda musí pokračovat dále v dějinách člověka. Zde však musíme vyjít z předpokladu, že Bůh má pozitivní úmysly se svými stvořeními. V tomto konceptu se od sebe Milton s Pullmanem značně odlišují.

11.2 Pojetí pravdy v *Jeho temných esencích*

Hledání konceptu pravdy v *Jeho temných esencích* je obtížnější než ve *Ztraceném ráji* z důvodu vyobrazení Autority jako božské figury. Ten na sebe bere roli podobnou jako Bůh biblický a jeho vůle je vykládána, a především vynucována Magisteriem. Slovo Autority je tak stavěno do podobné role jako slovo boží u Milтона a jeho spravedlnost je taktéž stavěna nade vše ostatní. To se však ukáže jako fakticky špatné a morálně chybné.

Za prvé Autorita není nejvyšší v kosmologickém řádu Miltonova multiversa. Byl sice prvním a nejmocnějším z andělů, kteří vznikli jako první bytosti, ale nebyl jejich původcem ani stvořitelem všeho ostatního. Stvořitelem jmenoval sám sebe díky lžím, které řekl ostatním andělům. Celá boží pravda a spravedlnost tak mají počátek v klamu. Reálné poznání a vědecké smýšlení je pak drasticky prohlašováno za nepravdu a je tvrdě trestáno, jako v případě vědce, který navrhoval vícerozměrný model vesmíru, pravděpodobně podobný jako v teorii strun.

„Připomínala jí [Oblačná hora] jisté donebevolající kacířství, jehož původce nyní po zásluze úpěl v kobkách Konzistorního sboru. Přišel totiž s myšlenkou, že existuje víc prostorových rozměrů než ony tři, které jsme zvyklí vnímat. Tvrdil, že jich existuje možná i sedm nebo osm, ale vzhledem k nepatrnému měřítku je nemůžeme zkoumat přímo. Sestrojil dokonce i model, na kterém se vysvětloval princip jejich fungování, a paní Coulterová si ho měla možnost prohlédnout dřív, než ho exorcista po příslušném obřadu spálil.“¹¹⁰

Pullmanův Bůh tak stojí v přímém rozporu s vědeckým poznáním. Je tedy to zdrojem pravdy v Pullmanovu dílu? Nyní se krátce musíme podívat na kosmologii *Jeho temných esencí*. Najdeme mnoho různých světů, mezi které patří i svět mrtvých a Oblačná hora, odkud Autorita

¹¹⁰ Pullman, *Jeho temné esence: Jantarové kukátko*, s. 349

vládne. Oba tyto světy jsou člověku však dosažitelné, stejně jako světy ostatní. Ze světa mrtvých je možné dostat se pomocí Jedinečného nože a Oblačnou horu najde Marisa Coulterová díky záměroletu.

Jak vidíme, archetypy Nebe i Pekla jsou součástí multiversa. Nejsou tedy nadřazené v rámci kosmické hierarchie. Pullman tímto odebírá náboženství jeho metafyziku a spojuje nadpřirozené kosmologické koncepty Nebe a Pekla s klasickou přírodní kosmologií. Tuto myšlenku však můžeme rozvést ještě dále. Pokud nás zajímá koncept pravdy v *Jeho temných esencích*, je třeba vycházet z předpokladu, že v Pullmanově díle neexistuje nadpřirozeno. Můžeme nalézt anděly, mluvící medvědy, hmyzí válečníky nebo létající čarodějnice ty jsou však součástí přírodního a pravděpodobně i evolučního řádu světů. Jejich zdánlivě nadpřirozené schopnosti tak jsou jim naprosto přirozené.

Pokud chceme tvrdit, že u Pullmana neexistuje nadpřirozeno a síly a jevy působící nadpřirozeně jsou ve skutečnosti naprosto běžné, najdeme však několik otázek, které je potřeba zodpovědět. První z nich je schopnost Lyry ovládat alethiometr. Samotný název alethiometr vychází ze slova *alétheia*, tedy řecká pravda, kdy poznání se musí shodovat s realitou.¹¹¹ Alethiometr ukazuje pravdu bez ohledu na boží vůli. Alethiometr je Lyře dán jako pomocník na její cestě a dovede jí k rozhodnutím, která se stanou součástí vzpoury proti Autoritě. To samo o sobě staví objektivní realitu nad Boha. Jak je ale možné, že Lyra dokáže s alethiometrem zacházet rychleji a lépe než léta trénovaní učenci? Zde je třeba si uvědomit, že alethiometr má vazbu na Prach.

Prach nastane, když si hmota uvědomí sebe samu a z Prachu jsou i všichni andělé. Tedy i andělé stojící v opozici proti Autoritě. Prach není podřazen Autoritě jako takovému, i když s ním manipuluje. Schopnost Lyry ovládat alethiometr může být intervencí andělů nebo dokonce Prachu. Je třeba říct, že Pullmanův model existence vychází spíše z renesančně humanistických představ, tedy že hmota má určité vlastní vědomí, jak zmíněno v citátu ze *Zlatého kompasu* na v kapitole 9.2 („*Hvězdy jsou živé.*“). Je tedy možné, že Lyřina schopnost, o kterou po splnění svého úřadu přišla, byla potřebou přírody vrátit se do objektivně správného stavu.

¹¹¹ Mackrle, A., *Než budete číst Bibli podruhé*, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Teologická fakulta 2014, s. 166

Další otázkou je samotné proroctví o Lyře jako o druhé Evě. Jak může existovat proroctví ve světě bez magie? Původ proroctví není v knihách zcela jasný. Víme, že pochází od čarodějnic, které ho získaly od andělů. Zde tedy můžeme aplikovat přechozí teorii, že Lyra byla součástí plánu andělů ke svržení Autority.

Další otázkou je vlastnictví Jedinečného nože. Podobně jako Lyra i Will je identifikován jako vyvolený nositel. Toto tvrzení však vychází z faktu, že Will přišel kvůli Noži o dva prsty na ruce, stejně jako předchozí vlastník. Vlastnictví Nože není nijak diskutováno, a Will je považován za vyvoleného bez jakékoliv opozice. Otázka vyvolenosti Willa je tedy přinejmenším diskutabilní. Tato skutečnost však Willovi nijak neubírá jeho zásluhy a schopnosti. Nůž automaticky nepochopí, a musí se s ním naučit pracovat.

Zbraně, které v boji Autoritě nejvíce uškodí, jsou lidské výroby (alethiometr pochází z alternativní Prahy a Jedinečný nůž sestrojili filozofové). Je zajímavé, že Pullman tyto nástroje na konci nevyužije, tak jak by se mohlo jevit, tedy, ke zničení Autority samotného. Funkcí alethiometru není dát jasný plán boje, a funkcí Nože není zabít Autoritu. Porážky Autority je také, jak již zmíněno dosažena pomocí lidské lsti a síly. Pullman staví objektivní realitu a přírodní přirozenost nad boží zákon. Spravedlnost má počátek v reálné struktuře věcí a v lidském rozumu a myšlení. Autorita pouze vytváří iluzi vrstvy boží vůle nad skutečností. Tato vrstva je však v průběhu děje *Jeho temných esencí* proražena a následně zničena. Podobně Magisterium hraje roli prodloužené ruky Autority, v *Jeho temných esencích* téměř neexistuje možnost rozporu mezi Magisteriem a vůlí Autority. Jejich pád je vítězstvím člověka, rozumu a přírody.

Tento boj byl zpočátku nerovným i díky teokratickému zřízení Brytánie, kdy mělo Magisterium absolutní moc nad vývojem poznání ve svém světě.

11.3 Srovnání pojetí pravdy ve *Ztraceném ráji* a v *Jeho temných esencích*

Pravda ve *Ztraceném ráji* pochází od Boha, jeho slovo je zákon, jeho vědění nekonečné a spravedlnost absolutní. Vše, co Bůh provádí je ospravedlnitelné skutečností, že jde o Boha. Boží spravedlnost musí být obhájena.

Pullman tento model přebírá, ale bez nadřazenosti. Vůle a zákon jsou vynucené a v rozporu s lidskou touhou po poznání. Autorita na sebe bere roli tvůrce všeho a pokouší se tak být nadřazeným přírodní skutečnosti. Pullman tak ukazuje, že idea boží moci je blud, který nemůže obstát v konfrontaci s objektivní realitou.

Původní rozkol vědy a náboženství je v rozdílu mezi *alétheiou*, tedy takzvanou řeckou pravdou, ke které je možné dojít jedině rozumovým poznáním, s pravdou semitskou, která je vystavena na základech meditace a duchovní zkušenosti.¹¹² V Pullmanově verzi se semitská forma poznání mění na formu náboženského dogmatismu. Církev a Bůh tak nabývají tyranské podoby, kdy jejich činnost musí najít způsob, jak odstranit nevhodné myšlenky z myslí lidí, jelikož schopnost racionálního uvažování by mohla vyjevit rozpory v realitě světa s náboženským výkladem Magisteria.

Pullman ve svém díle využívá teokracie jako nejen státního zřízení v Lyřině světě, ale ukazuje i na podstatnost sekularizace. To můžeme vidět ve Willově (našem) světě, kdy církevní oprese není tak silná.

¹¹² Mackrle, Než budete číst Bibli podruhé, s. 166

12 Svobodná vůle a osud

Pokud se chceme zabývat vztahem konání lidí k božímú plánu nebo proroctvím, musíme do svého výzkumu zahrnout otázku svobodné vůle. Ta hraje důležitou roli pro Satanův plán a Adama s Evou ve *Ztraceném ráji*, stejně jako pro Lyru v *Jeho temných esencích*. Svobodná vůle zajímala teology a filozofy náboženství po staletí, ať už šlo o koncept, že některé činy jsou pouze na člověku, nebo nejruznější verze determinismu.

12.1 Svobodná vůle a osud ve *Ztraceném ráji*

Začátek Satanova příběhu ve *Ztraceném ráji* je sám o sobě ukázkou svobodné vůle. Satan se postaví proti boží vůli a začne přesvědčovat ostatní obyvatele Nebe pro svůj nový cíl. Tomuto cíli zůstane věrný i poté, co je mu řečeno andělem Abdielem, že nemá šanci ve svém plánu uspět.¹¹³ Po své porážce se rozhodne pomstít se Bohu jinak a přijde s jiným plánem. Z tohoto uvedeného je patrné, že Satan operuje se svobodnou vůlí. Má možnost se rozhodnout, a to i pro možnosti, které se mohou jevit jako nebezpečné nebo dokonce beznadějné.

Adam a Eva oba mají svoji svobodnou vůli. Jejich rozhodování je však ve *Ztraceném ráji* několikrát ovlivněno. Nejprve jejich vlastními tužbami, a poté i Satanem. Zatímco na Evu Satan působí přímo jako svůdce, pro Adama Satan představuje výzvu. Podle sv. Augustýna Adam s Evou v Ráji byli schopni vnímat dobro a zlo a mezi nimi se rozhodovat.¹¹⁴ Ve *Ztraceném ráji* je jejich možnost rozhodování využita proti nim. Augustýn dále tvrdí, že po pozření plodu ze Stromu poznání, a tím tedy svedení k hříchu, už mohli poznat pouze zlo a hřích.¹¹⁵ Miltonovi Adam a Eva jsou za okusení plodů potrestáni a vykázáni. Může se tedy zdát, že svobodná vůle podle Milтона vede k hříchu. Otázkou zůstává, jestli bylo osudem Adama a Evy plody ze Stromu poznání okusit?

Na tuto otázku odpovídá pasáž v knize III *Ztraceného ráje*, kdy je Bůh informován o Satanových akcích. Bůh však o Satanovu plánu již ví a ví i o nadcházejícím pádu člověka.

„They trespass, authors to themselves in all

Both what they judge and what they choose; for so

¹¹³ Milton, *Paradise Lost*, s. (doplňit)

¹¹⁴ Visala, A. 'Free Will', *St Andrews Encyclopaedia of Theology*. Edited by Brendan N. Wolfe et al. 2022. s. 11, <https://www.saet.ac.uk/Christianity/FreeWill>, accessed 17. 3. 2024, ISSN: 2753-3492

¹¹⁵ Tamtéž, s. 12

*I formed them free, and free they must remain,
Till they enthrall themselves: I else must change
Their nature, and revoke the high decree
Unchangeable, eternal, which ordained
Their freedom, they themselves ordained their fall.*¹¹⁶

Bůh zde tvrdí, že člověk jako takový je svobodný a má vlastní vůli, která ho povede k jeho pádu. Tedy fakt, že dal lidem svobodnou vůli, je opravňuje i k páchání hříchu. To by mohlo naznačovat, že Bůh se nezajímá o hříšnost svého výtvoru. Jak si tento paradox vysvětlit?

Tomáš Akvinský ve své *Sumě teologické* přichází s myšlenkou na spojitost mezi podstatou Boha s možností svobodné vůle člověka. Akvinský tvrdí, že Bůh jako takový nepodléhá času, je nadčasový. Tudíž veškeré dění je pro něj jeden okamžik, který je schopen vidět.¹¹⁷ Jelikož Bůh vše vidí, vše je možné, včetně dobrých a špatných lidských činů. Toto tvrzení podporuje konec *Ztraceného ráje*, kdy je Adamovi ukázána vize budoucnosti. Ta nás vrací k otázce dobrotivosti Boha. Podle této vize bude lidský hřích vykoupěn samotným Synem. Dále se musíme opět vrátit ke konci Satanovy cesty, kdy jsou on i ostatní padlí proměněni v hady. To poukazuje na skutečnost, že i když Satan vykonal svůj plán, jeho činy budou potrestány. Vezmeme-li v potaz pasáž z knihy III, tak zjistíme, že Satanův konec byl s největší pravděpodobností předurčen.

Podle výše zmíněného bychom mohli na otázku existence svobodné vůle ve *Ztraceném ráji* odpovědět, že Milton v básni prosazuje určitou formu božského determinismu, tedy vše je v souladu s božím věděním a boží vůlí. Tento determinismus je však obhajitelný tím, že Bůh vede ke konečnému dobru, jak lze vidět na konci básně.

12.2 Svobodná vůle a osud v *Jeho temných esencích*

V příběhu *Jeho temných esencí* se můžeme setkat se svobodnou vůlí i určitou formou osudu nebo predestinace. Ve své studii *Struggle of Free Will and Fate in Two Visions of History in Philip Pullman's His Dark Materials* uvádí Kataryna Wasylaková, že Pullman dělí historii

¹¹⁶ Milton, *Paradise Lost*, s. 56

¹¹⁷"Suma Teologická." Sdružení Přátel B. Hyacinta Cormiera, Accessed March 17, 2024. <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-1cast.html>.

na dvě období, před Pádem a po něm. Tuto druhou část definuje jako období, kdy bylo lidské myšlení pokaženo lží Autority. Vše, co se v *Jeho temných esencích* děje, je pak součástí druhého období, kdy se události mají s lehkými odchylkami opakovat.¹¹⁸

Toto dělení však opomíná, že i když se věci mají opakovat, stále se dějí ze stejného důvodu, tedy jako opozice proti boží lži. *Jeho temné esence* tak ukazují dvě vrstvy existence. Vrstvu utvořenou příběhem, který se vypráví o Autoritě a s tím související. A vrstvu reálnou, kterou je třeba odhalit. Cykličnost, kterou Wasylaková popisuje, můžeme brát jako určitou formu osudu nebo predestinace. Lyra i Will jsou zjevně určeni k velikým činům. Podstatné pro naplnění jejich osudu však je, že o něm nesmí vědět. Pullman tak prezentuje zajímavý paradox, kdy osud a předurčenost mohou fungovat pouze, pokud jdou proti své vlastní podstatě. Toho lze dosáhnout pouze svobodnou vůlí.

Tato popisovaná verze osudu náleží ke druhé vrstvě. Jak může takový osud vzniknout? Tuto otázku jsme již zodpověděli v předchozích kapitolách. S příběhy postav *Jeho temných esencí* intervenuje Prach a andělé. Zde je pozoruhodné, že forma bájného nebo biblického příběhu je otočena proti Bohu. Lyra i Will jsou vedeni silami, které se zdají nadpřirozené, ke splnění velkého úkolu a naplnění určité vůle.

Pojem vůle je zde lehce problematický. Intervence Prachu a andělů přestanou po porážce Autority. Prach je součástí přírodního řádu všech světů. Lyřin a Willův úkol tak můžeme definovat jako navrácení všeho do přirozeného stavu. Motiv osudu je zde tedy spojen s motivem přirozenosti. Konec *Jeho temných esencí* ukazuje nadřazenost potřeby přirozenosti, když musí Lyra i Will opustit jeden druhého. Osud je tak pouze cestou k původnímu pořádku. Pullman jej však realizuje pomocí svobodné vůle. Lidská možnost myslet a uvažovat za sebe, pro sebe a pro druhé je totiž součástí lidské přirozenosti. Ta má však své hranice v logickém uspořádání věcí a světa. Lidská svoboda je v objevení všeho, co je možné. Tato svoboda byla v době Autority velmi silně utlačována. Přirozenost však zde nesmíme ztotožňovat s determinismem, jelikož ze své podstaty musí i příroda mít své limity.

Vrstvu lží, kterou na svět uvrhl Autorita, a ve které pokračuje jeho regent, je nutno zničit, aby člověk mohl být svobodný. Je podstatné, že v *Jeho temných esencích* neexistuje Bůh. Bůh není všemocný stav, ale pouze titul, který si Autorita přisvojil. Jeho činnost je imitací

¹¹⁸ Wasylak, K., Struggle of Free Will and Fate in Two Visions of History in Philip Pullman's His Dark Materials,

přirozenosti. Boží slovo vede lidi k odepření svobody myšlení, a tím i svobodné vůle. Boží determinismus je nástrojem oprese.

Tento princip boje přirozenosti proti její imitaci je u Pullmana umocněn faktem, že Prach je určitá uvědomělá forma hmoty, která se vyskytuje všude. To by mohlo naznačovat panteistické vysvětlení Pullmanových světů, ovšem, jak již bylo zmíněno, Bůh u Pullmana neexistuje. Prach je také podle Magisteria synonymem pro hřích. Jeho všudypřítomnost tak staví členy Magisteria do světa, který je doslova tvořen hříchem. Tato ironie umocňuje nesmyslnost teologických tvrzení. Boží determinismus tak lidem předkládá bezvýchodnou situaci. Tato situace je způsobena pokusem Autority o vlastní nadřazenost vůči přirozenému řádu věcí.

12.3 Srovnání pojetí svobodné vůle a osudu ve *Ztraceném ráji* a v *Jeho temných esencích*

Pokud se pokusíme srovnat pojetí svobodné vůle v obou titulech, nalezneme určité podobnosti, které se však odlišují ve své primární funkci. Obě díla představují ideu božího determinismu. V Miltonově pojetí je svobodná vůle člověku dána a může jí užívat, i když Bůh vše vidí a ví o konsekvencích všech akcí. Bůh dopustí Satanovu vzpouru, protože předem ví, jaký bude její výsledek. Svoboda jednání je jedním z dalších prostředků, kdy člověk naplňuje boží záměr. Bůh je neomylný a nekonečně dobrý, tudíž i špatné lidské činy na konec vedou k vykoupení.

Pullman přebírá ideu božího determinismu, ale jeho verze mění determinismus na imitaci moci a prostředek k ovládnutí lidí. Proti Autoritě stojí lidská a přírodní (fyzikální) přirozenost, kterou můžeme spojit s objektivní realitou věcí. Samotný konec *Jeho temných esencí* ukazuje, že i když se musí člověk do určité míry podvolit nutnosti přirozené reality, je jeho volnost ve světě bez Autority mnohem větší. V Pullmanově pojetí je boj právě bojem proti božímu determinismu. Lidská svoboda není ohraničena Bohem, ale pouze přirozeným světem.

Závěr

Tato práce je zaměřena na komparaci vybraných motivů v básnickém eposu *Ztracený ráj* od Johna Milтона a v románové trilogii Philipa Pullmana *Jeho temné esence* a hledání ztraceného ráje v Pullmanově díle. V úvodu práce je popsán náboženský a literárně historický kontext děl Milтона, Pullmana, a v této souvislosti také J. R. R. Tolkiena a C. S. Lewise.

John Milton byl sice vyznáním puritán, ale jeho dílo se do značné míry odklání od dogmatického výkladu biblických událostí, a dokonce i od pojetí Bible jako jediného povoleného náboženského výkladu událostí. Tento odklon se odráží zejména v postavě Satana, kterému Milton dodává lidštější rozměr, ale i v poměrně realistických portrétech Adama a Evy.

Téma *Ztraceného ráje* u Milтона – pýcha, závist (Satan) Satan je motivován primárně svojí pýchou a závistí. Ty se projeví hlavně po zjištění, že Bůh k vládě přizval svého Syna. Satan se tak rozhodne vzbouřit proti vlastnímu stvořiteli. Zmíněné vlastnosti ho neopustí ani po vlastní porážce. Pouze změní svoji taktiku a pokusí se zničit člověka, jako nový boží výtvar a pokusí se je svést k hříchu. K tomu využije marnivosti Evy, sebevědomí Adama, ale především jejich vzájemný vztah. Satanovi se tak podaří využít i vlastnosti dobré jako je láska ke druhému pro vzpuru proti Bohu. Adam a Eva nakonec postaví své individuální touhy a svůj vzájemný vztah nad Boha. Tím je narušen vztah člověka s jeho Stvořitelem, což znamená ztrátu jednoty mezi člověkem a Bohem.

Práce vychází ze skutečnosti, že mezi moderními autory fantasy literatury se křesťanskou obrazností inspiruje zvláště J.R.R. Tolkien, i když ve svém díle k Bibli přímo neodkazuje. Svým duchovním zaměřením byl přesvědčený katolík a v jeho díle můžeme nalézt různé křesťanské paralely, sám autor však výklad svého díla jako náboženské alegorie odmítal. Tolkien se značně inspiroval anglosaskou kulturou a literaturou, ovlivněnou pohanstvím i křesťanstvím, a odkazy na raná anglosaská díla můžeme najít zejména v *Pánovi prstemí*. Tolkien pro svůj svět vytvořil i satanistickou postavu Melkora, později zvaného Morgotha. Ten se v určitých ohledech podobá Miltonovu Satanovi.

Tolkienův zájem o konflikt dobra a zla v kontextu křesťanského pojetí morálky je velkou inspirací pro tvorbu C. S. Lewise. Tento autor se během svého života od křesťanství odklonil, v dospělosti se však k němu, i pod vlivem svého přítele Tolkiena, navrátil. Jeho nejznámější dílo *Letopisy Narnie* je plné biblických odkazů a v podstatě se jedná o převyprávění

některých biblických příběhů. Asi největší náboženskou paralelou je Aslan. Ten vystupuje ve všech knihách a jde o jinou verzi Ježíše Krista. Podobně jako Tolkien, i Lewis má svoji ďábelskou postavu. V tomto případě bílou čarodějnici Jadis. U té můžeme nalézt některé podobnosti se Satanem.

Philip Pullman se ve svém díle silně inspiroval Johnem Miltonem. Z eposu dokonce převzal i název své trilogie, a především ústřední dějový motiv, tedy vzpouru proti Bohu. Pullman se vyjadřoval i proti Tolkienovi a velmi silně proti Lewisovi, jehož dílo ostře kritizoval, například za vztah k postavě Zuzany.

Všichni čtyři autoři ve svých dílech využívají určitých archetypů Nebe a Pekla. Miltonovo Nebe je místem krásy a bohatství, zatímco Peklo představuje určitou antitezi k Nebi, kde i přírodní zákony fungují v protikladu vůči normálu. Lewis ukazuje Narnii jako krásou zemi, která je ve skutečnosti pouhým stínem Aslanovy země, tedy skutečného Nebe. Archetypu Pekla se příliš nevěnuje, hlavním místem, které nese znaky Pekla je Tashova země, ale i Jadisina říše zimy má znaky pekla, pokud ji srovnáme s Narnií v jejím přirozeném stavu.

Tolkienovo Nebe můžeme nalézt z části ve Valinoru, který je místem obývaném božskými figurami, podobně tak i Mandosovy síně nebo Nadčasové haly. O těch však máme nedostatek informací. Archetypy Pekla jsou pevnosti původního temného pána a dále i Mordor obývaný novým temným pánem, Sauronem.

V praktické části jsme se zabývali komparací vybraných motivů *Ztraceného ráje* a *Jeho temných esencí*. Mezi ty byly zařazeny pád člověka, vzpoura proti autoritám, individualita a vztah k druhému, hrdinova cesta, pojetí pravdy a otázka svobodné vůle a osudu.

Porovnání jednotlivých motivů ukázalo, že Pullmanova trilogie obhájí především lidskou přirozenost a objektivní přírodní realitu před božím vlivem. Podle Miltona je pád člověka zároveň obhájením boží spravedlnosti, která je nadřazena všemu. Pád člověka byl zapříčiněn vystavením slabých stránek pokušení ze strany Satana. Pullman poukazuje na fakt, že lidský pád vycházel z přirozených tužeb člověka, které mohou být dobré i špatné, ale slouží svému účelu.

Vzpoura proti Bohu je u Miltona vedena hlavně Satanem, který jí uskutečňuje ve třech rovinách. Vzpoura Adama a Evy je následkem Satanova jednání. Vzpoura v *Jeho temných esencích* je bojem proti boží totalitě. Proti Autoritě se postaví značná část tvorů, které vydává

za své stvoření. Činy Lorda Asriela, Marisy Coulterové nebo Willa a Lyry jsou ukázkou konečnosti boží moci a síly člověka.

Individualita ve *Ztraceném ráji* je reprezentována Satanem a následně Adamem a Evou. Individualita se projevuje jako špatná po vystavení pokušení a hříchu. V *Jeho temných esencích* slouží individualita jako protiklad k církevní totalitě. Tato individualita existuje u lidí, ale i u Samotného Prachu. Pullman však poukazuje i na sílu lidské soudržnosti, především na příkladu Lyry a Willa a také na spojení lidí s jejich daemony. Celková individualita je dáována do spojení s osvobozením se od vlivu Autority.

Cesty Lorda Asriela a Satana jsou si značně podobné. Rozdíl je v motivaci. Asriel chce osvobodit lidstvo, jeho kroky jsou často utilitaristické. Podle Pullmana je tak úkol dosažení svobody od boží oprese velmi složitý. Nestaví tak jasnou linii mezi dobrem a zlem, jako by se tomu mohlo zdát u Milтона. Cesta Lyry a Willa je zároveň metaforou pro jejich dospívání.

Z výše uvedeného můžeme definovat jako jeden z hlavních motivů spojující všechny ostatní motiv přirozenosti. Hlavním rozdílem mezi Miltonem a Pullmanem je právě jejich vztah k tomuto motivu. Milton spatřuje lidskou přirozenost jako podřazenou boží vůli. Pullman staví lidskou přirozenost s boží vůlí do konfliktu. Ta je v jeho pojetí pouhou iluzí, imitací skutečné vůle, kterou Pullman spojuje s objektivní realitou přírody. Tento motiv je expandován pomocí Prachu, který sám je hmotou s nabytým vědomím, jehož cílem je uvést přírodu do původního řádu. Pro tento úkol navede Lyru na její cestu. Pullman tak propojuje motivy osudu i svobodné vůle.

Centrálním konfliktem v *Jeho temných esencích* je i boj proti determinismu, který je vynucován Autoritou a Magisteriem. Tento boží determinismus, který Milton obhajuje představuje pro Pullmana hlavní příčinu ostatních konfliktů v jeho světech, jelikož determinismus je opět pouhou iluzí řádu.

Pokud tedy budeme hledat ztracený ráj v *Jeho temných esencích* dojdeme ke dvěma podobám ráje. První podobou je ráj jako lidé ve svobodě a svět ve svém objektivně přirozeném stavu. Tento ráj je nalezen poražením Autority, to je přímým opakem ráje u Milтона, kdy Ráj představoval místo spojení s Bohem a poslušností k němu. První ráj je tedy v *Jeho temných esencích* nalezen.

Druhou podobu ráje představuje nalezení lásky ke druhému a vlastního emočního uvědomění u Lyry a Willa. Tento ráj však musí být obětován ráji prvnímu, jelikož jedině

takovým způsobem mohou být světy v pořádku. *Ztracený ráj* u Pullmana je tak definován objektivní potřebou přirozeného řádu. To však není ukázkou determinismu, jelikož každý svět musí mít přirozené přírodně fyzikální hranice možnosti. I když konec *Jeho temných esencí* tak nese prvky tragédie, kdy jsou hrdinové nuceni vzdát se svého vztahu, nejde o tragédii. Will i Lyra mohou pokračovat své životy ve světech bez boží tyranie.

Obě díla pracují s komplexními motivy, které jsou stavěny do protikladů. Milton je obhájcem Boha, zatímco Pullman v Bohu vidí nástroj omezování člověka a přírody.

Summary

The focus of this thesis was to compare selected motifs in John Milton's epic poem *Paradise Lost* and Philip Pullman's novel trilogy *His Dark Materials*. First part of this work dealt with religious and literary historical context in literary works by John Milton, J. R. R. Tolkien, C. S. Lewis and Philip Pullman.

Milton's work was written in puritan literary period, nevertheless Milton deviated from Bible as the primary source of religious knowing. Milton focused strongly on Satan and developed his character transforming him into charismatic and intelligent leader. Milton also created speeches and dialogues for other angelic figures and even God himself. Adam and Eve were provided with sexual tension. Milton's aim was to humanise these characters building base for character work of romantic authors.

Tolkien was a catholic and his literary works contain various Christian motifs even though Tolkien always refused designation of his work as allegory. Tolkien's fascination by old Anglo-Saxon literature appears in *Lord of the Rings* including motifs of friendship or the strength of human honour. Regarding Christian motifs Tolkien's creation myth bears considerable resemblance with Christian myth of divine creation. We can further identify similarities between Tolkien's devilish character of Melkor with Milton's Satan.

Lewis' Christian beliefs can be seen strongly in his work, most notably the character of Aslan who was written as Narnian Jesus Christ. Similarities between Aslan and Christ exist in the story of Narnia especially in the first book.

Pullman's atheism is obvious when analysing his work and in his opinions on already mentioned authors. Pullman was exceptionally critical towards Narnia which he criticised for its simplicity and its mannerism to its characters.

Other part of this thesis dealt with the concept of Heaven and Hell archetypes in works of mentioned authors. The archetypes were considered in comparison to Northrop Frye's theory of archetypal imagery. All above-mentioned authors used certain types of archetypes in their works. Tolkien and Lewis operated with versions of divine and fire worlds (Valinor, Mordor) which also included portions of other imagery worlds, especially human, animal, vegetal and mineral. Milton created biblical archetype of Heaven as place of light and wealth whereas his Hell was depicted as place farthest from Heaven in literal and metaphorical meaning as divine

laws were differently functional in Hell. Pullman used similar archetype for Heaven. Hell was created to be more resembling Greek underworld or Christian purgatory. Other worlds in Milton's and Pullman works were of human, animal, vegetal or rock imagery.

The second part of this thesis focused on comparative analysis of selected motifs from *Paradise Lost* and *His Dark Materials*. First was analysed the motif of Fall. The word Fall in religious context is synonymous with the word sin. Milton interprets Man's fall as caused by man's weakness which was exposed to Satan's seduction. Pullman uses for his Fall similar means but in contrast to God's will as causes for Fall originate in human elementary nature.

Rebellion against authorities in Milton's poem represents highest disobedience whereas in *His Dark Materials* rebellion is used to free humanity from oppression and to obtain freedom of thought. Satan's rebellion is acted in three different levels – militant, spiritual and ontological. Asriel's rebellion is acted mostly through human force and intelligence showing God's limited power.

Rebellion is expanded in the idea of individuality in both works. Pullman's God oppresses individuality in manner of separating people from their daemons. Milton's conception depicts individuality as nonproblematic if in consistence with God's will.

Milton's and Pullman's heroes pass their journeys to reach their goal. Satan's and Asriel's quest places them in similar situations but with despite the similarity of their motifs their ultimate goals are shown to be different. Lyra and Will's journeys are metaphorical for their reaching of adolescence.

Truth and free will are in Pullman's work oppressed by layer of illusionary explanation of structure of reality by God and church. Milton's characters possess free will which allows them to commit sin as everything is seen and known by God which creates idea of divine determinism. This determinism is in *His Dark Materials* contrasted by objective reality which attempts to establish itself and defeat false divine order. This creates paradox of prophecy where Lyra will fulfil her destiny only under the condition of application of free will.

The central motif of both works lies in conflict of divine order and objective natural reality. Milton places God's justice and will above human emotions and nature. Milton alters this motif in opposite where objective reality is superior to God's will and only through natural order can we reach freedom. This freedom is limited by natural boundaries of objective order.

The lost paradise in *His Dark Materials* is represented by two versions: the world that operates in its natural order and is not oppressed by illusionary God and paradise of newfound love, which must be lost due to its limitation by objective boundaries. Nevertheless, hope of happy life still exists for central characters of Pullman's trilogy.

Citované zdroje

Primární literatura

Genesis (nedatováno), dostupné na: <https://www.bible21.cz/online/genesis>

Milton, John, *Paradise Lost* edited by John Leonard, Penguin Group, ISBN: 987-0141-39463-3

Pullman, P., *Jeho Temné Esence: Zlatý kompas*, Argo 2007, s. 328, přeložila Dominika Křesťanová, ISBN: 978-80-7203-875-6

Pullman, P., *Jeho Temné Esence: Jedinečný nůž*, Argo 2007, přeložila Dominika Křesťanová, ISBN: 978-80-7203-888-6

Pullman, P., *Jeho Temné Esence: Jantarové Kukátko*, Argo 2007, přeložila Dominika Křesťanová, ISBN: 978-80-7203-963-0

Sekundární literatura

A., D. G. (1967). *Dictionary of Angels: Including the Fallen Angels*. The Free Press.

A., M. (2014). *Než budete číst Bibli podruhé*. České Budějovice: Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

A., V. (2022). *Free Will*. *St. Andrews Encyclopædia of Theology*.

Campbell, G., & Corns, N. T. (2009). *John Milton: Life, Work and Thought*. New York, USA: Oxford University Press.

Dey, S. (25. Únor 2021). *Why Do Women Have Such Small Parts in LOTR? Asks Philip Pullman, Calls Tolkien's Iconic Book A "Dead-end"*. Získáno 7. Prosinec 2023, z <https://www.news18.com/>: <https://www.news18.com/news/buzz/exploring-lack-of-women-in-lord-of-the-rings-philip-pullman-calls-tolkiens-magnum-opus-dead-end-3469850.html>

Duran, A. (2007). *A Concise Companion to Milton*. Oxford: Blackwell Publishing.
doi:10.1002/9780470757772

- Durize, C. (2013). *A Field Group to Narnia*. Gloucestershire: The History Press. ISBN: 978 0 7524 9554 5
- Eliot, S. T. (nedatováno). *Milton I. Milton II*. Získáno 5. Listopad 2023, z <https://tseliot.com>.: <https://tseliot.com/prose/milton-ii>
- F., M. (2008). *Rhetorics of Fantasy*. Wesleyan University Press. ISBN: 0-8195-6867-8
- Fonstad, W. K. (1992). *The Atlas of Middle Earth*. Massachusetts: Houghton Mifflin. ISBN: 0395535166
- Foster, R. (1971). *The Complete Guide to Middle Earth*. New York: Random House. ISBN: 9780593594490
- Frye, N. (1997). *Anatomy of Criticism*. New Jersey: Princeton University Press. ISBN: 0-691-06004-5
- Galdr*. (nedatováno). Získáno 4. Listopad 2023, z . <https://cleasby-vigfusson-dictionary.vercel.app/word/galdr>.: . <https://cleasby-vigfusson-dictionary.vercel.app/word/galdr>.
- Gerrahy, J. (2011). His Controversial Materials. *Literature Aesthetics*. Získáno 6. Prosinec 2023
- Hooper, W. (1996). *C. S. Lewis: A Companion & Guide*. San Francisko: Harper San Francisko. Načteno z https://books.google.cz/books/about/C_S_Lewis.html?id=PC_uAAAAMAAJ&redir_esc=y
- Howe, A. (2017). The Last Battle: Depictions of Calormen in The Chronicles of Narnia. *American, British and Canadian Studies*(29), stránky 84-102. doi:<https://doi.org/10.1515/abcsj-2017-0020>.
- J., C. (2004). *The Hero with Thousand Faces*. Princeton University Press. ISBN: 0-691-11924-4

J., T. R. (1991). *The Silmarilion*. London: Harper-Collins Publishing. ISBN: 978 0 00 724466 9

Khan, A. (30. Zář 2016). The Conflict of Puritanims in Milton. *The Dialogue*, 11(3), stránky 350-355. Načteno z https://www.qurtuba.edu.pk/thedialogue/dialogue11_3.htm.

Lazo, A. (2003). *Tolkien the Medievalist*. London: Chance Jane Toutledge. ISBN: 0-203-27362-1

Lewis, S. C. (1942). *A Preface to Paradise Lost*. Oxford: Oxford University Press.
doi:<https://doi.org/10.1093/english/4.22.129>

Lewis, S. C. (1952). *Mere Christianity*. London: Harper-Collins Publishing.
doi:<https://doi.org/10.1515/9783110847710-005>.

Lewis, S. C. (1955). *The Magician's Nephew*. London: The Bodley Head. ISBN: 9780061765575

Lewis, S. C. (1988). *The Last Battle*. New York: Scholastic. ISBN: 9780061974144

Lewis, S. C. (2021). *The Lion the Witch and the Wardrobe*. New York: Harper-Collins Publishing.

Manlove, C. (1999). *The Fantasy Literature of England*. London: Plagrave Macmillan. ISBN: 978-0-312-21987-1

Olivia, M. (2021). The Road Goes Ever on and on: Anglo-Saxon Literary Influences on J. R. R. Tolkien's The Lord of the Rings. *English Student Scholarship & Creative Works*.
Načteno z <https://jayscholar.etown.edu/englstu/12>

Stříbrný, Zdeněk. Dějiny anglické literatury. 1. Dějiny světových literatur. Praha: Academia, 1987. s. 257-263, ISBN: 21-030-87/01

Suma Teologická. (nedatováno). Získáno 17. Březen 2024, z Sdružení Přátel B. Hyacinta Cromiera: <http://www.cormierop.cz/Summa-teologicka-Icast.html>

- Thrope, N. (nedatováno). *Philip Pullman Times*. Načteno z <https://www.the-tls.co.uk/>:
http://entertainment.timesonline.co.uk/tol/arts_and_entertainment/article1009649.ece
- Tolkien, R. R. (2002). *Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky*. (F. Vrba, Překl.) Praha: Mladá Fronta. ISBN: 9788020405067
- Tolkien, R. R. (2014). *On Fairy Tales*. London: Harper-Collins Publishing. ISBN: 978 0 00 724466 9
- Tucker, N. (2017). *Darkness Visible*. London: Icon Books Ltd. ISBN: 978-1-78578-228-2
- V., P. (1999). *Morfologie pohádky a jiné studie*. (H. Š. Miroslav Červenkam Marcela Pittermanová, Překl.) H&H. ISBN: 80-86022-16-1
- Van Gennep, A. (1981). *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*. Lidové noviny. ISBN: 80-7106-178-6
- Wilson, D. (nedatováno). Christianity in Narnia. *Core*, stránky 173-176. Načteno z <https://core.ac.uk/reader/229404152>
- Zhong, K. (Březen 2023). The Fascination of Chaos in Paradise Lost. *Caucasus Journal of Milton Studies*, str. 13. doi:<https://doi.org/2720-8222>.